

Ottaa härkää sarvista

- korpustutkimus venäjänkielisistä

eläinaiheisista fraseologisista

ilmauksista ja niiden

suomennoksista

Linda Laasonen

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

Käännöstiede (venäjä)

Pro gradu -tutkielma

Lokakuu 2014

Tampereen yliopisto

Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö, Käännöstiede (venäjä)

Laasonen, Linda: Ottaa härkää sarvista – korpustutkimus venäjänkielisistä eläinaiheisista fraseologisista ilmauksista ja niiden suomennoksista

Pro gradu -tutkielma, 70 sivua, 5 liites., venäjänkielinen lyhennelmä 11 s.

Lokakuu 2014

Tiivistelmä

Tässä tutkielmassa tarkastellaan venäjänkielisissä kaunokirjallisissa teoksissa esiintyvien eläinaiheisten fraseologisten ilmausten kääntämistä suomen kielelle. Fraseologiset ilmaukset ovat olennainen osa kieltä, sillä niiden ansiosta kielenkäyttöön saadaan lisää eloisuutta ja ilmeikkyyttä, ja erityisesti kaunokirjallisissa teoksissa näillä ominaisuuksilla on tavallista suurempi merkitys. Kaunokirjalliset teokset ovat yleensä hyvin ekspressiivisiä ja sisältävät paljon ilmeikkäitä sanontoja.

Tutkielman tarkoituksena on selvittää, miten venäläisissä kaunokirjallisissa teoksissa esiintyvät eläinaiheiset fraseologiset ilmaukset on käännetty niiden suomennoksissa. Yleinen periaate on, että fraseologiset ilmaukset käännetään vastaavalla fraseologisella ilmauksella, mikäli sellainen kohdekielestä löytyy. Tutkielmassa selvitetään vertailun avulla, onko aineistossa esiintyvät venäjänkieliset fraseologiset ilmaukset käännetty suomeksi fraseologisella ilmauksella, sananmukaisesti, korvaamisen avulla vai yhdellä sanalla. Tutkielman aineisto koostuu 196 eläinaiheisesta fraseologisesta ilmauksesta. Aineisto on kerätty Tampereen yliopiston *ParRus*-rinnakkaiskorpuksesta, joka sisältää venäjänkielisiä kaunokirjallisia teoksia ja niiden suomennoksia.

Tutkielmassa havaitaan, että lähdekielinen fraseologinen ilmaus on useimmissa tapauksissa pyritty kääntämään vastaavalla kohdekieliselä fraseologisella ilmauksella, jos sellainen on kohdekielellä. Usein kohdekielestä ei kuitenkaan ole löytynyt samanmerkityksistä fraseologista ilmausta, minkä vuoksi aineistosta löytyy paljon sananmukaisia käännöksiä sekä korvaamisen avulla välitettyjä käännöksiä. Joissakin tapauksissa on käytetty sananmukaista käännöstä tai korvaamista, vaikka kohdekielestä olisi löytynyt fraseologinen vastine. Käännösvirheiden osuus aineistossani on melko pieni, joten jollain tasolla voidaan ajatella kääntäjien onnistuneen ratkaisuihinsa.

Avainsanat: eläinaiheinen sanasto, fraseologia, kaunokirjallisuus, korpus, kääntäminen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO.....	1
2. FRASEOLOGISET ILMAUKSET	5
2.1. Määrittely	6
2.2. Tunnuspiirteet	7
2.3. Esiintyminen	10
2.4. Muunnelmat	10
2.5. Muodostuminen.....	15
2.6. Luokittelu	19
3. KÄÄNTÄMINEN.....	23
3.1. Kaunokirjallisuuden kääntäminen.....	23
3.1.1. Dynaaminen ekvivalenssi.....	25
3.1.2. Formaalin ekvivalenssi.....	28
3.2. Fraseologisten ilmausten kääntäminen	29
3.2.1. Komissarovin käänösvastineet	31
3.2.2. Vlahovin ja Florinin käänösmallit.....	34
3.2.3. Ingon käänösratkaisut.....	37
3.2.4. Retskerin kuvaannollisen kääntämisen malli	39
3.2.5. Tutkijoiden käänösmallien vertailua	40
4. TUTKIMUSAINEISTON ANALYYSI	41
4.1. Tutkimusaineisto	41
4.2. Tutkimusaineistossa käytetyt käänösratkaisut.....	43
4.2.1. Fraseologinen ekvivalentti	44
4.2.2. Fraseologinen analogi	46
4.2.3. Kääntäminen yhdellä sanalla.....	48
4.2.4. Sananmukainen käänös	50
4.2.5. Korvaaminen	55
4.2.6. Käänösvirheet.....	58

4.2.7. Poistot.....	60
4.2.8. Muita havaintoja.....	61
5. JOHTOPÄÄTÖKSET	64
6. LÄHTEET	68
Tutkimusaineisto	68
6.1. Kirjallisuuslähteet.....	68
6.2. Sanakirjat	70
7. LIITTEET	71
8. VENÄJÄNKIELINEN LYHENNELMÄ.....	I

1. JOHDANTO

Sanojen lisäksi käytämme niin puheessa kuin kirjoitetussa kielessä vakiintuneita sanaliittoja, fraseologisia ilmauksia. Fraseologisiksi ilmauksiksi kutsutaan kuvaannollisia, tietyistä osista koostuvia sanontoja, kuten idiomeja, sananlaskuja sekä sananparsia. Ne tekevät kielestä eloisan, ilmeikkään ja omaperäisen.

Fraseologisten ilmausten tuntomerkkeinä ovat metaforisuus ja kuvaannollisuus. Tällaisen sanonnan merkitys ei ole aina pääteltävissä sen osien perusteella, joten jo ilmauksen merkityksen ymmärtäminen voi tuottaa vaikeuksia. Metaforisuuden ja kuvaannollisuuden takia niitä on usein vaikea kääntää vieraalle kielelle. Kääntäjän kannalta fraseologisen aineiston tunteminen on olennaista, sillä usein fraseologisen ilmauksen sananmukainen kääntäminen aiheuttaa sen, ettei ilmauksen todellinen merkitys välity kohdekieliselle lukijalle. Mikäli lähdetekstissä käytetään fraseologista ilmausta, olisi hyvä pyrkiä käyttämään sellaista myös käännöksessä, jotta lähdekieli ei menetä ilmeikkyyttään. Jos tämä ei onnistu, fraseologisen ilmauksen sisältö on välitettävä muilla keinoilla.

Fraseologiset ilmaukset eivät vain välitä tietoa, vaan ne myös vaikuttavat vastaanottajan tuntemuksiin. Monet kirjailijat ja puhujat käyttävät tekstissään fraseologisia ilmauksia luodakseen halutun vaikutuksen tekstin vastaanottajissa. Siksi on tärkeää käännöksessä säilyttää tämä sama vaikutus. Fraseologisen ilmauksen oikea toistaminen on siten yksi kääntäjän tärkeimmistä tehtävistä. (Komissarov 1999, 178.)

Tässä tutkielmassa tarkastellaan venäjänkielisten fraseologisten ilmausten kääntämistä suomen kielelle. Tarkoituksena on selvittää korpusaineiston avulla, miten venäläisissä kaunokirjallisissa teoksissa esiintyvät fraseologiset ilmaukset on käännetty suomennoksissa ja minkälaisia erilaisia käännösratkaisuja kääntäjät ovat valinneet. Tutkielman tavoitteena on vertailla lähdekielisiä ilmauksia sekä niiden käännöksiä ja saada selville, onko lähdekielinen venäjänkielinen fraseologinen ilmaus käännetty suomen kielelle fraseologisella vastineella, sananmukaisesti, yhdellä sanalla vai korvaamisen avulla. Tarkasteluni kohteena ovat eläinaiheiset sanonnat.

Fraseologisten ilmausten kääntämistä on tutkittu aiemmin jonkin verran eikä aihe ole uusi. Monet aiemmat tutkimukset ovat kuitenkin keskittyneet yhden tai muutaman eri teoksen ja siten myös yhden tai muutaman eri kääntäjän tekemiin käännösratkaisuihin. Korpusaineiston ansiosta

tutkimusaineistoni koostuu useasta eri kaunokirjallisesta teoksesta, joiden kääntämiseen on osallistunut monia eri suomentajia. Aiheen valintaan vaikutti se, että tein kandidaatintutkielmani fraseologisten ilmausten kääntämisestä ja halusin selvittää laajemmalla aineistolla, pitävätkö kandidaatintutkielmassani tehdyt havainnot paikkansa. Eläinaiheiset fraseologiset ilmaukset valitsin siksi, että pidän niitä monipuolisempina ja mielenkiintoisempina kuin esimerkiksi ruumiinosiin liittyviä fraseologisia ilmauksia.

Kandidaatintutkielmassani tutkin sitä, miten venäjänkieliset fraseologiset ilmaukset, joissa esiintyy sanat *koira* ja *kissa*, on käännetty suomen kielelle. Kandidaatintutkielmani aineistossa oli yhteensä 30 esimerkkiä, joista fraseologista vastinetta käytettiin 13 tapauksessa (43 %). 16 tapauksessa käytettiin sananmukaista käännöstä (53 %). Havaitsin, että yllättävän monessa tapauksessa lähdekielinen fraseologinen ilmaus oli käännetty sananmukaisesti kohdekielelle, vaikka kohdekielestä olisi löytynyt fraseologinen vastine (33 %). Muutamaa tapausta lukuun ottamatta tämä johtui todennäköisesti siitä, että venäjänkielinen fraseologinen ilmaus oli paljon ilmeikkäämpi kuin suomenkielinen ilmaus, minkä vuoksi kääntäjä oli valinnut sananmukaisen käännöksen säilyttääkseen ilmauksen ekspressiivisyyden, joka kohdekielisen vastineen myötä olisi heikentynyt. Aihe on kiinnostava, ja haluan tutkia tarkemmin laajemmalla aineistolla sitä, pitääkö kandidaatintutkielmassani tehty havainto todella paikkansa.

Aiempaa fraseologiaan liittyvää tutkimusta on tehty melko paljon ja myös fraseologisten ilmausten kääntämistä on tutkittu jonkin verran. Tutkielmani kannalta kiinnostavimpia tutkimuksia ovat esimerkiksi Irina Kislovan (2001) pro gradu -tutkielma *Фразеологизмы повести Михаила Булгакова «Собачье сердце» и их перевод на финский язык*, Irina Tiikin (2003) pro gradu -tutkielma *Idiomit ja niiden kääntäminen* sekä Anette Röömin (2006) pro gradu -tutkielma *Fraseologismit Anatolij Rybakovin romaanissa "Тяжёлый песок" ja sen käännöksissä*.

Irina Kislova tutki Mihail Bulgakovin teoksessa *Koiran sydän* esiintyviä idiomeja ja niiden käännöksiä suomen kielelle. Hän havaitsi, että idiomeista täyden tai osittaisen ekvivalentin sai 19 % tapauksista. Suhteellisen tai individuaalisen vastineen sai 52 % tapauksista. Lähdekielinen idiomi käännettiin siis fraseologisella vastineella 71 % tapauksista. Sananmukaista vastinetta käyttiin 23 % tapauksista. Fraseologisten vastineiden osuus oli siis melko suuri verrattuna siihen, mitä itse havaitsin kandidaatintutkielmassani.

Irina Tiikki vertaili pro gradu -tutkielmassaan kahdessa saksalaisessa teoksessa esiintyviä idiomeja ja niiden käännöksiä suomen kielelle. Tutkimuksessa kävi ilmi, että yleisimmäksi ja optimaaliseksi

käännösmenetelmäksi osoittautui idiomattinen käännös, jota käytettiin 41,2 % käännöksistä. Myös idiomien normikielinen kääntäminen oli paljon käytetty menetelmä (27,5 %). Kiertoilmaukseen eli selittävään käännökseen turvauduttiin 19,7 % tapauksista ja korvaavaa käännösmenetelmää eli normaalikielisen ilmauksen idiomattista kääntämistä käytettiin 11,6 % tapauksista.

Anette Rõõm tutki sitä, miten Anatoli Rybakovin teoksessa *Тяжёлый песок* esiintyvät fraasit, puheenparret ja idiomit on käännetty venäjältä suomen ja viron kielille. Rõõm havaitsi, että käännökset sisälsivät yllättävän paljon aiheettomia poikkeamia lähdetekstistä. Monesti käännökset erityisesti suomeen päin olivat epätarkkoja ja niissä oli virhetulkintoja, jotka osoittivat kääntäjän ymmärtäneen lähdetekstissä esiintyneen sanonnan puutteellisesti. Tutkijan mukaan suomentaja ei ollut joko paneutunut sanontojen etsimiseen kohdekielellä tai ei ollut aina ymmärtänyt sanonnan merkitystä, jolloin fraseologinen aineisto oli jäänyt huomaamatta ja kääntäjä oli kääntänyt tekstissä esiintyvän kiinteän sanaliiton sananmukaisesti, vaikka sille olisi löytynyt kohdekielestä vastaavanmerkityksinen sanonta. Virontajat olivat ymmärtäneet sanontoja paremmin ja löytäneet niille sopivimmat vastineet. Toisaalta Rõõmin mukaan suomenkielinen käännös oli suomentaja Marja-Leena Jaakkolan ensimmäinen suuri käännöstyö venäjältä suomeen.

Kaikissa edellä mainituissa tutkielmissa on keskitytty vain yhden tai kahden kääntäjän tekemiin käännöksiin. Siksi aiemmat tutkielmat eivät välttämättä anna todellista kuvaa fraseologisten ilmausten kääntämisestä. Oman tutkielmani aineiston olen kerännyt *ParRus*-rinnakkaiskorpuksesta, joka sisältää useita venäjänkielisiä kaunokirjallisia teoksia ja niiden suomennoksia. Korpus on koottu Tampereen yliopiston Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikössä. Aineistoni koostuu 196 fraseologisesta ilmauksesta, joiden joukossa on 50 erilaista eläimen nimitystä. Korpuksen ansiosta kaunokirjallisissa teoksissa esiintyvien fraseologisten ilmausten kääntämisestä saa kattavamman kuvan, sillä korpuksesta löytyy useiden eri kääntäjien tekemiä käännösratkaisuja. Yhden kaunokirjallisen teoksen ja sen suomennoksen tutkiminen sen sijaan keskittyy vain tietyn kääntäjän tekemiin ratkaisuihin.

Kaunokirjallisuuden kääntämisen yksi yleisimmistä periaatteista on, että käännöksen lukijan pitäisi saada samanlainen lukukokemus kuin alkuperäisen tekstin lukija. Näin ollen kaunokirjalliset teokset pitäisi kääntää siten, että ne säilyttävät lähdekielen ilmeikkyyden ja omaperäisyyden. Tämän luomisessa fraseologisilla ilmauksilla on suuri merkitys. Monet fraseologian tutkijat (esim. Ingo, Retsker) korostavat sitä, että mikäli halutaan säilyttää lähdekielisen tekstin omaperäisyys, olisi tärkeää kääntää alkuperäisen tekstin fraseologisen aines. Tämän tutkielman tavoitteena on selvittää, miten fraseologisten ilmausten kääntäminen käytännössä toteutuu. Tutkielmani johtavana

hypoteesina on, että mikäli alkuperäisessä kaunokirjallisessa teoksessa esiintyy fraseologinen ilmaus, se on pyritty kääntämään vastaavalla kohdekieliselä fraseologisella ilmauksella. Toisena hypoteesina kandidaatintutkielmani perusteella on, että sananmukaista käännöstä käytetään myös niissä tapauksissa, kun kohdekielestä löytyisi vastaava fraseologinen ilmaus.

Tämän tutkielman teoriaosa koostuu kahdesta pääluvusta. Luku 2 käsittelee fraseologisten ilmausten yleisiä piirteitä. Fraseologisten ilmausten määrittelyn jälkeen luvussa 2 tarkastellaan fraseologisten ilmausten tunnuspiirteitä, ilmausten esiintymistä ja muodostumista sekä fraseologisten ilmausten muunnelmia. Tämän jälkeen käsitellään fraseologisten ilmausten luokittelua ja esitellään V.V. Vinogradovin kehittäämä luokittelu.

Teoriaosuuden toinen pääluku keskittyy kääntämiseen. Luvun 3 alussa käsitellään kaunokirjallisen kääntämisen erityispiirteitä, jonka jälkeen siirrytään tarkastelemaan fraseologisten ilmausten kääntämistä. Luvun 3 lopussa esitellään eri tutkijoiden luomia malleja siitä, mitä eri ratkaisuja fraseologisten ilmausten kääntämiselle on. Luvussa tuodaan esiin Komissarovin, Vlahovin ja Florinin, Ingon sekä Retskerin kehittämiä eri malleja.

Luku 4 keskittyy tutkimusaineistoon ja sen analysointiin. Luvun 4 alussa käsitellään tarkemmin tutkimusaineistoa, sen keräämistä ja muodostumista. Tutkimusaineiston esittelyn jälkeen keskitytään analysoimaan sitä, miten aineistossa esiintyvät venäjänkieliset fraseologiset ilmaukset on käännetty suomeksi. Menetelmänä käytetään vertailua. Eri tutkijoiden luomien mallien pohjalta on tätä tutkielmaa varten kehitelty käännösratkaisumalli, jonka perusteella käännökset luokitellaan eri ryhmiin. Luvussa 5 esitellään tutkimuksen johtopäätökset.

Käytän tutkielmassani vakiintuneista sanonnoista nimitystä **fraseologinen ilmaus**, sillä se kattaa kaikki ilmaukset lyhyistä idiomeista aina lauseenmuotoisiin sananlaskuihin asti. Aineistostani olen kuitenkin jättänyt pois sananlaskut ja sananparret, sillä ne käännetään pääosin sananmukaisesti, jolloin ne eivät tuo omaan tutkimukseeni vaihtelevuutta käännösratkaisujen osalta.

2. FRASEOLOGISET ILMAUKSET

Kaikissa kielissä on ilmauksia, joiden merkitystä ei ole aina mahdollista päätellä yksittäisten ilmaukseen kuuluvien sanojen perusteella. Tällaisia ovat esimerkiksi fraasit, idiomit, sananparret, lentävät lauseet ja sananlaskut.

Fraseologiset ilmaukset toimivat kielessä kuten yksittäiset sanat (Šanski 1972, 167). Vaikka fraseologinen ilmaus koostuu itsenäisistä osista, komponenteista, ei niitä voi tarkastella erikseen, vaan tällaista ilmausta on aina tarkasteltava kokonaisuutena. Fraseologiset ilmaukset ovat lauseenjäsenerinä sidottu kielipillillisesti ja semanttisesti lauseen muihin jäseniin.

Fraseologiset ilmaukset eroavat vapaista sanaliitoista siten, että fraseologisia ilmauksia ei luoda puheen aikana, vaan ne tulevat puhujan muistista. Vapaat sanaliitot taas puhuja muodostaa puheessaan yksittäisistä sanoista. Toisin kuin vapaat sanaliitot fraseologiset ilmaukset koostuvat tietyistä, aina samoista osista, jotka ovat toisistaan riippuvaisia ja sijaitsevat tarkoin määrättyssä järjestyksessä. (Šanski 1972, 170–171.)

Fraseologisia ilmauksia käytetään monista eri syistä. Kari (1993, 9–10) on listannut yleisimmät syyt fraseologisten ilmausten käyttöön. Fraseologisten ilmausten avulla puhuja tai kirjoittaja haluaa herättää huomiota, tavoitella kauneutta sekä pyrkiä iskeviin ilmauksiin etenkin puhekielessä ja slangissa. Hän haluaa erottua joukosta, toisaalta taas kuulua tiettyyn joukkoon sekä seurata aikaansa, mikä selittää sen, miksi fraseologisia ilmauksia lainataan toisista kielistä. Lisäksi eräs syy ilmausten keksimiseen ja käyttämiseen on kyllästyminen jo olemassa oleviin ilmauksiin. Fraseologiset ilmaukset kuluvat käytössä ja niistä tulee arkipäiväisiä, jolloin halutaan löytää ja luoda uusia ilmauksia.

Fraseologiset ilmaukset tekevät kielestä rikkaan ja monipuolisen sekä antavat sille eloa, ilmeikkyyttä, väriä ja vaihtelevuutta (Kari 1993, 9–10). On esimerkiksi eri asia sanoa *vaipua ikiuneen* tai *siirtyä ajasta ikuisuuteen*, jotka ovat ylätyylisiä fraseologisia ilmauksia, kuin sanoa yksinkertaisesti *kuolla*. Kuolemasta on olemassa paljon fraseologisia ilmauksia, koska sitä pidetään arkana aiheena, johon liittyy esimerkiksi surua. Muita kuolemaan liittyviä suomenkielisiä fraseologisia ilmauksia ovat *nukkua pois*, arkikielinen *heittää veivinsä* sekä karkeat ilmaukset *potkaista tyhjää* ja *joutua matojen ruoaksi*. Myös venäjänkielisiä kuolemaan liittyviä fraseologisia ilmauksia on paljon. Esimerkiksi *заснуть вечным сном* (= nukahtaa ikuisen uneen) 'vaipua

ikiuneen, nukkua pois’, *спать сном могилы* (= nukkua haudan unta) ’nukkua viimeistä untaan, levätä kuolemanunta’, *протянуть ноги* (ark.) (= ojentaa jalkansa) ’oikaista koipensa’, *сыграть в ящик* (kark.) (= pelata laatikkoon) ’potkaista tyhjää’ sekä *приказать долго жить* (puhek.) (= káskeä elämään pitkään) ’heittää hyvästit tälle maailmalle’.

2.1. Määrittely

Vaikka fraseologia on olennainen osa kielitiedettä ja sitä on tutkittu kohtalaisen paljon, ei tutkijoilla siitä huolimatta ole yhtenäisiä määritelmiä alan termeille, vaan jokainen tutkija on luonut omat määritelmänsä.

Sanakirjamääritelmiä tarkasteltaessa havaitaan, että käsitteitä *fraasi* ja *fraseologia* käytetään hyvin monissa eri merkityksissä. *Uusi suomen kielen sanakirja* (1998) määrittelee fraasin, fraseologian ja idiomin seuraavasti:

fraasi	1. sanonta, ilmaus, idiom
	2. <i>ark.</i> kulunut sanonta, korulause
fraseologia	1. tietyn kielen, puhujaryhmän yms. idiomaattiset sanonnat eli fraasit
	2. <i>ark.</i> runsas kuluneiden sanontojen eli fraasien (2) käyttö, sanahelinä
idiomi	1. vakiintunut ilmaus, fraasi, erityisesti sellainen, jonka merkitys on enemmän kuin siinä esiintyvien sanojen summa, esim. <i>potkaista tyhjää</i> ’kuolla’; <i>Venäjän kielen idiomeja voi oppia puhetilanteissa</i> .
	2. tietylle yksilölle tai ryhmälle ominainen puhetapa

Koska yleisesti hyväksytty määritelmä puuttuu, fraseologiselle ilmaukselle on määriteltävä ne kriteerit, joiden perusteella ilmaus kuuluu fraseologian piiriin. Molotkovin (1977, 10) mukaan fraseologinen ilmaus on vakiintunut, useita komponentteja sisältävä, merkitykseltään yhtenäinen ilmaus, jonka koko merkitystä ei voi päätellä sen muodostavien sanojen merkityksestä. Lisäksi se on vaikea kääntää muille kielille. Fraseologiselle ilmaukselle on ominaista kuvaannollisuus ja ekspressiivisyys.

Kuusi (1971, 16) esittää seuraavanlaisen koko fraasiston kattavan, karkean määritelmän: ”Fraasi on vähintään kahden sanan muodostama, kielenkäytössä toistuvasti esiintyvä, lauseeseen epäitsenäisenä elementtinä mukautuva tai siihen irrallisena lauseenjäsenenä liittyvä, tietyn merkityssisällön omaava sanaliitto”. Šanski (1972, 169–170) määrittelee fraseologisen ilmauksen seuraavalla tavalla: ”Fraseologinen ilmaus on kahdesta tai useammasta sanankaltaisesta painollisesta komponentista koostuva toistettavissa oleva kielen yksikkö, jolla on tietty merkitys ja vakiintunut rakenne”. Näiden molempien määritelmien mukaan fraseologinen ilmaus siis koostuu vähintään kahdesta painollisesta sanasta, jotka muodostavat tietyn vakiintuneen merkityksen ja esiintyvät toistuvasti samassa muodossa. Fraseologinen ilmaus on aina sanaliitto.

Jotkut tutkijat pitävät fraseologisina ilmauksina kaikkia vakiintuneita sanaliittoja ja jotkut taas rajoittavat ne vain tiettyihin vakiintuneisiin ilmauksiin. Joidenkin tutkijoiden mielestä fraseologisiin ilmauksiin kuuluvat myös sananlaskut, sananparret, lentävät lauseet ja aforismit, joidenkin mielestä eivät. (Molotkov 1977, 10.) Itse käsittelen tässä ilmauksia niiden laajassa merkityksessä, jolloin mukaan kuuluvat myös esimerkit sananlaskut. Tosin aineistostani olen rajannut ne pois samankaltaisten käännösratkaisujen vuoksi.

Venäjän kielessä on eri nimityksiä fraseologisille ilmauksille: *фразеологическое выражение, фразеологическая единица, фразеологический оборот, устойчивое сочетание, устойчивая фраза, идиоматическое словосочетание, фразеологизм, идиома, идиоматизм, фразема* (Molotkov 1977, 10). Suomen kielessäkin on eri nimityksiä, kuten *fraseologinen sanonta, fraseologinen ilmaus, fraasi* sekä *idiomi*. Suomen kielen sanakirja ei tunne termiä *fraseologismi*, vaikka esimerkiksi Marja Jänis (2006) käyttää sitä teoksessaan *Venäjästä suomeksi ja suomesta venäjäksi*. Tässä tutkielmassa käytän termiä *fraseologinen ilmaus*.

2.2. Tunnuspiirteet

Fraseologiset ilmaukset ovat siis vakiintuneita sanaliittoja, jotka toistetaan samanlaisessa muodossa yhä uudelleen, niillä on tietty merkitys ja vakiintunut rakenne. Siten ne eroavat vapaista sanaliitoista, jotka luodaan puheessa aina uudelleen riippuen siitä, mitä haluamme ilmaista. Sanoista fraseologiset ilmaukset eroavat taas siinä, että sanat muodostuvat morfeemeista (молч-а-ть, дал-е-ко), kun taas fraseologiset ilmaukset muodostuvat sanoista (Šanski 1972, 174).

Fraseologiset ilmaukset osoittavat erilaisia todellisuuden ilmiöitä, asioita, olotilaa, toimintaa sekä ominaispiirteitä (Gläser 1998, 126). Esimerkiksi *стреляный воробей* (= ammuttu varpunen) ’vanha

tekijä' viittaa henkilöön, *сломая голову* (= pään katkaisten) 'suin päin, päätä pahkaa' viittaa tapaan, *ходить на голове* (= kävellä päällä) 'metelöidä' viittaa toimintaan ja *глаза на мокром месте* (у кого-либо) (= silmät märässä paikassa) 'itkupilli' viittaa ominaisuuteen. Fraseologiset ilmaukset toimivat lauseessa perinteisinä lauseenjäseninä ja ne voidaan jakaa sanaluokkiin.

Se, mikä lauseenjäsen fraseologinen ilmaus on, riippuu kokonaan siitä, mihin sanaluokkaan ilmaus kuuluu. Esimerkiksi ilmaukset *раз плюнуть* (= sylkäistä kerran) 'käden käänteessä' ja *рукой подать* (= ojentaa kädellä) 'aivan lähellä' vastaavat adverbejä ovat tämän vuoksi lauseessa adverbiaaleina. Fraseologiset ilmaukset *задавать хрювцикового* (= tuottaa kuorsausta) 'vetää hirsii', *кривить душой* (= vääristää sielulla) 'kieroilla' sekä *действовать на нервы* (= toimia hermoilla) 'käydä hermoille' vastaavat verbejä ja ovat siitä syystä lauseessa predikaatteina. (Šanski 1972, 188.)

Fraseologisen ilmauksen määräävällä komponentilla eli ydinsanalla on suuri merkitys siinä, mihin sanaluokkaan fraseologinen ilmaus kuuluu, mutta ydinsanan merkitys ei aina osu yhteen koko ilmauksen merkityksen kanssa. Esimerkiksi fraseologisen ilmauksen *рукой подать* (= ojentaa kädellä) 'aivan lähellä' ydinsana on verbi *подать* 'ojentaa' ja ilmauksen *битый час* (= särjetty tunti) 'iät ajat' ydinsana on substantiivi *час* 'tunti', mutta kielipillisen merkityksen perusteella molemmat ilmaukset vastaavat adverbia. (Šanski 1972, 188.)

Fraseologiset ilmaukset toimivat lauseessa kuten tavalliset sanat. Niiden komponentit taipuvat kielen sääntöjen mukaan, kun ilmaus yhdistetään muiden sanojen kanssa. Ilmauksen *палец о палец не ударить* (= ei lyödä sormeja sormeen) 'ei pane tikkua ristiin' ensimmäinen *палец* 'sormi' voi esimerkiksi taipua muodoissa *палец о палец не ударить*, *пальцем о палец не ударить* sekä *пальца о палец не ударить* (Molotkov 1977, 25). Ilmauksen verbi voi esimerkiksi esiintyä muodoissa *палец о палец не ударил*, *палец о палец не ударила*, *палец о палец не ударит*, *палец о палец не ударишь* sekä muissa vastaavissa persoona- ja aikamuodoissa (Molotkov 1977, 25). Fraseologisen ilmauksen komponentit voivat lisäksi esiintyä lauseessa erillään toisistaan ilman, että ilmauksen eheys kärsii. Esimerkiksi lauseessa *возьмите-ка и вы его на свой комсомольский прицел* (= ottakaapa tekin hänet nuorisoliiton tähtäimeenne) on fraseologinen ilmaus *взять в прицел* (= ottaa tähtäimeen) 'ottaa tähtäimeen, ottaa kohteeksi', joka koostuu kolmesta komponentista, jotka sijaitsevat lauseessa erillään. (Molotkov 1977, 67.) Fraseologisen ilmauksen merkitys säilyy kuitenkin samana.

Fraseologiselle ilmaukselle on ominaista se, ettei ilmauksen merkitystä voi aina päätellä sen komponenttien merkityksestä. Esimerkiksi ilmauksen *собаку съест* (= syödä koira) 'olla mestari jossain asiassa' merkitystä ei voi päätellä sanojen *собака* 'koira' ja *съест* 'syödä' merkityksistä. Ilmaus *гонять собак* (= ajaa takaa koiria) tarkoittaa laiskottelemista, mutta sanan *гонять* 'ajaa takaa' sekä sanan *собака* 'koira' merkityksillä ei ole tässä mitään merkitystä.

Joissakin fraseologisissa ilmauksissa komponentit voivat sijaita kahdella eri tavalla, kuten *сгореть со стыда* ja *со стыда сгореть* (= palaa häpeästä) 'hävetä kuollakseen' sekä *тянуть волынку* ja *волынку тянуть* (= vetää säkkipilliä) 'vitkutella'. Šanski (1972, 173) tosin toteaa, että tämä ei tarkoita sitä, että komponenttien paikka olisi vakiintumaton, vaan tällaisissa tapauksissa on olemassa kaksi mahdollista muotoa.

Joidenkin fraseologisten ilmausten komponenttien muoto on muuttumaton ja vakiintunut, esimerkiksi *смотать удочки* (= keräa onget) 'pistää pillit pussiin' tai *бить баклуши* (= lyödä puukiiloja) 'laiskotella'. Komponenttien muoto pysyy muuttumattomana myös silloin, jos ilmaus muutetaan kielteiseksi. Tällöin on sanottava *не смотал удочки* ja *не бил баклуши*. Ei ole mahdollista sanoa *не смотал удочек* ja *не бил баклуш*, vaikka venäjän kielen sääntöjen mukaan juuri nämä muodot olisivat oikeita. Jotkut fraseologiset ilmaukset eivät muutu missään muodossa. Tällaisia ovat esimerkiksi *во всю ивановскую* (= koko Ivanovskiin) 'täyttä kurkkua', *спустя рукава* (= hihat laskien) 'leväperäisesti' sekä *как по маслу* (= kuin öljyä pitkin) 'kuin rasvattu'. (Molotkov 1977, 23–24.)

Fraseologisilla ilmauksilla voi olla joko vain yksi merkitys, kuten *отправиться к праотцам* (= mennä esi-isien luokse) 'matkata manan majoille' tai niillä voi olla useampia merkityksiä, esimerkiksi *свести с ума кого-либо* (= viedä järjestä) 1) 'saada joku suunniltaan, tehdä joku hulluksi' sekä 2) 'lumota, hurmata, saada hullaantumaan'. Fraseologisia ilmauksia, joilla on useampia merkityksiä, on venäjän kielessä kuitenkin melko vähän ja suurimmalla osalla ilmauksista on vain yksi merkitys. (Šanski 1972, 183.)

Sanojen tapaan fraseologiset ilmaukset voivat olla tyyliltään erilaisia. Osa niistä on kirjakielisiä ja niitä käytetään etenkin kirjoitetussa kielessä (Šanski 1972, 253). Tällaisia ovat esimerkiksi *золотой телец* (= kultainen vasikka) 'raha', *вечер жизни* (= elämän ilta) 'vanhuus' sekä *последний путь* (= viimeinen matka) 'hautajaiset' (Šanski 1972, 254).

Kirjakielisten fraseologisten ilmausten lisäksi on olemassa puhe- tai arkikielisiä ilmauksia. Ne ovat tavanomaisia arkikielessä, mutta niitä käytetään myös kirjallisuudessa sekä lehtiteksteissä. Tällaisia ovat esimerkiksi *заморить червячка* (= nälkyyttää matonen) 'syödä pahimpaan nälkäänsä', *танцевать от печки* (= tanssia uunin luota) 'aloittaa aivan alusta' sekä *смотреть удочки* (= kerää onget) 'panna pillit pussiin'. Lisäksi on olemassa tyyliltään karkeita ilmauksia (*накрутить хвост* (= kerää häntä) 'antaa satikutia'), ironisia ilmauksia (*открыть Америку* (= löytää Amerikka) 'kertona suurena uutisena jotain yleisesti tunnettua') sekä leikillisiä ilmauksia (*ничтоже сумняся (сумняшеся)* (= ei lainkaan epäillen) 'vähääkään epäilemättä, suin päin').

2.3. Esiintyminen

Šanski (1972, 256) toteaa, että fraseologisia ilmauksia esiintyy erityisesti kaunokirjallisissa teoksissa ja lehtiteksteissä. Ingon (1990, 245) mukaan taas niitä esiintyy kaikkein eniten puhekielessä ja vapaissa tyylilajeissa. Gläserin (1998, 130) mukaan fraseologisia ilmauksia esiintyy teksteissä epäsäännöllisesti ja niitä käytetään hyvin erilaisissa tekstilajeissa. Ne ulottuvat mainoksista ja kaunokirjallisista teoksista aina oppikirjoihin ja tieteellisiin teksteihin saakka (Gläser 1998, 143).

Gläser (1998, 132–143) havaitsi artikkelia *The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre Analysis* varten tekemässään tutkimuksessa, että fraseologisia ilmauksia käytetään missä tahansa tekstilajissa. Toimittajat käyttävät niitä uutisten otsikoissa ja selostuksessa. Oppikirjoissa niillä pyritään selkeyttämään tekstiä sekä lisäämään tekstin muistettavuutta. Tieteellisten tekstien kirjoittajat käyttävät niitä, jotta tekstistä tulisi eloisampaa. Lisäksi he pyrkivät siihen, että oma tutkimus nousisi paremmin esiin. Tieteellisten tekstien kirjoittajat ovat myös taipuvaisia tekemään muutoksia fraseologisiin ilmauksiin siten, että niistä tulee älyllisiä sanaleikkejä. Popularisoiduissa teksteissä fraseologisia ilmauksia käytetään ennen kaikkea kiinnittämään lukijoiden huomio ja kiinnostus tekstiin.

2.4. Muunnelmat

Fraseologisia ilmauksia käytetään kielessä eri tavoin: toiset fraseologiset ilmaukset esiintyvät vain yhdessä tietyssä kokoonpanossa (*ирония судьбы* (= kohtalon ironia) 'kohtalon iva', *лечь в основу* (= mennä pohjaan) 'olla perustana') ja toisilla on useampia yhdenvertaisia muunnelmia. Fraseologisten ilmausten muunnelmat ovat sanastollisia ja kieliopillisia rinnakkaismuotoja, jotka

vastaavat toisiaan sekä merkitykseltään että semanttisen yhtenäisyyden asteeltaan. (Šanski 1972, 192.)

Saman fraseologisen ilmauksen muunnelmien voivat erota toisistaan sanaston, rakenteen, aikamuodon tai tyylin perusteella. Esimerkiksi fraseologiset ilmaukset *бросить камень* ja *бросить камнем* (= heittää kivi) 'syyttää' sekä *особь статья* ja *особая статья* (= erityinen artikkeli) 'eri asia' eroavat toisistaan kielipillisesti riippuvaisen komponentin muodon perusteella. Ilmaukset *гроша ломаного не стоит* ja *гроша медного не стоит* (= ei ole särkyneen/kuparisen puolen kopeekan arvoinen) 'ei ole penninkään arvoinen' eroavat toisistaan sanan *грош* 'puolen kopeekan raha' määritteen vuoksi ja ilmaukset *что есть силы* ja *что было силы* (= mitä ovat/olivat voimat) 'voimiensa takaa' eroavat toisistaan verbin aikamuodon vuoksi. (Šanski 1972, 192–193.)

Molotkov (1977, 69–73) on luokitellut fraseologisten ilmausten muunnelmien joko muodollisiksi muunnelmiksi (формальные варианты) tai sanastollisiksi muunnelmiksi (лексические варианты). Komponentteja voidaan käyttää fraseologisessa ilmauksessa kahdessa tai useammassa muodossa. Muodollisiin muunnelmiin kuuluu:

1) kaikki foneemiset ja ortografiset muunnelmien: *дыхнуть/дохнуть некогда* (= ei hengähtää milloinkaan) 'ei ole aikaa edes hengähtää', *калиф/халиф на час* (iron., kirjak.) (= kalifi tunniksi) 'hetken herra, hetkellinen hallitsija'

2) morfologiset muunnelmien

α) sanan sijamuodossa tapahtuvat muutokset: *сбоку припёка/припёку* (= auringonpaisteen sivussa) 'tyhjän pantti', *накрутить хвост/хвоста* (= kerä häntä) 'antaa satikutia'

β) sanan luvussa tapahtuvat muutokset: *приложить руку/руки* (= asettaa käsi/kädet) 'pistää sormensa jhk, sekaantua jhk'

3) rakenteellis-morfologiset muunnelmien: *положа/положив/положивши руку на сердце* (= asettaen käden sydämelle) 'käsi sydämellä', *читать между строк/строчек* (= lukea rivien välistä) 'lukea rivien välistä'

Sanastollisia muunnelmia ovat sellaiset, joissa fraseologisen ilmauksen yksi tai useampi komponentti voidaan korvata toisella sanalla, mutta ilmauksen merkitys pysyy samana. Tällaisia

ovat esimerkiksi *медведь/слон на ухо наступил* (= karhu/norsu astui korvalle) 'jollakulla ei ole sävelkorvaa', *обливаться/умываться слезами* (= valella itseään/peseytyä kyynelillä) 'vuodattaa kyyneliä, kylpeä kyynelissä' sekä *пересчитать кости/рёбра* (= laskea luita/kylkiluita) 'pehmittää joku' (Molotkov 1977, 74–75).

Komponenttien vaihtelumahdollisuus ei ole rajaton, vaan ilmauksen kokoonpano ja komponenttien vaihtelumahdollisuus on tarkasti määritelty jokaisen fraseologisen ilmauksen kohdalla. Lisäksi on olemassa fraseologisia ilmauksia, joissa komponentit eivät voi vaihdella, kuten *козёл отпущения* (= anteeksiannon pukki) 'syntipukki' ja *как сельдей в бочке* (= kuin sillit tynnyrissä) 'kuin sillit suolassa'. (Molotkov 1977, 75.)

Fraseologiset muunnelmat *быть в интересном положении* (= olla mielenkiintoisessa tilassa) ja *быть в положении* (= olla tilassa) 'olla siunatussa tilassa, olla raskaana' sekä *стереть с лица земли* (= pyyhkiä maan kasvoilta) ja *стереть с земли* (= pyyhkiä maasta) 'hävittää maan tasalle' eroavat toisistaan siten, että fraseologisista ilmauksista toinen on täydessä muodossa ja toinen lyhennetyssä muodossa. (Šanski 1972, 193.)

Fraseologisten ilmausten komponentit voivat vähentyä myös muissa tapauksissa. Esimerkiksi ilmaus *вешать нос [на квинту]* (= ripustaa nenä [kvinttiin]) 'olla alla päin, olla mieli maassa' voi esiintyä muodossa *вешать нос* sekä muodossa *вешать нос на квинту* ja ilmaus *и в ус [себе] не дуем* (= viikseenkään [itselleen] ei puhalla) 'ei ole moksiskaan' voi olla muodossa *и в ус себе не дуем* sekä muodossa *и в ус не дуем* (Molotkov 1977, 86). Ilmiössä on kyse saman fraseologisen ilmauksen käytöstä sen täydellisessä tai epätäydellisessä muodossa. Komponentteja, jotka voivat kadota, kutsutaan vapaaehtoisiksi komponenteiksi (факультативные компоненты). (Molotkov 1977, 86–87.)

Fraseologisen ilmauksen sanajärjestys voi olla erilainen joissakin ilmauksissa, esimerkiksi *не ударить в грязь лицом* tai *не ударить лицом в грязь* (= ei lyö kasvoilla kuraan) 'esiintyä edukseen, selvitä kunniallisesti' sekä *раз плюнуть* tai *плюнуть раз* (= sylkäistä kerran) 'käden käänteessä' (Dobrovolski & Baranov 2008, 53). Šanski (1972, 173) kuitenkin korostaa sitä, että komponenttien paikka ei näissä tapauksissa ole vakiintumaton, vaan kyseessä on kaksi mahdollista muotoa.

Molotkovin (1977, 75) mielestä taas on suuri virhe väittää, että komponenttien vakiintuneisuus aiheuttaisi sen, että komponentteja ei olisi mahdollista vaihtaa toisiin. Hänen mielestään päinvastoin

komponenttien vaihtelu on yksi fraseologisten ilmausten ominaispiirteistä ja fraseologisen ilmauksen kokoonpanossa voi tapahtua muutoksia ilman, että itse ilmaus vahingoittuisi. Hänen mielestään on otettava huomioon, että jotkut ilmaukset sallivat komponenttien vaihteluita ja toiset taas eivät.

Fraseologisille ilmauksille on tyypillistä, että kielen puhujat tai kirjoittajat saattavat käyttää ilmauksia, jotka eivät esiinny niiden tavanomaisessa muodossa. Tällaisia muunnelmia voi tapahtua esimerkiksi ilmausten semantiikassa tai fraseologisen ilmauksen muodossa (Molotkov 1977, 196). Yleensä puhujilla tai kirjoittajilla on mielessä jokin tavoite, jonka vuoksi he ovat halunneet luoda oman variaationsa (Molotkov 1977, 192).

Fraseologisen ilmauksen muodossa tapahtuva muutos tarkoittaa yleensä sitä, että fraseologista ilmausta käytetään epätavallisessa muodossa, esimerkiksi sen komponentti on vaihdettu leksikaalisesti väärän komponentin kanssa (Molotkov 1977, 196). Venäjäksi ei esimerkiksi sanota *нѣс наплакал* (= koira itki) tai *волк наплакал* (= susi itki), kun halutaan sanoa, että jotakin on hyvin vähän. Kyseisen fraseologisen ilmauksen tavanomainen muoto on tällöin *кот наплакал* (= kissa itki). Kuitenkin Juri Semenov teoksessaan *Северные разведчики* käyttää ilmausta kirjailijan luomassa muutetussa muodossa tavoitteenaan luonnehtia henkilöähahmoa tai korostaa paikallista väriä kuvaillessaan tapahtumia (Molotkov 1977, 196–197):

Началась война с Россией. И когда Эрика Коха, гаулейтера Восточной Пруссии, назначили рейхскомиссаром Украины, Тербовен, с завистью вздыхая, стал ненавидеть Норвегию. «Что это за страна... Сопки. Леса. Тундра. Населения морж наплакал. Угля, нефти нет, а о сельском хозяйстве и горевать не хочется.» (Juri Semenov: *Северные разведчики*)

Tekijän omiin muunnelmiin voi kuulua myös esimerkiksi alkuperäisen ilmauksen muodon lyhentäminen, kuten *братъ быка за рога* → *быка за рога* (= ottaa härkää sarvesta) 'ottaa härkää sarvista' (Molotkov 1977, 199). Tekijän omia muutoksia voi lisäksi olla määreen lisääminen substantiiviin (*вешать лапшу на уши* (= ripustaa nauhamakaronit korville) 'sumuttaa jotakuta' → *вешать лапшу на свои/чужие уши, вешать длинную лапшу на уши*), liitännäismääreen muodostaminen (*не лаптем щи хлебать* (= ei mailalla kaalikeittoa lusikoida) 'ei ole pekkaa parempi' → *не лаптем щи хлебать, которые сварил Иван Иванович*), kiellon lisääminen (*навострить лыжу* (= teroittaa suksi) 'lähteä käpälämäkeen, luikkua tiehensä' → *не навострить лыжи*) sekä passiivin muodostaminen (*ломать голову* (над чем-л.) (= särkeä pää) 'miettiä päänsä puhki' → *голова ломается* (над чем-л.)). (Dobrovolski & Baranov 2008, 54.)

Näiden lisäksi tekijä voi muuttaa fraseologisissa ilmauksissa olevien verbien persoonamuotoja. Joillekin fraseologisille ilmaukselle on tyypillistä se, että niistä puuttuu yksikön ensimmäisen persoonan muoto (*выносить сор из избы* (= viedä roskat pois tuvasta) 'pestä likapyykkiä julkisesti' → *Я выношу сор из избы*). Tällaiset rajoitukset voivat kuitenkin löystyä erityisissä konteksteissa, esimerkiksi lainaamisen tai siteeraamisen yhteydessä, jolloin fraseologinen ilmauskin voi esiintyä yksikön ensimmäisessä persoonassa: *Он обвиняет меня в том, что я выношу сор из избы*. (Dobrovolski & Baranov 2008, 53.)

Tekijän luomissa muunnelmissa fraseologisen ilmauksen semantiikka voi muuttua siten, että ilmauksen merkitys ymmärretään laajemmin, korostetaan merkityksen erityisiä sävyjä tai merkitys muutetaan kokonaan toiseksi (Molotkov 1977, 193). Venäjäksi voi sanoa *бежать, мчаться, гнаться* jne. *во все лопатки* (= kaikkiin lapaluihin) '(livistää) täyttä pakoon' eli nopeasti, mutta ei voi sanoa *любить, целовать, читать, писать* jne. *во все лопатки*. Tekijän omassa muunnelmassa tämä kuitenkin osoittautuu mahdolliseksi ja halutessaan hän voi käyttää esimerkiksi yhdistelmää *любить во все лопатки*. (Molotkov 1977, 193.)

Tekijän omat muutokset ilmauksessa ovat jokaisella omalaatuisia ja yksilöllisiä. Mikä tahansa fraseologinen uudisilmaus, joka on syntynyt kirjailijan oman muunnelman pohjalta, ei muutu itsestään tavalliseksi, sellaiseksi, jota kaikki kyseisen kielen puhujat alkaisivat käyttää. Tällainen uudisilmaus tai muutos fraseologisessa ilmauksessa (käyttö epätavallisessa merkityksessä, epätavallisten komponenttien käyttö, epätavallinen yhdistäminen muiden sanojen kanssa jne.) jää yleensä ainutlaatuiseksi, sillä se on kirjoitettu vain kyseiseen kontekstiin ja tilanteeseen. (Molotkov 1977, 199–200.) On kuitenkin myös mahdollista, että tällainen kirjailijan oma uudisilmaus voi vuosien kuluessa muuttua vakiintuneeksi fraseologiseksi ilmaukseksi, joka on kaikkien kyseisen kielen puhujien käytössä.

Fraseologisten ilmausten muunnelmien lisäksi on olemassa synonyymisiä fraseologisia ilmauksia. Synonyymisiä fraseologisia ilmauksia ovat sellaiset fraseologiset ilmaukset, jotka osoittavat samaa todellisuuden kohdetta. Esimerkiksi ilmaukset *куры не клюют* (= kanat eivät nokia), *с три короба* (= kolmesta kontista) sekä *хоть отбавляй* (= vaikka vähennä) tarkoittavat kaikki, että jotakin on paljon. Synonyymiset fraseologiset ilmaukset eroavat kuitenkin merkittävästi toisistaan siinä, miten ne tätä kohdetta osoittavat sekä minkälaisia semanttisia, sanastollisia, kieliopillisia sekä tyyllillisiä ominaisuuksia niillä on. Lisäksi ne voivat erota toisistaan muun muassa siten, että niillä on pieniä vivahduseroja semantiikassa, niiden tyyliä on sävyeroja tai niiden käyttöympäristö on erilainen. (Šanski 1972, 194–195.)

Fraseologisten ilmausten muunnelmia pitää erottaa erityisesti sellaisista synonyymisistä fraseologisista ilmauksista, joilla on kokoonpanossaan yhteisiä komponentteja, esimerkiksi *от всего сердца* (= koko sydäimestä) – *от всей души* (= koko sielusta) ’koko sydämeästään’, *гонять лодыря* (= ajaa takaa vetelystä) – *гонять собак* (= ajaa takaa koiria) ’lorvailla, laiskotella’ sekä *бог весть* (= jumala tietää) – *бог знает* (= jumala tietää) ’luoja ties’ (Šanski 1972, 193).

2.5. Muodostuminen

Fraseologisia ilmauksia voi muodostua monella eri tapaa. Yksi suurimpia länsimaisen fraseologisen aineiston lähteitä on Raamattu. Raamatusta lähtöisin olevat sanonnat ovat siirtyneet suoraan yleiseen kielenkäyttöön siten, että ne ovat joko säilyttäneet alkuperäisen tyylinsä tai maallistuneet niin, ettei alkuperäisten lähdettä enää tunnista. (Kuusi 1971, 91.) Raamatusta peräisin olevia ilmauksia ovat esimerkiksi *запретный плод* (= kielletty hedelmä) ’luvaton nautinto tai mieliteko’ ja *каинова печать* (= Kainin leima) ’Kainin merkki eli rikollisuuden/syylisyyden merkki, häpeämerkki’. Raamatun lisäksi osa fraseologisista ilmauksista on syntynyt antiikin ja keskiajan tarinoiden pohjalta, joista ne ovat siirtyneet eri kieliin. Tällaisia ovat esimerkiksi *дамоклов меч* (= Damokleen miekka) ’joka hetki uhkaava vaara’, *буря в стакане воды* (= myrsky vesilasissa) ’vähämerkityksinen kohu pienessä piirissä’ sekä *идти в Каноссу* (= mennä Canossaan) ’tehdä Canossan matka eli vastentahtoinen nöyrytyminen ylivoimaisen kilpailijan edessä’. (Molotkov 1977, 219.)

Fraseologisen ilmauksen taustalla on monesti jokin konkreettinen merkitys. Esimerkiksi ilmaus *saada rukkaset* eli saada kielteinen vastaus kosintaan on syntynyt tarinan mukaan siitä, että kun ennen vanhaan kosija pyysi tytön kättä, kielteisen vastauksen merkinä hän sai konkreettisesti rukkaset. Ilmaus *ampua yli maalin* taas on muodostunut alun perin urheilukielen pohjalta, jolloin fraseologinen ilmaus on saanut merkityksen ’ylittää kohtuuden tai totuuden rajat’ tai ’mennä liian pitkälle’. (Kari 1993, 7.)

Suurin osa nykyaikaisista venäjänkielisistä fraseologisista ilmauksista on syntynyt venäjän kielessä ja ne ovat alkuperältään venäläisiä (исконно русские фразеологические обороты), kuten *в чём мать родила* (= missä äiti synnytti) ’ilkosillaan’ sekä *ищи ветра в поле* (= etsi tuulta pellolta) ’katosi kuin tuhka tuuleen’ (Šanski 1972, 226–227). Näistä monet ovat syntyneet alun perin vapaista sanaliitoista ja niistä on syystä tai toisesta muodostunut fraseologisia ilmauksia. Esimerkiksi fraseologiset ilmaukset *у разбитого корыта* (= rikkiäisessä ruuhessa) ’puille paljaille’ sekä *как в белка в колесе* (= kuin orava pyörässä) ’olla oravanpyörässä’ syntyivät

vapaiden sanaliittojen pohjalta sen seurauksena, kun ilmauksia alettiin toistuvasti käyttää kuvaannollisessa merkityksessä. (Šanski 1972, 230.)

Fraseologiset ilmaukset *потерпеть фиаско* (= kokea fiasko) 'epäonnistua täysin' ja *скоропостижная смерть* (= äkillinen kuolema) 'äkkikuolema' ovat syntyneet siksi, että vuosien kuluessa sanasta, jolla on ollut vapaa merkitys, on tullut fraseologisesti riippuvainen (Šanski 1972, 230). Esimerkiksi ilmaus *скоропостижная смерть* koostuu kahdesta sanasta: fraseologisesti riippuvaisesta sanasta *скоропостижный* sekä riippumattomasta, vapaasta sanasta *смерть*. Alkuperäisten venäläisten fraseologisten ilmausten joukossa on toki myös sellaisia ilmauksia, jotka eivät ole lähtöisin vapaista sanaliitoista, vaan ovat alun perin muodostuneet fraseologisiksi ilmauksiksi jo olemassa olevien ilmausten mukaisesti (Šanski 1972, 229).

Alkuperältään venäläisten fraseologisten ilmausten lisäksi on olemassa kielen ulkopuolelta tulleita fraseologisia ilmauksia. Vieraskielisen materiaalin pohjalta syntyvät ilmaukset määritellään yleensä lainoiksi ja ne syntyvät kansojen välisten suhteiden (esim. kulttuuristen suhteiden) pohjalta (Gvozdev 1977, 126). Tällaisia ovat lainatut fraseologiset ilmaukset (заимствованные фразеологические обороты), fraseologiset käännöslainat (фразеологические кальки) sekä fraseologiset puolikäännöslainat (фразеологические полукальки) (Šanski 1972, 226).

Lainatut fraseologiset ilmaukset ovat sellaisia kielen ulkopuolelta tulleita ilmauksia, joita käytetään siinä muodossa, jossa ne ovat lähdekielessä. Lainatut fraseologiset ilmaukset ovat siis alkuperältään vieraskielisiä ilmauksia ja eikä niitä ole käännetty. Tällaisia ovat esimerkiksi *ущадье ада* (= helvetin lapsi) 'pahuuden perikuva', joka on lainattu venäjään muinaiskirkkoslaavista sekä *alma mater* (= imettävä äiti) 'korkeakoulu, josta valmistuin', joka on tullut venäjän kieleen latinasta. (Šanski 1972, 234.)

Lainatut fraseologiset ilmaukset voidaan jakaa kahteen ryhmään: muinaiskirkkoslaavista lainattuihin ja länsieurooppalaisista kielistä lainattuihin fraseologisiin ilmauksiin. Ensimmäinen ryhmä on melko suuri ja vakiintunut. Toinen ryhmä on sen sijaan melko pieni. Kaiken lisäksi länsieurooppalaisista kielistä lainattujen fraseologisten ilmausten määrä vähenee jatkuvasti, koska vastaavat fraseologiset käännöslainat tai puolikäännöslainat syrjäyttävät niitä. (Šanski 1972, 234.) Esimerkiksi latinalaista alkuperää oleva ilmaus *homo homini lupus est* (= ihminen ihmiselle susi on) 'ihminen on toiselle paha' tai englanninkielinen ilmaus *time is money* (= aika on rahaa) 'raha ei tule seisoskelemalla' korvataan yhä useammin vastaavilla fraseologisilla käännöslainoilla *человек человеку – волк* ja *время – деньги* (Šanski 1972, 238–239).

Fraseologiset käännöslainat, joita on huomattava joukko nykyvenäjässä, ovat tulleet kieleen vieraskielisen ilmauksen kirjaimellisen tai sanasanaisen kääntämisen seurauksena. Fraseologinen käännöslaina syntyy siten, että vieraskielinen fraseologinen ilmaus käännetään venäjän kielelle ilmauksen muodostavien komponenttien perusteella. Esimerkiksi fraseologinen ilmaus *борьба за существование* (= taistelu olemassaolosta) 'olemassaolon taistelu' on käännöslaina englannin kielen ilmauksesta *struggle for life*. Ilmaus on käännetty sen osien mukaan: substantiivi *struggle* substantiivilla *борьба*, prepositio *for* prepositiolla *за* ja substantiivi *life* substantiivilla *существование*. (Šanski 1972, 239–240.)

Fraseologiset käännöslainat voivat olla joko puhtaita lainoja (чистое заимствование) tai mukautettuja lainoja (адаптированное заимствование) (Gvozdev 1977, 132). Puhtaat fraseologiset käännöslainat ovat sellaisia, joissa vieraan fraseologisen ilmauksen sanastollinen ja kieliopillinen muoto toistetaan sellaisenaan, ilman muutoksia, esimerkiksi *иметь место* (= olla paikka) – *avoir lieu* (= olla paikkana) 'tapahtua' tai *бумага не краснеет* (= paperi ei punastu) – *epistola non erubescit* (= kirje ei punastu) 'kirjeessä ei tarvitse noloa'. Mukautetut fraseologiset käännöslainat taas muodostetaan siten, että niissä tapahtuu joitakin muutoksia yksittäisten komponenttien sanastollisessa ja kieliopillisessa siirrossa. Esimerkiksi venäjässä substantiivin määrite on tavallisemmin adjektiivina substantiivin edellä kuin genetiivinä pääsanana jäljessä. Tämä johtaa mukautettuihin käännöslainoihin, esimerkiksi *железная дорога* (= rautainen tie) 'rautatie' on ranskaksi *chemin de fer* (= rautatie), jossa *chemin* viittaa tiehen, *de* on yhdyssanaprepositio ja *fer* tarkoittaa rautaa. (Šanski 1972, 241.)

Mukautetun käännöslainan erot selittyvät lähde- ja kohdekielen sanastollisilla ja kieliopillisilla eroilla (Šanski 1972, 241). Toisaalta puhtaat käännöslainatkaan eivät välttämättä täysin voi välttyä muutoksilta, sillä mitä enemmän kielet eroavat toisistaan, sitä enemmän ilmauksissa on havaittavissa muutoksia (Gvozdev 1977, 131).

Fraseologisia käännöslainoja voi syntyä myös silloin, vaikka kielessä olisi jo merkitykseltään vastaava ilmaus. Esimerkiksi englannin kielessä on fraseologinen ilmaus *put all one's eggs into one basket* (kirjaimellisesti *класть все яйца в одну корзину* = laittaa kaikki munat yhteen koriin), joka rinnastetaan merkitykseltään venäjän kielen fraseologiseen ilmaukseen *ставит все на одну карту* (= laittaa kaikki yhteen korttiin) 'panna kaikki yhden kortin varaan'. Viime vuosina englanninkielisen fraseologisen ilmauksen kirjaimellista käännöstä on yhä useammin käytetty venäjän kielessä. Teksteissä ei ole ollut mitään erityisen englantilaista, vaan sitä on käytetty kuten perinteistä venäjänkielistä ilmausta. (Dobrovolski & Baranov 2008, 263.)

Fraseologisten käännöslainojen lisäksi on olemassa fraseologisia puolikäännöslainoja. Fraseologinen puolikäännöslaina syntyy silloin, kun osa vieraskielisen ilmauksen komponenteista käännetään ja osa lainataan ilman käännettä. Esimerkiksi ranskankielinen ilmaus *battre en brèche* (= hakata aukko) 'tuhota' on siirretty venäjän kieleen puolikäännöslainan avulla siten, että sana *battre* 'hakata, iskeä' on käännetty verbillä *пробить* 'lyödä, puhkaista' ja sana *brèche* (= aukko) on lainattu sellaisenaan. Tämän seurauksena on syntynyt fraseologinen puolikäännöslaina *пробить брешь* (= puhkaista reikä) 'tehdä pahaa jälkeä'. Muita tällaisia fraseologisia puolikäännöslainoja ovat esimerkiksi *дядя Сэм* (= setä Sam) 'setä Samuli' (englanniksi uncle Sam) ja *жёлтая пресса* (= keltainen lehdistö) 'sensaatiolehtistö' (englanniksi yellow press). (Šanski 1972, 244.)

Monet fraseologiset ilmaukset ovat muodostuneet sananlaskujen pohjalta. Esimerkiksi ilmaus *собака на сене* (= koira heinässä) 'sellainen pihtari' on muodostunut sananlaskusta *собака на сене лежит, сама не ест и скотине не дает* (= koira heinässä makaa, itse ei syö ja karjalle ei anna) 'joku ei käytä itse, mutta ei anna muillekaan' ja ilmaus *пожалел волк кобылу* (= sääli susi tammaa) 'tilanne, jossa joku ei sääli jtk' on muodostunut sananlaskusta *пожалел волк кобылу, оставил хвост да гриву* (= sääli susi tammaa, jätti hännän ja harjan) 'onpa suden ollut sääli tammaa, kun on jättänyt häntä- ja harjajouhet syömättä'. Näissä tapauksissa fraseologiset ilmaukset ovat leksikaalisesti yhteneviä sananlaskun kanssa ja ne välittävät täysin sananlaskun sisällön, mutta niistä on tullut itsenäisiä ilmauksia. (Gvozdev 1977, 98, 100.)

Yhden sananlaskun pohjalta voi syntyä useampia fraseologisia ilmauksia, esimerkiksi sananlaskusta *за двумя зайцами погонишься – ни одного не поймаешь* (= kahta jänistä ajat, kumpaakaan et saa) 'jos ottaa hoitaakseen liian monta asiaa, ei saa päätökseen yhtäkään' on syntynyt kaksi fraseologista ilmausta: *гоняться за двумя зайцами* (= ajaa takaa kahta jänistä) 'yrittää samanaikaisesti saavuttaa kaksi eri tavoitetta' ja *убить двух зайцев (одним выстрелом)* (= tappaa kaksi jänistä (yhdellä laukauksella)) 'lyödä kaksi kärpää yhdellä iskulla'. Jälkimmäinen ilmaus on lähtöisin sananlaskun perusmerkityksestä, mutta sen merkitys on sananlaskun merkityksen vastakohta. (Gvozdev 1977, 104.)

Fraseologisten ilmausten muodostuminen sananlaskujen pohjalta täytyy kuitenkin erottaa sananlaskujen eri muunnelmista sekä siitä, kun sananlaskuja käytetään lyhennetyssä muodossa. Venäjän kielessä näistä käytetään nimitystä *поговорка* 'lyhennetty sananlasku'. Tämä tarkoittaa sitä, että jätetään esimerkiksi pois sananlaskun loppu, koska usein kuuliija tietää jatkoon ja osaa palauttaa sen mieleensä, esimerkiksi *яблочко от яблоньки...* (= omena omenapuusta...) (*Яблоко от яблони недалеко падает* (= omena omenapuusta ei putoa kauas) 'ei omena kauas puusta

putoa’). Lyhentäminen ei kuitenkaan muuta sananlaskun merkitystä, eikä sen käyttö ole vakiintunut kieleen. Lyhentämistä voidaan pitää yhtenä vaiheena siinä prosessissa, kun sananlaskusta muodostuu fraseologinen ilmaus. (Gvozdarev 1977, 95–97.)

Fraseologisia ilmauksia voi syntyä myös tekijän oman fraseologisen uudisilmauksen pohjalta. Kuitenkin nämä uudisilmaukset, jotka ovat syntyneet esimerkiksi kaunokirjallisissa teoksissa tai lehtiteksteissä, muuttuvat harvoin yleiskielisiksi fraseologisiksi ilmauksiksi. (Šanski 1972, 234.)

2.6. Luokittelu

Fraseologisten ilmausten välillä on huomattavia eroja, minkä vuoksi niitä kannattaa tarkastella erillisinä ryhminä. Fraseologisia ilmauksia voidaan luokitella esimerkiksi niiden kielellisten, tyylillisten, rakenteellisten, merkitysopillisten, sisällöllisten tai kontekstisten ominaisuuksien perusteella (Kuusi 1971, 19). Yleisesti hyväksytty ja käytetty luokittelu venäläisten fraseologisten ilmausten kohdalla on ilmausten luokittelu semanttisen yhtenäisyyden perusteella. Tällä tarkoitetaan sitä, minkälainen suhde fraseologisen ilmauksen yleisen merkityksen ja sen osien merkitysten välillä on (Šanski 1972, 196).

Tässä esitetty fraseologisten ilmausten luokittelu on alun perin V.V. Vinogradovin venäjänkielisille fraseologisille ilmauksille luoma luokittelu, johon Šanski on tehnyt muokkauksia ja täsmennyksiä. Vinogradovin (1977) mukaan fraseologiset ilmaukset voidaan jakaa kolmeen ryhmään: fraseologisiin sulautumiin (фразеологические сращения), fraseologisesti yhtenäisiin ilmauksiin (фразеологические единства) ja fraseologisiin yhdistelmiin (фразеологические сочетания).

Fraseologisiin sulautumiin (фразеологические сращения) kuuluvat sellaiset fraseologiset ilmaukset, jotka ovat semanttisesti jakamattomia ja joiden kokonaismerkitys ei riipu sen komponenttien yksittäisistä merkityksistä (Vinogradov 1977). Esimerkiksi fraseologiset ilmaukset *бить баклуши* (= lyödä puukiiloja) ’laiskotella’ ja *очертя голову* (= piirtäen pään) ’suin päin, päätä pahkaa’ ovat tällaisia ilmauksia, joiden merkitys ei ole pääteltävissä sen osien perusteella.

Fraseologisilla sulautumilla on kaikkein suurin semanttisen yhtenäisyyden aste. Tähän vaikuttaa se, että fraseologiset sulautumat voivat sisältää vanhentuneita ja sen vuoksi vieraita sanoja (kuten *баклуша* ’puukiila’). Toiseksi, fraseologiset sulautumat voivat sisältää kieliopillisia arkaismeja, kuten *спустя рукава* (= hihat laskien) ’tehdä leväperäisesti’ ja *сломя голову* (= taittaen pään) ’suin päin, päätä pahkaa’, joissa arkaistisia muotoja ovat gerundit *спустя* ja *сломя*. (Šanski 1972, 199.)

Fraseologisesti yhtenäiset ilmaukset (фразеологические единства) käsittävät sellaiset fraseologiset ilmaukset, jotka ovat semanttisesti jakamattomia, mutta ne eroavat ensimmäisestä ryhmästä siten, että sanonnan merkityksen voi päätellä sen komponenttien perusteella (Vinogradov 1977). Komponenttien merkitys on kuitenkin kuvaannollinen, joten fraseologinen ilmaus on pääteltävä sen epäsuoran merkityksen perusteella. Esimerkiksi ilmausten *тянуть лямку* (= kiskoa vetohihnaa) 'rehkiä', *семь пятниц на неделе* (= seitsemän perjantaita viikossa) 'muuttaa mieltään vähintään kerran päivässä', *первый блин комом* (= ensimmäinen blini on kokkare) 'alku on aina hankalaa' ja *положить зубы на полку* (= asettaa hampaat hyllylle) 'panna hampaat naulaan' merkitys on johdettavissa komponenttien semantiikasta. (Šanski 1972, 200–201.)

Sellaiset sanaliitot, kuten *намылить голову* (= saippuoida pää) 'antaa tukkapölyä', *брать в свои руки* (= ottaa käsiinsä) 'ottaa ohjaket omiin käsiinsä' ovat yhtä lailla mahdollisia sekä fraseologisesti yhtenäisinä ilmauksina, jolloin niillä on kuvaannollinen merkitys, että vapaina sanaliittoina, jolloin näitä sanoja käytetään niiden suorassa merkityksessä (Šanski 1972, 201).

Fraseologisia ilmauksia, jotka kuuluvat Vinogradovin luokittelussa ensimmäiseen ja toiseen ryhmään, kutsutaan yleensä idiomeiksi.

Fraseologisiin yhdistelmiin (фразеологические сочетания) kuuluvat sellaiset fraseologiset ilmaukset, joiden komponentit voivat rajallisesti esiintyä erillään, mutta jotka muodostavat yhdessä tietyn merkityksen. Fraseologisen ilmauksen toinen komponentti on vapaa ja voi yhdistyä erilaisten sanojen kanssa, kun taas toista komponenttia voi käyttää vain tiettyjen sanojen kanssa, vaikka sillä olisikin itsenäinen merkitys. (Šanski 1972, 202.)

Esimerkiksi ilmauksessa *заклятый враг* (= vannoutunut vihollinen) 'perivihollinen' sana *враг* voi esiintyä useiden sanojen kanssa, mutta sanaa *заклятый* käytetään vain sanan *враг* yhteydessä. Samoin ilmauksissa *щекотливый вопрос* (= arkaluontoinen kysymys) 'arkaluontoinen kysymys' ja *щекотливое положение* (= arkaluontoinen tilanne) 'arkaluontoinen tilanne' sana *щекотливый* voi esiintyä vain näiden kahden sanan kanssa. Fraseologiset yhdistelmät ovat vakiintuneita ilmauksia, jotka muodostuvat siis sanoista, joilla on joko vapaa tai fraseologisesti riippuvainen merkitys. (Šanski 1972, 202–203.)

Näiden Vinogradovin määrittelemien kolmen ryhmän lisäksi Šanski (1972, 203) on huomionut vielä yhden ryhmän: fraseologiset sanonnat (фразеологические выражения). Fraseologiset sanonnat ovat sellaisia vakiintuneita fraseologisia ilmauksia, jotka ovat semanttisesti jäsennehtävissä

ja koostuvat kokonaan sanoista, joilla on vapaa merkitys. Tällaisia ovat esimerkiksi *онтом и в розницу* (= tukuttain ja vähittäin) 'tukku- ja vähittäismyynti', *волков бояться – в лес не ходить* (= jos pelkää susia – älä mene metsään) 'sen ei ole metsään menemistä, joka sutta pelkää' ja *не все то золото, что блестит* (= ei kaikki se ole kultaa, mikä välkky) 'ei kaikki ole kultaa, mikä kiiltää'.

Fraseologiset sanonnat eroavat fraseologisista yhdistelmistä siten, että niissä ei ole sanoja, joilla olisi fraseologisesti riippuvainen merkitys. Vapaista sanaliitoista ne eroavat taas siten, että puhuja ei tuota ilmauksia keskustelun aikana, vaan poimii ne muististaan. (Šanski 1972, 203–204.)

Fraseologiset sanonnat voidaan jakaa kahteen ryhmään. Toiseen kuuluvat fraseologiset sanonnat, jotka ovat verrattavissa lauseisiin. Ne ovat kokonaisia lauseita, jotka heijastavat jotakin käsitystä, kuten *труд красит человека* (= työ kaunistaa ihmistä) 'työ on miehen kunnia'. Toiseen ryhmään kuuluvat fraseologiset sanonnat, jotka ovat rinnastettavissa johonkin lauseen osaan. Ne ovat sanojen kaltaisia ja niillä on nimittävä merkitys, kuten *трудовые успехи* (= työsaavutukset) 'työmenestys', *поджигатели войны* (= sodan lietsojat) 'sodanlietsojat', *на данном этапе* (= tässä vaiheessa) 'tässä vaiheessa' sekä *высшее учебное заведение* (= korkein oppilaitos) 'korkeakoulu'. (Šanski 1972, 204.)

Toinen vaihtoehto on luokitella fraseologiset ilmaukset esimerkiksi sen perusteella, mihin sanaluokkaan ne kuuluvat. Tämä luokittelu sopii ilmauksille, jotka ovat rinnastettavissa sanoihin, mutta ei sananlaskuille. Tällöin ilmaukset voidaan jakaa seitsemään eri ryhmään (Šanski 1972, 188–189):

1) verbifraasit

Esim. *унустить из виду* (= päästää irti näöstä) 'unohtaa'; *онустить руки* (= laskea kädet) 'viitata kintaalla, olla välinpitämätön'

2) substantiiviset fraseologiset ilmaukset

Esim. *ирония судьбы* (= kohtalon ironia) 'kohtalon iva'; *краска стыда* (= häpeän väri) 'häpeän puna'

3) adverbiaaliset fraseologiset ilmaukset

Esim. (чего-либо) *хоть пруд пруди* (= vaikka lammikkoon padoten) ’(jotakin on) vaikka millä mitalla’; *на веки вечные* (= ikuisiksi vuosisadoiksi) ’ikuisiksi ajoiksi’; *как снег на голову* (= kuin lumi päähän) ’kuin salama kirkkaalta taivaalta’

4) adjektiiviset fraseologiset ilmaukset

Esim. *кожа да кости* (= nahka ja luut) ’vain luuta ja nahkaa’; *седе на уме* (= itselleen mielessä) ’ovela, viekas, salamyhkäinen’

5) huudahdukset

Esim. *Вот тебе и на!* (= Tuossa sinulle!) ’Siinä sitä ollaan!’; *Вот оно что!* (= Tässä se!) ’Vai sillä lailla!’; *И никаких гвоздей!* (= Ei minkäänlaisia nauvoja!) ’Ja sillä sipuli!’

6) modaaliset fraseologiset ilmaukset

Esim. *Что за вопрос?* (= Mistä on kysymys?) ’kuinkas muuten, kysytkin vielä’; *Как бы не так!* (= Kuinka niin ei olisi!) ’eikö mitä, vielä mitä’; *вообще говоря* (= yleisesti puhuen) ’yleisesti ottaen’

7) konjunktioihin kuuluvat fraseologiset ilmaukset

Esim. *несмотря на то, что* (= huolimatta siitä, että) ’siitä huolimatta, että’; *в силу того, что* (= sen voimaan, että) ’sen vuoksi, että’; *между тем как* (= sen välissä kun) ’sillä välin kun’

Fraseologisten ilmausten luokittelu semanttisen yhtenäisyyden perusteella sekä ilmausten luokittelu sen perusteella, mihin sanaluokkaan ne kuuluvat, ovat vain eräs vaihtoehto luokitella fraseologisia ilmauksia. Näiden lisäksi fraseologisia ilmauksia voidaan luokitella esimerkiksi niiden alkuperän, tyylin tai vaikkapa sanaston mukaan. Tutkijat ovat tarkastelleet fraseologisten ilmausten ominaispiirteitä kukin omalta kannaltaan, ja tästä syystä fraseologisten ilmausten luokittelemiseksi on kertynyt useita mahdollisia vaihtoehtoja (Kuusi 1971, 19). Edellä esitetyt luokittelut koskevat vain venäjänkielisiä fraseologisia ilmauksia. Jokaista kieltä varten on omat luokittelunsa, jotka parhaiten täsmentävät kyseisen kielen fraseologista aineistoa. Kuusi on esimerkiksi laatinut suomen kielen fraseologiselle aineistolle sopivan jaottelun, joka perustuu fraseologisten ilmausten syntaktisiin ja stilistisiin ominaisuuksiin. (ks. Kuusi 1971)

3. KÄÄNTÄMINEN

3.1. Kaunokirjallisuuden kääntäminen

Kaunokirjallisuuden kääntäminen on kaunokirjallisten teosten, kuten runojen, romaanien, novellien tai kuvakirjojen kääntämistä (Oittinen 2001, 165). Kääntäjän päätehtävänä on välittää alkuperäisen teoksen kaunokirjallinen ja esteettinen arvo sekä luoda sujuva kaunokirjallinen teksti käännöskielellä (Komissarov 1999, 115).

Kaunokirjallisen ja esteettisen arvon määrittelemine ei kuitenkaan ole yksiselitteistä. Kuten Oittinen (2001, 169) toteaa, kääntäminen on sidottu aina tiettyyn aikaan ja paikkaan, ja kohdeteksti on suunnattu tietynlaisille lukijoille. Teosten funktio saattaa kuitenkin muuttua, kun siirrytään kulttuurista ja ajasta toiseen, esimerkiksi aikuisten kirjallisuudesta saattaakin tulla lastenkirjallisuutta. Tekstejä tarkastellaan eri näkökulmista ajan, paikan ja tilanteen mukaan ja niiden arvostus muuttuu.

Lisäksi kaunokirjallisen teoksen arvoon sekä sen tulkintaan vaikuttaa lukija. Lukiessaan hän luo merkityksiä sekä kokee erilaisia tuntemuksia, kuten mielihyvää tai mielihuhaa. Eri lukijat ovat teoksista ja niiden tulkinnoista eri mieltä. Myös lukukokemus saattaa muuttua, koska joka lukukerralla teksti näyttää erilaiselta siksi, että lukija muuttuu. Hänen menneisyytensä sekä nykyisyytensä muokkaavat hänen lukemaansa tekstiä yhä uudelleen. (Oittinen 2001, 169–171.)

Vaikutelmien luomisessa kääntäjällä ja hänen tulkinnallaan on merkittävä rooli, koska kääntäjä tekee yksittäiset ratkaisut oman tulkintansa perusteella. Hän esimerkiksi päättää henkilöhahmojen puhetyylin sen perusteella, mitä he teoksessa tekevät ja minkälaisia he ovat. (Oittinen 2001, 171–172.)

Kaunokirjallisuuden kääntämisessä olennaista on myös se, että teksti on sujuvaa ja luonnollista. Käännöksen pitää noudattaa kohdekielen sääntöjä ja normeja. Pekkanen (2006, 89–90) muistuttaa, että kaunokirjalliset teokset ovat tyyllillisesti herkkiä, joten jokin tilanteeseen sopimaton sana tai ilmiö saattaa herättää lukijan huomion ja näin vaikuttaa lukukokemukseen. Jos esimerkiksi runollisen kuvailemisen keskellä on arkinen tai jopa karkea sana, koko tunnelma menee pilalle. Kääntäjän tyyllillistä taitoa osoittaa kyky valita oikea sana oikeaan paikkaan.

Sanavalintoja vaikeuttaa se, että sanoilla on päämerkityksen lisäksi myös sivumerkityksiä eli konnotaatioita. Konnotaatiot voivat olla myönteisiä tai kielteisiä. Lisäksi samalla sanalla voi olla hyvinkin erilaisia sivumerkityksiä sen perusteella, missä ilmaus esitetään. Jos konnotaatiolla on tekstin kannalta merkitystä, kääntäjän on otettava huomioon siihen liittyvät erot ja yritettävä löytää sellainen vastine, joka tuo lähdekielen sivumerkityksen esiin. (Sahlan 2008, 199–200.)

Konnotaatio voi ajan myötä muuttua. Esimerkiksi aikaisemmin venäjän sanalla *бизнесмен* 'liikemies' oli kielteinen konnotaatio, jonka kääntäjät ottivat huomioon kääntäessään venäjäksi englannin sanan *businessman*. Kyseistä sanaa käytettiin vain kielteisissä konteksteissa. Neutraalissa ilmauksessa käytettiin vastinetta *представитель деловых кругов* 'liike-elämän edustaja'. Nykyään sana *бизнесмен* on jo menettänyt kielteisen konnotaationsa. (Komissarov 1999, 133.)

Sanojen konnotaatioissa on otettava huomioon myös sanan tyyliopillinen merkitys, esimerkiksi onko sana ylätyylinen, runokielinen, kirjakielinen, arkityylinen, puhekielinen tai halventava. Sanojen merkitys voi olla sama, mutta ne eroavat toisistaan tyylillisesti. Esimerkiksi venäjän sana *сон* 'uni' vastaa täysin englannin sanaa *sleep*, mutta englannissa on myös runokielinen sana *slumber*. Kun sana *slumber* käännetään venäjäksi vastineella *сон*, sanan tyyliopillinen muoto häviää käännöksestä. (Komissarov 1999, 133.)

Kaunokirjallisten teosten kääntämisessä kääntäjän on mietittävä tarkkaan henkilöähmot sekä heidän puhetyylinsä. Lukijaa saattaa esimerkiksi häiritä, jos romaanin henkilö puhuu äänellä tai murteella, joka ei soviikaan henkilöähmoon (Pekkanen 2006, 89–90). Lisäksi on olemassa maantieteellisiä murteita, sosiaalisia murteita, erikoiskieliä sekä eri puhetapoja, joita sama henkilö käyttää eri tilanteissa. Kääntäjän täytyy löytää juuri oikea vastine sille murteelle tai puhetavalle, jonka alkuperäisen teoksen kirjoittaja on valinnut. (Ingo 1990, 264.)

Puheen kääntäminen saattaa muutenkin aiheuttaa ongelmia, sillä kirjoitettu puhe ei ole koskaan samanlaista kuin puhuttu. Romaanissa tai novellissa puheessa on oikeastaan kyse puheen illuusiosta, sillä puhutussa kielessä on paljon ylimääräistä, esimerkiksi toistoja, lisäyksiä ja taukoja. Kirjoitetussa puheessa ei myöskään ole ilmeitä eikä eleitä, ellei kirjailija kuvaile niitä. Kääntäjän on otettava huomioon myös se, että esimerkiksi elekieli ja liikkeen mieltäminen ovat eri kulttuureissa erilaisia. (Pekkanen 2006, 90.)

Suorien repliikkien lisäksi kaunokirjallisissa teoksissa on ajattelua, tajunnanvirtaa, epäsuoraa esitystä sekä kirjailijan puhetta lukijalle. Ympäristö ja tilanne, jossa ilmaisu esiintyy, määräävät sen,

käytetäänkö muodollista, rentoa vai neutraalia tyyliä. Lisäksi on otettava huomioon, että miehet, naiset ja lapset ilmaisevat itseään eri tavoin. Myös ikä, luonne ja koulutustausta vaikuttavat ilmaisuun. (Pekkanen 2006, 90.)

Kaunokirjallisuuden kääntämiseen liittyy vahvasti muodon ja sisällön yhdistäminen (Oittinen 2001, 165). Pekkanen (2006, 85) muistuttaa, että sekä muoto että sisältö ovat yhtä tärkeässä asemassa ja teoksen kokonaisvaikutelma syntyy sisällön ja muodon vuorovaikutuksesta. Toisinaan muoto voi olla ristiriidassa sisällön kanssa, jolloin täytyy tehdä valinta näiden kahden välillä. Nidan (2000, 161) mukaan sisältö on tärkeämpi kuin tekstin muoto ja tyyli. Toisaalta käännös, jossa sisältö välitetään ilman, että otetaan huomioon teoksen muotoa, on yleensä tylsä ja keskinkertainen ja siitä puuttuu alkuperäisen teoksen viehätys ja loisto. Toisaalta merkityksen uhraaminen muodon ja tyylin kustannuksella voi luoda saman vaikutelman kuin lähdeteksti, mutta tällöin sisällön välittäminen epäonnistuu. Muoto voidaan muuttaa radikaalimmin kuin sisältö ja silti käännöstä voidaan pitää vastineena lähdekieliselte teokselle. Siitä syystä sisältö on ensisijainen verrattuna muotoon. Valintaa muodon ja sisällön välillä ei kuitenkaan saa tehdä pelkästään mekaanisesti, punnitsematta vaihtoehtoja, erityisesti jos on kyse runouden kääntämisestä. Ingon (1990, 45) mukaan runouden kääntämisessä tekstin muoto on ainakin yhtä tärkeässä osassa kuin sisältö, koska runokieli muistuttaa paljon musiikkia, ja kääntäjän tulisi välittää mahdollisimman tarkasti tämä lähdekielen ”sävel”.

3.1.1. Dynaaminen ekvivalenssi

Kaunokirjallisuuden kääntämiseen liitetään usein käsite *dynaaminen ekvivalenssi*. Tämän käsitteen loi Eugene O. Nida, jonka käännösteorian keskeinen ajatus oli, että käännöksen pitäisi tehdä lukijaansa mahdollisimman samanlainen vaikutus kuin minkä lähdeteksti tekee sen lukijaan. Dynaamista ekvivalenssia voidaan pitää hyvän kaunokirjallisen kääntämisen kriteerinä ja se onkin saanut laajaa hyväksyntää. (Jänis 2006, 35–36.)

Dynaamiseen ekvivalenssiin pyrkivä käännös kiinnittää ennen kaikkea huomion käännöksen lukijan reaktioon, jonka pitäisi olla samanlainen kuin alkuperäisen tekstin lukijan reaktio (Ingo 1990, 161). Käännöksen arvoa ei siis mitata vain käännöksen ja lähtötekstin suhteen perusteella. Jos käännöksen vastaanottajan reaktio vastaa lähdetekstin lukijan reaktiota, käännös on lähdetekstin ekvivalentti. (Vehmas-Lehto 1999, 56.) Tällöin käännöksen lukija kokee kielen omakseen, luonnolliseksi äidinkieleksi eikä käännöskieleksi (Ingo 1990, 261–262).

Dynaamiseen ekvivalenssiin tähtäävässä käännöksessä olennaista on, että käännös on luontevaa ja helppolukuista, jotta käännöksen lukijan reaktio vastaisi lähdekielen lukijan reaktiota (Nida 2000, 160). Kääntäjän on keksittävä alkuperäisen tekstin ilmaukselle mahdollisimman tarkka, mutta samalla luonnollinen vastine, joka sopii kohdekieleen sekä kohdekulttuuriin (Ingo 1990, 262). Nidan (2000, 163) määritelmän mukaan dynaaminen ekvivalenssi tarkoittaa lähdekielen lähintä luonnollista vastinetta kohdekielessä. Saavuttaakseen luonnollisen käännöksen kääntäjän on tarvittaessa tehtävä kieliopillisia sekä sanastollisia muutoksia. Lisäksi hän voi vaihtaa esitystapaa sekä käyttää kohdekieleen sopivaa virkejakoa ja tekstin jaksotusta. (Ingo 1990, 262.) Kieliopilliset muutokset onnistuvat yleensä helposti, sillä kohdekieli määrää, jos on muutettava sanajärjestystä, käytettävä verbiä substantiivin sijaan tai korvattava substantiivit pronomineilla (Nida 2000, 163).

Sen sijaan sanastoon liittyvät muutokset saattavat aiheuttaa kääntäjälle ongelmia (Nida 2000, 163). Esimerkiksi kasvien ja eläinten nimityksien kääntäminen saattaa tuottaa vaikeuksia, koska eri lajeilla on tietyt elinalueet, eikä kohdekielessä ole välttämättä nimitystä sellaisille lajeille, joita ei kyseisellä alueella esiinny. Dynaamiseen ekvivalenssiin tähtäävässä käännöksessä kääntäjä voi aivan hyvin korvata alkuperäisen kasvi- tai eläinlajin toisella samantyyppisellä kohdekielisillä lukijoille tutummalla lajilla, esimerkiksi hevosen sanalla tapiiri tai viikunan muilla hedelmillä. (Vehmas-Lehto 1999, 57.)

Nida (2000, 163–164) jakaa sanaston kolmeen eri tasoon: 1) termeihin, joille löytyy helposti vastine molemmista kielistä, esimerkiksi puu, joki, kivi, veitsi, 2) termeihin, jotka liitetään erilaisiin kohteisiin, mutta joilla on kuitenkin samanlaisia toimintoja, esimerkiksi kirja, joka nykyaikana länsimaissa tarkoittaa kohdetta, jossa sivut on sidottu yhteen yhdeksi kokonaisuudeksi, mutta joka ajanlaskumme alussa tarkoitti pitkää pergamenttia tai papyrusta, joka oli rullattu käärön muotoon sekä 3) termeihin, jotka liitetään kulttuuriin erikoisuuksiin, esimerkiksi synagoga, fariseus. Kääntämisen kannalta ensimmäinen ryhmä ei yleensä tuota ongelmia. Toinen ryhmä voi käännettäessä aiheuttaa ongelmia, jolloin täytyy käyttää joko toista termiä, joka kuvaa lähdetekstin sanan muotoa, mutta ei vastaavaa toimintaa tai vaihtoehtoisesti termiä, joka kuvastaa vastaavaa toimintaa muodon kustannuksella. Kolmannen ryhmän kohdalla vieraita mielikuvia voi harvoin välttää. Tällöin ei ole olemassa käännöstä, joka voisi hävittää kaikki jäljet vieraasta ympäristöstä.

Dynaaminen ekvivalenssi on vallankumouksellinen siinä mielessä, että käännöksessä on sallittua poiketa lähdetekstin kielellisen muodon lisäksi myös lähdetekstin merkityksestä ja siten tuoda teksti lähemmäs kohdekulttuuria. Nida (1964, ks. Vehmas-Lehto 1999, 56) ottaa esimerkiksi ilmansuuntien nimitysten kääntämisen. Ihmisille, jotka asuvat pohjoisen pallonpuoliskon lauhkealla

vyöhykkeellä, pohjoistuuli tarkoittaa kylmää ja etelätuuli lämmintä ilmaa. Eteläisellä pallonpuoliskolla asuville tilanne on päinvastainen. Tästä syystä dynaamiseen ekvivalenssiin tähtäävässä käännöksessä on tarvittaessa muutettava toiseksi se ilmansuunta, josta tuuli tulee. Tällöin ilmauksen perusmerkitys muuttuu, mutta sivumerkitys eli konnotaatio säilyy.

Myös idiomien kääntämisessä merkityksen välittäminen on tärkeintä, silloin kun on kyse dynaamiseen ekvivalenssiin pyrkivästä käännöksestä. Esimerkiksi ilmaus *остаться с носом* on kirjaimellisesti 'jäädä nenän kanssa', mutta jos halutaan, että kohdekieliselle lukijalle välittyy idiomien todellinen merkitys samanlaisena kuin se välittyy lähdekieliselle lukijalle, pitäisi käyttää suomalaista vastinetta *saada pitkä nenä*.

Jotta käännös saisi lukijassa aikaan samanlaisen vaikutuksen kuin minkä alkuperäinen teksti on herättänyt sen lukijassa, kääntäjän on välitettävä käännöksessä lähdetekstin tyyli. Jos alkuperäisessä teoksessa esiintyy esimerkiksi ironiaa tai sarkasmia, teksti on hyvin runokielistä tai ylätyylistä tai alkuperäisessä teoksessa käytetään puhekieltä tai slangia, kaikkien näiden seikkojen pitäisi välittyä myös käännöksessä.

On väistämätöntä, että kun lähde- ja kohdekielet edustavat hyvin erilaisia kulttuureita, on olemassa monia sellaisia käsitteitä ja merkityksiä, joita ei voi luonnollistaa ja kotouttaa käännösprosessissa. Kulttuurierot aiheuttavat kuitenkin loppujen lopuksi vähemmän vaikeuksia kuin voisi kuvitella, ja tarvittaessa myös dynaamiseen ekvivalenssiin pyrkivässä käännöksessä voidaan käyttää alaviitteitä ja lisähuomautuksia näiden erojen ja merkitysten selittämiseksi. (Nida 2000, 164.)

Dynaaminen ekvivalenssi on ikään kuin kotouttamista, jolloin käännös muokataan vastaamaan kohdekielen odotuksia ja normeja (Ruokonen 2004, 63). Schleiermacher (2000, 49) kuvailee asian niin, että lukija jätetään rauhaan ja alkuperäinen teos tuodaan lähelle häntä. Ruokosen (2004, 68) mukaan dynaamista ekvivalenssia voisi kutsua ”piilokotouttavaksi käännösteoriaksi”.

Dynaamiseen ekvivalenssiin tähtäävän käännöksen ei tarvitse mennä äärimmäisyyksiin, vaan on luontevasti otettava huomioon käännöksille asetetut erilaiset vaatimukset. Lähdekielisessä kulttuurissa eri aikana kirjoitetun tekstin ei tarvitse kuulostaa siltä kuin se olisi kirjoitettu kohdekielisessä kulttuurissa kyseisenä aikana. (Vehmas-Lehto 1999, 57–58.) Tavoitteena on, että teksti on kirjoitettu siten, että käännös kielellisistä ja kulttuurisista eroista huolimatta ymmärretään suurin piirtein samalla tavalla kuin alkuperäinen teksti. Kielten ja kulttuurien erilaisuuden takia tuskin voi saavuttaa täydellistä reaktioiden samankaltaisuutta lähdetekstin ja kohdetekstin

lukijoiden välillä. (Ingo 1990, 263–264.) Lisäksi reaktioiden samanlaisuutta on hyvin vaikea mitata (Jänis 2006, 36).

3.1.2. Formaalin ekvivalenssi

Dynaamisen ekvivalenssin vastakohta on formaalinen ekvivalenssi eli muodollinen vastaavuus. Siinä kiinnitetään tekstin luonnollisuuden ja vastaanottajan reaktion sijaan itse viestiin, sen muotoon ja sisältöön (Nida 2000, 156). Lähdetekstin muodosta yritetään poiketa niin vähän kuin mahdollista, mutta muodollinen vastaavuus voi olla myös eriasteista. Formaalin ekvivalenssin periaatteena on, että noudatetaan lähtötekstin kieliasua mahdollisimman tarkasti (Vehmas-Lehto 1999, 27.) Jokainen lähdekielinen sana pyritään välittämään kohdekielisellä vastineella (ns. sanakonkordanssi), substantiivi käännetään substantiivilla ja verbi verbillä (Ingo 1990, 261). Käännöksessä noudatetaan lähdetekstin sanajärjestystä sekä lauseopillisia rakenteita (Vehmas-Lehto 1999, 27). Kääntäjältä edellytetään myös lähdetekstin mukaista välimerkkien käyttöä sekä virkejakoa (Ingo 1990, 261). Muodon lisäksi käännöksessä pysytään lähellä lähdetekstin sisältöä. Esimerkiksi idiomit, metaforat ja muut kuvaannolliset sanonnat käännetään yleensä suoraan (Ingo 1990, 261). Formaaliin ekvivalenssiin pyrkivän käännöksen tarkoitus on saada lukija samaistumaan lähdekieliseen ympäristöön sekä ymmärtämään mahdollisimman paljon lähdekulttuurin ajattelutavoista ja ilmaisukeinoista (Nida 2000, 156).

Formaaliin ekvivalenssiin pyrkivä käännös saattaa sisältää paljon sellaista, jota tavallinen lukija ei helposti ymmärrä. Tällöin käännöksiin voi lisätä reunahuomautuksia ja sulkumerkkejä. Käännökseen voi lisätä jopa kursiivilla sellaisia sanoja, jotka puuttuvat alkuperäisestä tekstistä, mutta jotka on lisätty käännökseen, jotta siitä tulisi ymmärrettävämpi. (Nida 2000, 162.)

Formaaliin ekvivalenssiin pyrkivä käännös on ikään kuin vieraannuttamista. Schleiermacherin (2000, 49) mukaan kääntäjä jättää silloin teoksen mahdollisimman rauhaan ja tuo lukijaa kohti teosta. Schleiermacher itse suosii tätä menettelytapaa, koska hänen mielestään käännöksen lukijalle on välitettävä vierauden tuntu ja annettava näin edes etäinen aavistus siitä, minkälaista se kieli on, jolla alkuperäinen teos on kirjoitettu (Schleiermacher 2000, 55).

Varsinkin aiemmin kääntämisessä pyrittiin formaaliin ekvivalenssiin (Ingo 1990, 261). Viimeisen viidenkymmenen vuoden aikana on kuitenkin siirrytty painottamaan enemmän dynaamista ekvivalenssia. Näiden kahden eri muodon välillä on kuitenkin runsaasti välimuotoja. (Nida 2000, 157.)

3.2. Fraseologisten ilmausten kääntäminen

Fraseologisten ilmausten kääntämisessä on omat haasteensa. Olennaista on tunnistaa tekstistä fraseologinen aineisto (Vlahov & Florin 1980, 180). Kääntäjän on selvitettävä ilmausten merkitys ja välitettävä ilmaukset kohdekielille siten, että niiden kuvaannollisuus ja tyyli säilyisi. Kuten kaunokirjallisuuden kääntämisessä myös fraseologisten ilmausten kääntämisessä korostetaan, että jos lukijalle välittyy ilmauksen merkitys ja ilmeikkyytensä sellaisena kuin lähtökielisen tekstin lukija on sen ymmärtänyt, kääntäjä on onnistunut fraseologisen ilmauksen kääntämisessä. Useat tutkijat (esim. Ingo, Retsker) korostavat sitä, että lähdekielinen fraseologinen ilmaus olisi käännettävä vastaavalla kohdekielillä, mikäli sellainen on. Jos tällaista ei kohdekielestä löydy, kääntäjän on päädyttävä muihin ratkaisuihin.

Fraseologisten ilmausten kääntämiseen liittyy merkittäviä vaikeuksia, ja siksi on erityisen tärkeää, että kääntäjä tuntisi hyvin vastineet, joilla fraseologiset ilmaukset olisi käännettävä. Virhe fraseologisten ilmausten kääntämisessä voi kuitenkin tapahtua jo siinä, ettei kääntäjä erota fraseologista ilmausta ja yrittää kääntää sen kuten vapaan sanaliiton. (Komissarov 1999, 178.)

Vlahov ja Florin (1980, 180) ovat listanneet yleisimmät virheet, joita kääntäjät tekevät kääntäessään fraseologista aineistoa, ja myös heidän mukaansa yksi yleisimmistä virheistä on, ettei kääntäjä tunnista fraseologista ilmausta tekstistä, jolloin hän kääntää sen sanatasolla vapaan sanaliiton tavoin. Muita kääntäjien tekemiä virheitä on se, että kääntäjä huomaa sanojen yhteenkuuluvuuden, mutta ajattelee sen kuvastavan kirjoittajan omaa tyyliä sekä se, että kääntäjä pitää vapaata sanaliittoa kiinteänä sanaliittona ja kääntää sen kohdekielille fraseologisena ilmauksena.

Kääntäjä saattaa tehdä virheen myös sellaisen fraseologisen ilmauksen kääntämisessä, jonka hän kyllä havaitsee tekstistä, mutta ei ymmärrä sen merkitystä. Tällaisissa tapauksissa ilmauksen merkitys on harvoin ymmärrettävissä pelkästään sen osien perusteella. Kääntäjän ratkaisuna voi olla, että hän kääntää ilmauksen sellaisella vastineella, jonka hän luulee vastaavan lähdetekstin ilmausta, mutta ei ole sen vastaavuudesta täysin varma. Jos vastine ei ole oikea, lähdetekstin sisältö vääristyy. (Vlahov & Florin 1980, 180–181.)

Komissarovin (1999, 179) mukaan fraseologisen ilmauksen semantiikka on monimutkainen kokonaisuus, joka koostuu eri osista: 1) kuvaannollisesta merkityksestä, 2) suorasta merkityksestä, 3) emotionaalisesta merkityksestä, 4) tyyliopillisesta merkityksestä sekä 5) kansallisesta merkityksestä. Usein jokainen näistä osista vaikuttaa koko fraseologisen ilmauksen merkitykseen.

Komissarovin (1999, 179) mielestä fraseologisten ilmausten kääntämisessä tärkeintä on fraseologisen ilmauksen kuvaannollinen merkitys (1) ja se pitäisi ehdottomasti toistaa käännöksessä. Kun venäjäksi sanotaan *не выноси сор из избы* (= älä vie roskia pois tuvasta) 'pestä likapyykkiä julkisesti' tarkoitetaan, ettei kannata tehdä omista henkilökohtaisista asioista laajan piirin omaisuutta. Samanlainen kuvaannollinen merkitys on myös englannin kielisellä ilmauksella *don't wash dirty linen in public* (= älä pese likaisia lakanoita julkisesti), vaikka siinä ei puhuta roskista ja tuvasta, vaan likaisista liinavaatteista. (Komissarov 1999, 179.) Ne vastaavat siis kuvaannolliselta merkitykseltään toisiaan, jolloin vastine on sopiva.

Fraseologisen ilmauksen suora merkitys (2) on pohjana jonkin mielikuvan luomisessa. Esimerkiksi englannin kielisessä ilmauksessa *make hay while the sun shines* (= tehdä heinää kun aurinko paistaa) 'takoja silloin kuin rauta on kuumaa' liittyy alkuperältään selvästi maatalouteen, kun taas sen venäläinen vastine *куй железо, пока горячо* (= tao rautaa, niin kauan kun on kuumaa) liittyy sepän työhön. Fraseologisen ilmauksen suora merkitys jää usein taka-alalle, eikä sillä ole merkitystä kommunikaation kannalta, koska puhuja käyttää kyseistä ilmausta sen kuvaannollisessa merkityksessä. Ilmauksen suora merkitys saattaa kuitenkin vaikuttaa vastineen valintaan. (Komissarov 1999, 179–180.)

Monet fraseologiset ilmaukset kuvastavat emotionaalista suhtautumista kuvailtua asiaa kohtaan (3). Ne esimerkiksi hyväksyvät asian, paheksuvat sitä, suosittelevat jotakin tai varoittavat jostakin. Esimerkiksi ilmaus *одним ударом двух зайцев убить* (= tappaa yhdellä lyönnillä kaksi jänistä) 'kaksi kärpää yhdellä iskulla' viittaa toivottuun menestymiseen, ilmaus *попасть пальцем в небо* (= osua sormella taivaaseen) 'mennä päin mäntyä' viittaa selvään epäonneen sekä ilmaus *играть с огнем* (= leikkiä tulen kanssa) 'leikkiä tulella' viittaa vaaraan. (Komissarov 1999, 180.) Emotionaalisella merkitykselläkin saattaa olla vaikutusta vastineen valintaan.

Fraseologinen ilmaus voi kuulua kielen eri tyyllilajeihin (4). Se voi olla runokielinen, kirjakielinen, puhekielinen, arkityylinen tai alatyylinen fraseologinen ilmaus (Komissarov 1999, 180). Esimerkiksi *сражаться до последней капли крови* (= taistella viimeiseen veripisaraan asti) 'taistella viimeiseen asti' on ylätyylinen ilmaus, *накрутить хвост* (= keräjä häntä) 'antaa satikutia' on karkea ilmaus sekä *открыть Америку* (= löytää Amerikka) 'kertoa (suurena) uutisena jotain yleisesti tunnettua' on ironinen ilmaus. Muutokset fraseologisen ilmauksen tyyllissä vaikuttavat yleensä siihen, ettei käännös vastaa alkuperäistä ilmausta (Komissarov 1999, 180).

Suurin osa fraseologisista ilmauksista on idiomaattisia ilmauksia, jotka esiintyvät tietyssä kielessä (5). Joissakin ilmauksissa kansallinen erityispiirre tulee selvästi esiin sen ansiosta, että siihen kuuluu sana, joka viittaa kansallisen kulttuurin esineeseen tai ilmiöön. Esimerkiksi englanninkielisessä fraseologisessa ilmauksessa *he will not set the Thames on fire* (= hän ei sytytä Thames-jokea tuleen) 'hän ei ole mikään ruudinkeksijä' mainittu Thames viittaa erehtymättömästi fraseologisen ilmauksen kansallisuuteen. (Komissarov 1999, 180–181.)

Kaikki nämä fraseologisten ilmausten semantiikan osat (1–5) vaikuttavat käännösvastineen valintaan (Komissarov 1999, 181).

Fraseologisen ilmauksen vastineen valintaa vaikeuttaa se, että jotkut ilmaukset osoittautuvat sopiviksi ja jotkut eivät. Esimerkiksi saksankielisen ilmauksen (*jmdm.*) *zeigen, was eine Harke ist* (= näyttää (jollekin), mikä on harava) 'näyttää närhen munat' kääntäminen venäjänkielisellä ilmauksella *показать кузькину мать (кому-л.)* (= näyttää ilkeä akka (jollekin)) 'näyttää kuka talossa on isäntä' on epäonnistunut. Merkityksen puolesta ilmaus *показать кузькину мать* on ekvivalentti saksankieliselle ilmaukselle, koska molempien ilmauksien merkitys liittyy suhteiden selvittelyyn henkilöiden välillä, jotka ovat osallisena jossakin tilanteessa. Fraseologiset ilmaukset ennen kaikkea tunnustavat subjektin dominoivan aseman. Fraseologinen ilmaus *показать кузькину мать* esiintyy yhtenä sallituista ekvivalenteista saksankieliselle ilmaukselle, mutta siitä huolimatta sitä ei koskaan käytetä saksalaisten tekstien käännöksissä, joissa esiintyy ilmaus (*jmdm.*) *zeigen, was eine Harke ist*. Tämä osoittaa sen, että fraseologisen ilmauksen käännösvastineen valinnassa on olemassa rajoituksia, jotka eivät liity ilmauksen semantiikkaan. (Dobrovolski & Baranov 2008, 253–254.)

Fraseologisten ilmausten kääntämiseen ei ole yhtä ainoaa ratkaisua, vaan on yritettävä löytää sopivin vastine. Seuraavaksi esittelen eri tutkijoiden luomia käännösratkaisuja fraseologisille ilmauksille. Näissä malleissa on keskenään paljon samansuuntaisia ratkaisuja.

3.2.1. Komissarovin käännösvastineet

Komissarovin (1999, 181–185) mukaan on olemassa kolme eri vastinetyyppiä kuvaannollisen fraseologisen ilmauksen kääntämiseen:

1) Ensimmäistä vastinetta sanotaan usein *fraseologiseksi ekvivalentiksi* (фразеологический эквивалент). Tällainen vastine vastaa lähdekielisen ilmauksen merkitystä kokonaisuudessaan, sen

kaikkien Komissarovin mainitsemien semantiikan osien suhteen, esimerkiksi *strike the iron while it is hot* – *куй железо, пока горячо* 'takoa silloin kun rauta on kuumaa'. Fraseologinen vastine toistaa kaikista täydellisimmin vieraskielisen fraseologisen ilmauksen, ja tämä on se, joka kääntäjän on pyrittävä löytämään.

On kuitenkin olemassa asioita, jotka vaikeuttavat fraseologisen ekvivalentin käyttöä. Ensinnäkin, fraseologisia vastineita on suhteellisen vähän. Eniten niitä on havaittu niin sanotuissa kansainvälisissä fraseologisissa ilmauksissa (интернациональные фразеологизмы), jotka on lainattu molempiin kieliin jostakin kolmannelle kielelle, esimerkiksi *the heel of Achilles* – *Ахиллесова пята* – *Akileen kantapää* ja *the sword of Damocles* – *Дамоклов меч* – *Damokleen miekka*. Toiseksi, kun molemmat kielet lainaavat saman fraseologisen ilmauksen, sen merkitys toisessa kielessä voi muuttua ja sen seurauksena fraseologinen ilmaus on muodoltaan samanlainen, mutta sisällöltään erilainen. Esimerkiksi englanninkielinen ilmaus *to lead by the nose* (= viedä nenällä) ja venäjänkielinen ilmaus *водить за нос* (= viedä nenästä) ovat muodoltaan yhteneviä, mutta englantilainen fraseologinen ilmaus tarkoittaa 'pakottaa joku tekemään jotakin' tai 'ohjata' ja venäläinen ilmaus taas 'vetää jotakuta nenästä, huijata'.

2) Toinen käännösvastine on niin sanottu fraseologinen analogi (фразеологический аналог). Jos kääntäjä ei onnistu löytämään fraseologista ekvivalenttia, hän yrittää etsiä kohdekielisen fraseologisen ilmauksen, jolla on sama kuvaannollinen merkitys, mutta jonka muoto on erilainen, esimerkiksi *to turn back the clock* (= kääntää takaisia kelloa) – *повернуть вспять колесо истории* (= kääntää taaksepäin historian pyörä) 'palata menneisyyteen tai aiempaan tapaan toimia' sekä *parempi pyy pivossa kuin kymmenen oksalla* – *лучше синицу в руки, чем журавля в небе* (= parempi tiainen kädessä, kuin kurki taivaalla). Tällainen vastine takaa sen, että ekvivalenttisuuden aste ilmausten välillä on riittävän suuri.

Fraseologiseen analogiin liittyy kuitenkin myös muutamia rajoituksia. Ensinnäkin, kääntäjän on otettava huomioon se, että kohdekielisessä vastineessa säilyy fraseologisen ilmauksen emotionaalinen ja tyyliopillinen merkitys. Englanninkielinen ilmaus *Jack of all trades* (= kaikkien alojen mies) ja venäjänkielinen ilmaus *мастер на все руки* (= mestari kaikilla käsillä) 'tuhattaituri, monitaituri' viittaavat molemmat ihmiseen, joka osaa monia asioita. Kuitenkaan venäjänkielinen ilmaus ei ole englanninkielisen ilmauksen fraseologinen analogi, koska niiden emotionaalinen merkitys ei ole yhtenevä. Venäjän kielessä henkilö on todellakin mestari, taitaja myönteisessä merkityksessä. Englanninkielisessä ilmauksessa henkilö osaa eri asioita, mutta ei ole niissä erityisen taitava. Vastaavasti venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *черного кобеля не отмоешь добела*

(= mustaa koiraa ei voi pestä hohtavan valkoiseksi) 'tiikeri ei pääse raidoistaan' kuuluu puhekieliseen tyyliin, eikä sillä voi kääntää englannin kielen kirjakielistä ilmausta *a leopard can't change his spots* (= leopardi ei voi muuttaa täpliänsä). Toiseksi, tämä käännöskeino on sopimaton niissä tapauksissa, kun kohdekielessä fraseologisella ilmauksella on selvästi kansallinen sävy. Yleensä käännös välittää sen, minkä vieraskielisen lähdetekstin tekijä on sanonut, ja olisi outoa, jos englantilainen lordi ilmoittaisi, ettei kannata ottaa Tulaan mukaan omaa samovaariaan.

3) Fraseologisten ilmausten kolmas vastine luodaan käännöslainan avulla, esimerkiksi *people who live in glass houses should not throw stones* – люди, живущие в стеклянных домах, не должны бросать камни (= ihmisten, jotka asuvat lasitaloissa, ei pitäisi heittää kiviä) 'älä kritisoi muita, jos itselläsi on samanlaisia heikkouksia'.

Käännöslainalla on tiettyjä avuja ja sitä käytetään laajasti. Ensinnäkin, käännöslaina mahdollistaa alkuperäisen ilmauksen kuvaannollisen rakenteen säilyttämisen, mikä on erityisen tärkeää kaunokirjallisessa kääntämisessä. Toiseksi, sen avulla voidaan selvittää sellaisista vaikeuksista, joita on syntynyt siitä syystä, kun lähdetekstissä ilmausta on käytetty seikkaperäisen metaforan luomiseksi. Esimerkiksi englanninkielinen fraseologinen ilmaus *it is raining cats and dogs* (= sataa kissoja ja koiria) käännetään yleensä venäjäksi ilmauksella *дождь льет как из ведра* (= vettä valuu kuin saavista) 'sataa kuin saavista kaataen', mutta kun kirjailija kirjoittaa *it was raining cats and dogs and a little puppy got on my page*, kääntäjä voi pitää parempana käännöslainaa, jotta hän voi käyttää hyväkseen samaa kuvausta (mahdollisesti selittävien lisätäydennysten kanssa, esimerkiksi "kuten englantilaiset sanovat"). Esimerkiksi *был такой дождь, будто, как говорят англичане, с неба сыпались кошки и собаки, и один маленький щенок упал мне на страницу*.

Nämä fraseologisen käännöslainan ominaisuudet saattavat toisinaan aiheuttaa sen, että kääntäjä käyttää käännöslainaa, vaikka lähdekieliselle ilmaukselle olisi olemassa fraseologinen ekvivalentti tai analogi. Venäläisellä fraseologisella ilmauksella *соловья баснями не кормят* (= satakieltä ei ruokita saduilla) 'ei satakieli saduista elä' on englantilainen vastine *fine words butter no parsnip* (= hienot sanat eivät levitä voita palsternakan päälle), mutta kääntäjät usein pitävät parempana käännöslainaa *nightingales are not fed on fairy-tales*.

Kun fraseologisen ilmauksen kääntämisen yhteydessä luodaan käännöslaina, kääntäjän pitää olla varma, että lähdekielisen ilmauksen kuvaus on riittävän läpinäkyvä, jotta käännöksen vastaanottaja ymmärtää käännetyn ilmauksen kuvaannollisen merkityksen. Esimerkiksi käännöslainan avulla muodostettua ilmausta *он недостойн и воду таскать для нее* (= hän ei ole sen arvoinen, jotta

voisi kantaa hänelle vettä) ei ole vaikea ymmärtää, mutta käännöslaina *ставить телегу впереди лошади* (= asettaa rattaat hevosen eteen) ei ole niin läpinäkyvä, jotta voitaisiin ymmärtää selvästi, että se tarkoittaa oikean toimintajärjestyksen rikkomista. Mikäli fraseologinen ilmaus ei ole riittävän läpinäkyvä, sitä ei voida välittää käännöslainan avulla. Fraseologisen ilmauksen läpinäkyvyyden aiheuttamiin ongelmiin kääntäjä törmää erityisesti silloin, kun ilmauksen merkitystä ei pystytä päättämään sen muodostavien osien merkityksestä. Näiden ilmausten välittäminen käännöslainan avulla aiheuttaa sen, ettei käännös ole ymmärrettävissä.

Fraseologisen ilmauksen kuvan välittämistä käännöslainan avulla käytetään laajasti, kun halutaan välittää ilmauksen kansallinen merkitys, esimerkiksi *to carry coals to Newcastle* (= kantaa hiiliä Newcastleen) 'jotain turhaa ja tarpeetonta'. Tällaisissa tapauksissa kääntäjän on huolehdittava siitä, että käännöksen vastaanottaja pystyy ymmärtämään kyseisen kuvan. Kyseisessä esimerkissä on esimerkiksi tärkeää tietää, että Newcastle on ollut hiilentuotannon keskus Englannissa. Tarvittaessa kääntäjä voi käyttää selittäviä alaviitteitä ja huomautuksia.

Fraseologisia käännöslainoja muodostettaessa on lisäksi otettava huomioon sopiva muoto. Tällöin yksi vaihtoehto voi olla käännöslainan muodostaminen jo olemassa olevan mallin pohjalta. Esimerkiksi englanninkielisen sananlaskun *Rome was not built in a day* (= Roomaa ei rakennettu päivässä) 'suuret asiat eivät synny hetkessä' käännöksessä ei voi käyttää venäläistä fraseologista ilmausta, jolla on sama kuvaannollinen merkitys *не сразу Москва строилась* (= Moskovaa ei rakennettu kerralla) sen kansallisen sävyn vuoksi. On annettava tarkka käännöslaina *Рим не был построен за один день*, mutta vielä parempi on lähentää se venäläiseen sananlaskuun ja laittaa se muotoon *не сразу Рим строился*.

Niissä tapauksissa, joissa kääntäjä ei onnistu käyttämään yhtäkään edellä mainituista käännösvastineista, hänen täytyy tyytyä fraseologisen ilmauksen merkityksen välittämiseen jollain muulla tavoin. Esimerkiksi englanninkielinen ilmaus *to dine with Duke Humphrey* (= syödä päivällistä Duke Humphreyn kanssa) syntyi yhden version mukaan siitä, kun kerjäläinen pyysi almuja erään lontoolaisen kirkon luona, johon oli haudattu herttua Humphrey. Venäjän kielessä ilmauksella ei ole suoraa vastinetta ja käännöslaina *обедать с герцогом Гемфри* (= syödä päivällistä herttua Humphreyn kanssa) ei kerro lähdekielisen ilmauksen todellista merkitystä. Tällöin kääntäjän täytyy tyytyä esimerkiksi selittävään ilmaukseen *ходить голодным, остаться без обеда* (= kulkea nälkäisenä, jäädä ilman päivällistä).

3.2.2. Vlahovin ja Florinin käännösmallit

Komissarovin käännösratkaisuja muistuttavan, mutta selvästi laajemman mallin fraseologisten ilmausten kääntämiseen ovat kehittäneet Vlahov ja Florin. Vlahovin ja Florinin (1980, 184) mukaan fraseologiset ilmaukset ovat käännettävissä joko fraseologisella tai ei-fraseologisella käännöksellä. Fraseologista käännöstä voidaan käyttää silloin, kun lähdekieliselle ilmaukselle löytyy kohdekielestä täysin samanlainen tai osittain samanlainen vastine.

Fraseologisia vastineita (Vlahov & Florin 1980, 184–188):

1) Fraseologinen vastine

Esim. *Ахиллесеова пята* → *Akilleen kantapää*

Fraseologinen ilmaus voidaan kääntää fraseologisella vastineella silloin, kun lähdekielinen ja kohdekielinen ilmaus vastaavat toisiaan semantiikaltaan ja tyyliltään sekä kuvaannolliselta merkitykseltään. Lisäksi ilmaukset koostuvat suurin piirtein samoista osista ja ovat kielipiillisesti lähellä toisiaan. Niistä puuttuu kansallinen sävy. Fraseologisilla vastineilla voidaan kääntää vain pieni osa fraseologisista ilmauksista.

2) Osittainen vastine

Esim. *показать спину* (= näyttää selkä) → 1) *lähteä käpälämäkeen*; 2) *kääntää selkänsä*

Osittaisella vastineella käännetään usein sellaisia lähdekielisiä fraseologisia ilmauksia, joilla on useita merkityksiä. Tällöin käännös vastaa lähdekielistä ilmausta, mutta ei sen kaikissa merkityksissä.

3) Suhteellinen vastine

Esim. *купить коту в мешке* (= ostaa kissa säkissä) → *ostaa sika säkissä*

Suhteellista vastinetta käytetään sellaisten fraseologisten ilmausten kääntämisessä, jotka vastaavat merkitykseltään lähde- ja kohdekielessä toisiaan, mutta niissä voi olla pieniä morfologisia tai leksikaalisia eroja.

Suhteellista vastinetta käytetään myös silloin, kun lähde- ja kohdetekstin ajatus vastaa toisiaan, mutta ne eroavat suoran merkityksensä puolesta toisistaan.

Esim. *как две капли воды* (= kuin kaksi vesipisaraa) → *kuin kaksi marjaa*

4) Yksilöllinen vastine

Jos kääntäjä ei löydä lähdekieltä vastaavaa kohdekielistä fraseologista ilmausta, hän voi luoda oman sanonnan. Tällöin hän muotoilee fraseologisen ilmauksen, joka vastaa mahdollisimman tarkasti lähdekielisen ilmauksen semantiikkaa ja muotoa. Kääntäjä voi esimerkiksi hyödyntää omassa ilmauksessaan jo olemassa olevien ilmausten tyypillisiä piirteitä. Lisäksi hän voi muuttaa jo olemassa olevan fraseologisen ilmauksen rakennetta tai lisätä siihen uusia komponentteja. Eräs keino on yhdistää kaksi erillistä ilmausta yhdeksi ilmaukseksi. Mikäli uusi fraseologinen ilmaus on onnistunut, se eroaa muista vakiintuneista sanonnoista vain siten, että se ei yleensä esiinny muualla.

Jos kääntäjä ei voi käyttää fraseologisia käännösvastineita, hänen on turvauduttava ei-fraseologiseen käännökseen. Sitä käytetään yleensä silloin, kun lähdekieltä vastaavaa ilmausta ei ole löytynyt kohdekielestä. Ei-fraseologisessa käännöksestä fraseologinen ilmaus käännetään leksikaalisesti. Usein alkuperäinen ilmaus kuitenkin menettää esimerkiksi konnotaationsa tai osan kuvaannollisuudestaan tai ilmeikkyydestään. (Vlahov & Florin 1980, 193.)

Ei-fraseologisia vastineita (Vlahov & Florin 1980, 193–196):

1) Leksikaalinen käänнос

Esim. *мышей не ловить* (= ei pyydystä hiiriä) → laiskotella

Leksikaalista käännöstä käytetään silloin, kun lähdekielinen fraseologinen ilmaus korvataan kohdekielellä sanalla. Sitä käytetään esimerkiksi sellaisten sanojen yhteydessä, jotka lähdekielellä ilmaistaan sanaliitolla. Leksikaalisen käännöksen yhteydessä ilmaus kuitenkin saattaa menettää metaforisuutensa. Mikäli mahdollista, olisi tällaiselle ilmaukselle hyvä löytää ilmeikkäämpi kohdekielinen vastine, esim. *мышей не ловить* → *vetää lonkkaa*

2) Sananmukainen käännös

Esim. *с одного вола две шкуры не дерут* → *yhdestä härästä ei nyljetä kahta nahkaa*

Venäjänkielisen fraseologisen ilmauksen ajatus on, ettei jostakin voi vaatia maksua kahteen kertaan. Sananmukaista käännöstä käytetään yleensä silloin, kun ilmausta ei voi kääntää fraseologisella vastineella ilman, että lähdekielisen ilmauksen ilmeikkyyttä ja tyyli säilyisivät muuttumattomana, mutta lukijalle halutaan kuitenkin välittää ilmauksen kuvaannollisuus. Sananmukaisen käännöksen avulla lukijalle välitetään fraseologisen ilmauksen sisältö.

3) Deskriptiivinen käännös

Esim. *твердить как понузай* (= jankuttaa kuin papukaija) → *hokea yhtä ja samaa kuin papukaija*

Deskriptiivinen käännös tarkoittaa enemmänkin fraseologisen ilmauksen selittämistä kuin sen suoraa kääntämistä. Tällöin ilmauksen sisältöä kuvaillaan mahdollisimman selkeästi ja lyhyesti selityksiä, vertailuja ja kuvailuja käyttäen.

3.2.3. Ingon käännösratkaisut

Ingo (1990, 246–247) korostaa fraseologisten ilmausten kääntämisessä sitä, että kääntäjän on pyrittävä mahdollisuuksien mukaan kääntämään fraseologinen ilmaus semanttisesti vastaavalla kohdekieliselä fraseologisella ilmauksella. Kohdekielisen ilmauksen muoto ei välttämättä ole sama, mutta ajatuksen on vastattava lähdekielisen ilmauksen ajatusta. Lähdekieliselle fraseologiselle ilmaukselle ei kuitenkaan aina löydy fraseologista vastinetta kohdekielestä, jolloin kääntäjän on välitettävä fraseologinen ilmaus jollain toisella tavalla. Ingon mukaan fraseologiset ilmaukset voidaan kääntää neljällä eri tavalla:

1. Idiomi käännetään idiomilla

Esim. *как сельдей в бочке* (= kuin sillit tynnyrissä) → *kuin sillit suolassa*

Ingon mukaan kääntäjän tehtävä on säilyttää käännöksessä lähtötekstin ilmaisuvoima ja tyyllilliset ominaispiirteet. Ingo korostaa, että niissäkin tapauksissa, joissa kielet käyttävät

hyväkseen samaa kielikuvaa, idiomien muoto on kussakin kielessä yleensä niin vakiintunut, ettei ilmausta voi kääntää sananmukaisesti, esimerkiksi *по пальцам можно пересчитать* (= voidaan laskea sormilla) → *on laskettavissa yhden käden sormilla*.

2. Idiomi käännetään sananmukaisesti

Esim. *ни одна собака* (= ei yksi koira) 'ei kukaan' → *ei yksikään koira*

Ingo pitää sananmukaista käännoä harvoin onnistuneena. Hän toteaa, että parhaimmassa tapauksessa kääntäjä luo uuden kohdekielisen idiomien tai tulee käyttäneeksi sellaista sanontaa, joka on täysin ymmärrettävissä. Yleensä tällaisen menettelyn tuloksena syntyy kuitenkin kohdekielelle vieras, ehkä jopa täysin käsittämätön ilmaus. Ingo ehdottaa, että tarvittaessa olisi hyvä tehdä ilmauksen merkitystä selventävä lisäys, mikäli kohdekielelle vieras idiomi käännetään sananmukaisesti ja sen merkitys saattaisi muutoin jäädä epäselväksi.

3. Idiomi käännetään selittävällä normaali-ilmauksella

Esim. *вешать голову* (= panna pää riippumaan) 'olla mieli maassa' → *olla surullinen*

Ingo korostaa, että hyvä kääntäjä kääntää idiomien selittävällä normaali-ilmauksella ainoastaan siinä tapauksessa, ettei hän perusteellisen etsinnän jälkeen ole pystynyt löytämään kohdekielistä vastinetta lähtötekstin idiomille. Tämän ratkaisumallin heikkous on ennen kaikkea siinä, että ilmeikäs lähtöteksti muuttuu kalpeaksi ja ilmeettömäksi. Toisaalta käännoä välittää lukijalle lähtötekstin informaation ja sen kielellinen asu on moitteeton.

4. Normaali-ilmaus käännetään idiomilla

Esim. *huijata* → *вешать лапшу на уши* (= ripustaa nauhamakaronit korviin)

Ingo toteaa, että joskus normaali-ilmauksen voi kääntää idiomilla, koska uusien idiomien sirotteleminen tekstiin on hyvä tapa korvata ne menetetyt idiomit, jotka kääntäjä on joutunut korvaamaan normaali-ilmauksella. Ratkaisu ylläpitää tekstin tyyllillistä tasapainoa. Tätä ei kuitenkaan voi tehdä toistuvasti, sillä tuloksena syntyy usein lähtötekstin tyylistä poikkeava käännoä.

3.2.4. Retskerin kuvaannollisen kääntämisen malli

Fraseologisten ilmausten kääntämistä voidaan tarkastella monista eri näkökulmista. Retsker (2007, 158–160) keskittyy siihen, miten fraseologisten ilmausten kuva välittyy kohdekielelle. Hänen mukaansa kuvaannollisten fraseologisten ilmausten kääntämisessä on tietyt lainalaisuudet ja ilmausten kääntämisessä sovelletaan neljää eri vaihtoehtoa:

1) Lähdekielen kuva säilyy kohdekielessä muuttumattomana

Esim. *играть с огнем* (= leikkiä tulen kanssa) → *leikkiä tulella*; *на седьмом небе* → *seitsemännessä taivaassa*

Retskerin mukaan lähdekielinen kuva säilyy kohdekielessä muuttumattomana lähinnä sellaisten ilmausten, sanontojen ja sananlaskujen yhteydessä, jotka esiintyvät samanlaisina useissa eri kielissä. Esimerkkien venäläiset ilmaukset *играть с огнем* ja *на седьмом небе* esiintyvät suomen kielessä vastaavassa muodossa ja ovat semanttisesti samanmerkityksisiä.

2) Lähdekielen kuva säilyy kohdekielessä, mutta siinä tapahtuu joitakin muutoksia

Esim. *смотреть как баран на новые ворота* (= katsoa kuin pässi uutta porttia) → *katsoa kuin lehmä uutta veräjää*

Fraseologisessa ilmauksessa tapahtuvat muutokset voivat olla sekä sanastollisia että kieliopillisia. Katsoa hämmentyneenä tai hölmön näköisenä ilmaistaan venäjäksi sanomalla, että katsotaan kuin pässi uutta porttia. Suomen kielessä taas puhutaan passin sijaan lehmästä.

3) Lähdekielen kuva muutetaan täysin

Esim. *выйти сухим из воды* (= poistua kuivana vedestä) → *päästä kuin koira veräjästä*

Venäjänkielisessä fraseologisessa ilmauksessa päästään kuivana pois vedestä, suomalaisen ilmauksen mukaan päästään kuin koira portista. Lähdekielisen ilmauksen kuva muuttuu, mutta ilmauksen merkitys säilyy samana.

Ratkaisumallin tavoitteena on säilyttää fraseologisen ilmauksen ekspressiivisyys kohdekielessä. Retsker toteaa, että fraseologisten ilmausten kääntämisessä tämä onkin usein

tärkeämpää kuin sananmukaisen merkityksen välittäminen. Silloin kun käännös vastaa lähdekielisen ilmauksen ajatusta ja säilyttää samalla ilmeikkyytensä, käännöstä voidaan pitää täysin vastaavana.

4) Lähdekielen kuva poistetaan

Esim. *оставить с носом* (= jättää nenän kanssa) → *petkuttaa*

Se, että lähdekielisen ilmauksen kuvaannollisuus poistetaan, ei Retskerin mielestä ole kovin hyvä käännösratkaisu, koska silloin fraseologinen ilmaus menettää ilmeikkyytensä. Esimerkissä mainitun venäjänkielisen ilmauksen *оставить с носом* voisi kääntää suomeksi fraseologisella ilmauksella *vetää nenästä*.

3.2.5. Tutkijoiden käännösmallien vertailua

Edellä esitetyissä eri tutkijoiden luomissa käännösmalleissa on paljon yhtäläisyyksiä, mutta myös eroja. Kaikki edellä mainitut tutkijat ovat sitä mieltä, että lähdekielinen fraseologinen ilmaus pitäisi välittää kohdekieleen jonkinlaisella fraseologisella ilmauksella. Tutkijoiden suhtautumisessa on kuitenkin eroja siinä, minkälainen tämän kohdekielisen ilmauksen tulisi olla sekä ennen kaikkea siinä, mitä tehdä tapauksissa, joissa kohdekielistä fraseologista ilmausta ei löydy.

Komissarov korostaa, että ensisijainen asia fraseologisten ilmausten kääntämisessä on kuvaannollisen merkityksen välittäminen ja se olisi ehdottomasti tuotava esiin käännöksessä. Tästä syystä hänen mielestään myös käännöslaina voi osoittautua joissakin tapauksissa hyvinkin onnistuneeksi ratkaisuksi. Komissarovin käännösvastineiden luokittelu on toisaalta hieman puutteellinen siinä mielessä, että hän on keskittynyt fraseologisiin vastineisiin, mutta ei puutu kovin paljoa siihen, mitä tehdä tapauksessa, jos fraseologista vastinetta ei löydy. Toki hän mainitsee, että ellei kääntäjä onnistu käyttämään fraseologista ekvivalenttia, fraseologista analogia tai käännöslainaa, hänen täytyy tyytyä fraseologisen ilmauksen merkityksen välittämiseen jollain muulla tavoin, mutta ei muutamaa esimerkkiä lukuun ottamatta puutu siihen, mitä nämä eri keinot voisivat olla.

Vlahovin ja Florinin luokittelu vastaa hyvin paljon Komissarovin luokittelua, mutta on paljon laajempi, sillä Vlahov ja Florin esittävät fraseologisten vastineiden lisäksi erilaisia ei-fraseologisia keinoja ilmauksen välittämiseen. Yhteistä malleissa on se, että Vlahovin ja Florinin fraseologinen

vastine vastaa Komissarovin fraseologista ekvivalenttia ja Vlahovin ja Florinin suhteellinen vastine vastaa Komissarovin fraseologista analogia. Komissarovin luokittelemalla käännöslainalla on yhteisiä piirteitä Vlahovin ja Florinin yksilöllisen vastineen ja sananmukaisen käännöksen kanssa.

Ingon mukaan fraseologinen ilmaus on käännettävä semanttisesti vastaavalla ilmauksella, mikäli mahdollista. Jos tämä ei onnistu, on toki olemassa muitakin ratkaisuja, mutta Ingon luokittelusta saa vaikutelman, että muut ratkaisut ovat huonompia. Komissarov sen sijaan mainitsee, että käännöslaina voi toisinaan olla jopa hyvä ratkaisu, koska se välittää alkuperäisen ilmauksen kuvaannollisen rakenteen ja sen avulla voidaan säilyttää lähdekielisessä tekstissä oleva seikkaperäinen metafora.

Ingon luokittelussa on yksi selvä eroavaisuus muiden tutkijoiden ratkaisuihin verrattuna, nimittäin se, että hänen mukaansa tavallinen sana tai ilmaus voidaan toisinaan kääntää fraseologisella ilmauksella. Uusilla ilmauksilla saadaan korvattua tekstistä sellaiset fraseologiset ilmaukset, jotka kääntäjä on joutunut korvaamaan tavallisella ilmauksella. Tällöin tarkoituksena on tekstin tyyllillisen tasapainon säilyttäminen.

Muiden tutkijoiden tavoin myös Retsker on sitä mieltä, että fraseologinen ilmaus olisi hyvä kääntää kohdekielisellä fraseologisella ilmauksella. Hänen mukaansa kohdekielisen ilmauksen muodolla ei ole kovin suurta merkitystä, vaan tärkeämpää on fraseologisen ilmauksen ekspressiivisyyden ja merkityksen välittäminen. Retsker korostaa, että jos käännös vastaa alkuperäisen ilmauksen ajatusta ja säilyttää samalla ilmeikkyytensä, sitä voidaan pitää täysin vastaavana.

4. TUTKIMUSAINEISTON ANALYYSI

Tässä luvussa esittelen aluksi tutkimusaineistoni, joka sisältää korpuksesta kerättyjä venäjänkielisissä kaunokirjallisissa teoksissa esiintyviä eläinaiheisia fraseologisia ilmauksia sekä niiden suomennoksia. Tämän jälkeen siirryn analysoimaan aineistosta poimittuja esimerkkejä, jotka havainnollistavat sen, millä eri tavoin fraseologisten ilmausten kääntäminen käytännössä toteutetaan.

4.1. Tutkimusaineisto

Tutkielmani aineiston olen kerännyt *ParRus*-rinnakkaiskorpuksesta, joka sisältää venäjänkielisiä kaunokirjallisia tekstejä sekä niiden suomennoksia. Korpus on koottu Tampereen yliopiston Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikössä. Halusin koota tutkimusaineistoni korpuksesta yksittäisen kaunokirjallisen teoksen sijaan, koska korpuksessa on eri kirjailijoiden ja samalla eri suomentajien teoksia, jolloin tutkimusaineistosta tulee monipuolisempi. Kaunokirjallisiin teoksiin keskittyvän korpuksen valitsin siitä syystä, että juuri kaunokirjallisissa teoksissa korostuu fraseologisten ilmausten ominaispiirteet, ilmausten kuvaannollisuus ja ilmeikkyyt.

Eläinaiheiset fraseologiset ilmaukset keräsin korpuksesta siten, että käytin hyväkseni T.V. Kozlovan sanakirjaa *Идеографический словарь русских фразеологизмов с названиями животных* (2001), johon on kerätty venäjäksi 148 eläintä kotieläimistä villieläimiin sekä niihin liittyviä fraseologisia ilmauksia. Syötin korpuksen hakutoimintoon vuorotellen jokaisen sanakirjasta löytyneen eläimen nimityksen lyhennetyssä muodossa ja tämän haun avulla löysin korpuksesta yhteensä 59 eläimen nimitystä ja yhteensä 242 näihin eläimiin liittyvää fraseologista ilmausta mukaan lukien sananlaskut. Lopullisesta aineistostani jätin kuitenkin pois sananlaskut, sillä ne käännetään yleensä sananmukaisesti, mikä piti omassa aineistossani myös paikkansa, eivätkä näin ollen olisi tuoneet aineistoni käännösratkaisuihin vaihtelua, vaan olisivat vääristäneet käytettyjä käännösratkaisuja ja tehneet niistä yksipuolisia. Lopulliseen aineistooni jäi siis vain 196 fraseologista ilmausta, joissa esiintyy 50 eläintä. Aineistoon kuuluu eläinkunnan edustajia laidasta laitaan. Mukana on niin nisäkkäitä, kajoja kuin matelijoitakin.

Aineistossani yleisimmin esiintyvä eläin oli *курица* 'kana', sen monikkomuoto *куры* tai substantiivin yksikkömuodosta johdettu adjektiivi *куриный*. Nämä esiintyivät aineistossani yhdeksässä erilaisessa fraseologisessa ilmauksessa. Yhteensä näitä ilmauksia oli 15. Sana *собака* 'koira' tai siitä muodostettu adjektiivi *собачий* esiintyi kahdeksassa erilaisessa fraseologisessa ilmauksessa. Yhteensä sanaan *собака* liittyviä ilmauksia oli aineistossani 16 kappaletta. Kolmanneksi eniten aineistostani löytyi sellaisia erilaisia fraseologisia ilmauksia, joissa esiintyy sana *волк* 'susi' tai siitä muodostettu adjektiivi *волчий*. Erilaisia susiaiheisia fraseologisia ilmauksia oli aineistossa seitsemän kappaletta ja yhteensä susiaiheisia fraseologisia ilmauksia löytyi aineistosta 11 kappaletta. Suurin osa aineistossani esiintyvistä eläimistä oli kuitenkin sellaisia, jotka esiintyivät aineistoni fraseologisissa ilmauksissa vain kerran.

Alla olevaan taulukkoon olen koonnut yleisimmät eläimet sen mukaan, kuinka monessa eri fraseologisessa ilmauksessa ne esiintyvät. Tutkielman liitteenä on kaikki aineistossani esiintyvät fraseologiset ilmaukset luokiteltuna aakkosjärjestyksessä eläimen mukaan sekä kunkin ilmauksen esiintymislukumäärä. Eläinten luokittelun olen ottanut suoraan Kozlovalta. Esimerkiksi ilmaukset, joissa esiintyy sanat *кошка* 'kissa' ja *кот* 'kissa, kollikissa', hän on lajitellut eri kohtiin, koska kyseessä on kaksi eri sanaa, vaikka suomeksi molemmat sanat voidaan kääntää kissaksi. Toisaalta *зверь* ei ole eläinlaji, vaan yleisnimitys metsäneläimille, pedoille, mutta otin sen silti aineistooni, sillä sana esiintyy Kozlovan eläinaiheisessa sanakirjassa.

Taulukko 1. *Yleisimmät aineistossani esiintyvät eläimet sen perusteella kuinka monessa eri ilmauksessa ne esiintyvät*

Eläin	Suomennos	Esiintymislukumäärä eri ilmauksissa	Esiintymislukumäärä yhteensä
курица	kana	9	15
собака	koira	8	16
волк	susi	7	11
кошка	kissa	6	7
птица	lintu	6	14
коза, козёл	vuohi, pukki	5	5
свинья	sika	5	9
баран	pässi, uroslammas	4	8
мышь	hiiri	4	5

4.2. Tutkimusaineistossa käytetyt käännösratkaisut

Seuraavaksi esittelen tutkimusaineistostani löytyneitä eri suomentajien tekemiä käännösratkaisuja. Tutkielmani teoriaosuudessa esittelemieni eri tutkijoiden käännösratkaisujen pohjalta olen luonut oman käännösmallin, joka sopii parhaiten aineistoni analysointiin. En valinnut kenenkään tutkijan käännösmallia suoraan siitä syystä, että mikään niistä ei sopinut täysin omaan aineistooni. Esimerkiksi Komissarov ei ole tarkasti eritellyt vaihtoehtoja, mitä tehdä silloin, jos fraseologinen ilmaus pitää välittää muilla keinoin kuin fraseologisen vastineen tai käännöslainan avulla. Aineistossani on melko paljon esimerkkejä, joissa lähdekielinen fraseologinen ilmaus on käännetty yhdellä sanalla, sananmukaisesti tai korvaamisen avulla.

Ingon käännösratkaisuja en käytä siitä syystä, että hänellä on vain neljä vaihtoehtoa, joista yksi ei sovi aineistooni, nimittäin normaali-ilmauksen kääntäminen fraseologisella ilmauksella. Koska olen perehtynyt tutkimuksessani vain siihen, miten venäjänkieliset fraseologiset ilmaukset on käännetty

suomeksi, minulla ei ole esimerkkejä tästä neljännestä vaihtoehdosta. Myös Retskerin kuvaannollisen kääntämisen malli on melko suppea, eikä hänenkään mallissa ole eritelty sitä, millä eri keinoin ilmauksen kuva poistetaan täysin eli mitä eri vaihtoehtoja on, jos lähdekielistä fraseologista ilmausta ei käännetä kohdekieleen fraseologisella ilmauksella. Vlahovin ja Florinin käännösmalli oli sen sijaan hyvin laaja ja kattava, mutta toisaalta aineistostani löytyi vain tiettyjä mallissa esitettyjä käännösratkaisuja. Lisäksi aineistossani oli myös paljon sellaisia esimerkkejä, jotka eivät sopineet mihinkään Vlahovin ja Florinin esittelemään ryhmään.

Oma käännösmallini on osittain yhtenevä eri tutkijoiden mallien kanssa, mutta olen lisännyt siihen myös omia aineistooni sopivia vastineryhmiä. Aineistossani esiintyvät fraseologisten ilmausten käännökset on jaettu seuraaviin ryhmiin:

- fraseologinen ekvivalentti
- fraseologinen analogi
- kääntäminen yhdellä sanalla
- sananmukainen käännös
- korvaaminen
- käännösvirheet
- poistot

Tämän jaottelun pohjalta analysoin keräämieni venäjänkielisten fraseologisten ilmausten käännöksiä.

4.2.1. Fraseologinen ekvivalentti

Tutkielmassani tarkoitan fraseologisella ekvivalentilla kohdekielistä fraseologista ilmausta, joka vastaa lähdekielistä ilmausta kuvaannolliselta merkitykseltään, muodoltaan, tyyliltään sekä mahdolliselta emotionaalisuudeltaan. Lähde- ja kohdekieliset ilmaukset koostuvat suurin piirtein samoista osista ja niistä puuttuu kansallinen sävy. Vlahovin ja Florinin mallissa tämä vastaa fraseologista vastinetta. Komissarovin vastine tälle on fraseologinen ekvivalentti, jonka mukaan olen nimennyt myös omassa luokittelussani käyttämäni vastineen. Fraseologisia ekvivalentteja löysin aineistostani yhteensä 30 kappaletta.

- (1) Трудно найти двух свояков, менее похожих друг на друга, как ваши мужья, - сказал он с тонкою улыбкой. Один подвижной, живущий только в обществе, **как рыба в воде**; другой, наш Костя, живой, быстрый, чуткий на все, но, как только в обществе, так или замрет, или бьется бестолково, как рыба на земле. (Толстой Л.Н. Анна Каренина)

On vaikea löytää langoksia, jotka olisivat erilaisemmat, hän lisäsi hienoisesti hymyillen. Toinen on joustava ja viihtyy seuraelämässä **kuin kala vedessä**, toinen taas, meidän Kostjamme, on vilkas, nopea, herkkä kaikelle, mutta vieraiden seurassa joko kokonaan jähmettynyt tai tolkuttomasti rimpuileva, kuin kala kuivalla maalla. (Tolstoi L.N. Anna Karenina. Suom. Pyykkö)

FSSRLJ:n mukaan fraseologinen ilmaus *как рыба в воде* (= kuin kala vedessä) tarkoittaa tuntoa olonsa hyväksi, vapautuneeksi, vaivattomaksi. Kielitoimiston sanakirjan mukaan suomalaisen vastineen merkitys on toimia tottuneesti, sulavasti, olla omassa elementissään, olla kuin kotona. Lähde- ja kohdekielisten ilmausten merkitysten voidaan katsoa vastaavan toisiaan. Ilmausten leksiikka on sama ja molemmat ovat neutraaleja ilmauksia. Näin ollen käännös on lähdekielisen fraseologisen ilmauksen ekvivalentti.

Fraseologisten ekvivalenttien ryhmään olen luokitellut myös sellaiset kohdekieliset käännökset, joiden muodossa on tapahtunut pieniä sanastollisia tai kieliopillisia muutoksia, mutta jotka muuten vastaavat täysin lähdekielistä fraseologista ilmausta.

- (2) Мы вас сейчас отправим к Гавриилу Степановичу, прямо ему, так сказать, в руки передадим, в руки! Чудеснейший человек Гавриил-то наш Степанович... **Мухи не обидит!** Мухи! (Булгаков М.А., Театральный роман)

– Ja nyt lähetämme teidät suoraan Gavril Stepanovitšin luo, luovutamme teidät hänen käsiinsä, niin sanoakseni! Meidän Gavril Stepanovitšimme on kerrassaan suurenmoinen ihminen... **Ei tekisi pahaa kärpäsellekään!** Ei kärpäsellekään! (Bulgakov M.A. Teatteriromaani. Suom. Adrian)

FSSRLJ:n mukaan venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *мухи не обидит* (= ei tee pahaa kärpäsillemme) tarkoittaa lempeää, hyväluontoista ihmistä. Karin mukaan suomenkielinen fraseologinen ilmaus *ei tekisi pahaa kärpäsellekään* tarkoittaa, että joku on erittäin kiltti. Molempien fraseologisten ilmausten muoto on melkein sama. Ne muodostuvat predikaatista, joka on kielteisessä muodossa (не обидит – ei tekisi pahaa) sekä tekemisen kohteesta (мухи – kärpäsellekään). Suomenkielisessä fraseologisessa ilmauksessa verbi on kuitenkin konditionaalissa, venäjänkielisessä ilmauksessa taas indikatiivissa. Tekemisen kohde ilmaistaan venäjänkielisessä fraseologisessa ilmauksessa monikossa, suomenkielisessä ilmauksessa taas yksikössä. Lisäksi suomenkielisessä ilmauksessa sanaan on lisätty liitepartikkeli *-kään*. Näistä pienistä eroavaisuuksista huolimatta, kyseessä on fraseologinen ekvivalentti.

- (3) Сейчас по дороге зашел в ваш магазин: Дайте, говорю, шампанского". Она на меня- **как баран на новые ворота**: Какого шаньпанскыва?-" Ну, обыкновенного, говорю, сухого, полусухого, сладкого, полусладкого... (Шукшин В.М. Свояк Сергей Сергеевич)

Äsken tulomatalla pistäydyin teidän kaupassanne. Antakaa samppanjaa", minä sanoin. Nainen katsoo minuun **kuin lehmä uutta porttia**: Mitä sanjanppaa?-" Tavallista, minä sanon: kuivaa, puolikuivaa, makeaa, puolimakeaa... (Šukšin V.M. Lankomies Sergei Sergejevits. Suom. Adrian)

FSRJ:n mukaan venäjänkielinen ilmaus (*смотреть*) *как баран на новые ворота* (= (katsoa) kuin pässi uutta porttia) tarkoittaa katsoa ymmällään, tyhmänä, ei ymmärtäen tai oivaltaen. Karin mukaan suomenkielinen ilmaus *katsoa kuin lehmä uutta veräjää/aitaa/porttia* tarkoittaa katsoa hämmästyksissään, katsoa ihmeissään tai hölmön näköisenä. Molemmat ilmaukset koostuvat lähes samoista sanoista, mutta venäjänkielisessä ilmauksessa porttia katsoo pässi (баран), kun taas suomenkielisessä ilmauksessa lehmä. Merkitykseltään ilmaukset vastaavat toisiaan.

- (4) Ишь какой! А я не выйду, пока не скажете. Не могу же я **кота в мешке**... (Дудинцев В. Белые одежды)

– Kas vain teitä! Mutta minäpä en suostu ennen kuin sanotte. Enhän minä voi **sikaa säkissä**... (Dudintsev V. Valkeat vaatteet. Suom. Heino)

FSRJ:n mukaan *купить кота в мешке* (= ostaa kissa säkissä) tarkoittaa hankkia jotakin näkemättä tai tietämättä etukäteen mitään hankittavan asian laadusta. FSSRLJ:n mukaan se tarkoittaa etukäteen tuntemattoman asian hankkimista. Karin mukaan suomenkielinen ilmaus *ostaa sika säkissä* tarkoittaa tehdä kauppa tavaraan tutustumatta. Esimerkissä 4 lähde- ja kohdekielisten ilmausten merkitykset vastaavat toisiaan. Esimerkin lähdekielisessä ilmauksessa ei esiinny verbiä, mutta joka tapauksessa venäjän- ja suomenkieliset fraseologiset ilmaukset koostuvat suurin piirtein samoista osista (купить – ostaa, кот – kissa → sika, мешок – säkki), mutta ilmauksissa on pieniä sanastollisia ja kieliopillisia eroja. Venäjänkielisessä ilmauksessa ostetaan kissa säkissä, suomenkielisessä fraseologisessa ilmauksessa sika. Siitä huolimatta, että lekseemit *kissa* ja *sika* eivät ole täysiä vastineita, olen luokitellut tämän ilmauksen fraseologiseksi ekvivalentiksi, koska sanat kuuluvat kuitenkin samaan semanttiseen ryhmään ja ilmaukset ovat muuten riittävän lähellä toisiaan.

4.2.2. Fraseologinen analogi

Fraseologisella analogilla tarkoitan tässä sellaista kohdekielistä fraseologista ilmausta, joka vastaa lähdekielisen ilmauksen kuvaannollista merkitystä, mutta kohdekielisen ilmauksen kirjaimellinen merkitys sekä muoto ovat erilaisia. Vlahovin ja Florinin luokittelussa tämä vastaa suhteellista

vastinetta. Komissarovin vastine tälle on fraseologinen analogi, jonka mukaan olen nimennyt myös omassa luokittelussa käyttämäni vastineen. Komissarovin (1999, 182) mukaan lähde- ja kohdekielisen ilmauksen emotionaalisen merkityksen sekä tyylin on vastattava toisiaan. Mikäli nämä eivät ole yhteneviä, kohdekielinen fraseologinen ilmaus ei ole lähdekielisen ilmauksen fraseologinen analogi. Analogilla ei voi myöskään kääntää sellaisia ilmauksia, joilla on kohde- tai lähdekielessä selvästi kansallinen sävy. Fraseologisia analogeja löysin aineistostani yhteensä 40 kappaletta. 15 tapauksessa suomenkielisessä fraseologisessa vastineessa esiintyi eläin, joten suuremmassa osassa eli 25 tapauksessa suomenkielinen fraseologinen ilmaus oli rakennettu jonkun muun kuin eläinaiheen pohjalle.

- (5) А денег у меня – **кот наплакал**. Самое большое, что на три пирожных. Она кушает, а я с беспокойством по карманам шарю, смотрю рукой, сколько у меня денег. А денег- с гулькинос. (Зощенко М. Аристократка)

Rahaa minulla on **tuskin nimeksikään**. Korkeintaan kolme leivosta, ei yhtään enempää. Hän syö ja minä kaivelen levottomana taskuja, tunnustelen kädellä, paljonko minulla on rahaa. Rahaa kyllä on- mutta naurettavan vähän. (Zoštšenko M. Aristokraatti. Suom. Losowitch)

FSSRLJ:n mukaan venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *кот наплакал* (= kissa on itkenyt) tarkoittaa hyvin pientä määrää jotain. Kielitoimiston sanakirjan mukaan *tuskin nimeksikään* tarkoittaa ei oikein (edes) tai ei juuri (edes). Molemmat ilmaukset siis tarkoittavat, että jotakin on ihan vähän, mutta ovat muotonsa ja kuvansa puolesta täysin erilaisia.

- (6) Вечером, как никогда ранняя в этом голу, была подписка на заем, и Настена размахнулась на две тысячи. Только один Иннокентий Иванович из деревни дотянул до этой цифры, но у Иннокентия Ивановича, всякий знал, **денег куры не клюют**, его так и звали: Иннокентий Карманович, а из чего, из каких шишей собиралась рассчитывать Настена, она и сама не представляла. (Распутин В. Живи и помни)

Illalla merkittiin valtion obligaatiolainaa- tänä vuonna aikaisemmin kuin koskaan- ja Nastena paukautti kaksi tuhatta. Koko kylästä vain Innokenti Ivanovitš ylti samaan summaan, mutta hänellä olikin **rahaa kuin roskaa**, kaikkihan sen tiesivät, ja Innokenti Karmanovitšiksi häntä sanottiinkin, kun taas Nastenalla ei ollut aavistustakaan, millä pirun rahoilla hän huutoonsa vastaisi. (Rasputin V. Elä ja muista. Suom. Adrian)

FSSRLJ:n mukaan *денег куры не клюют* у кого-л. (= kanat eivät noki rahaa) tarkoittaa hyvin paljon rahaa. Suomenkielinen fraseologinen ilmaus *rahaa kuin roskaa* tarkoittaa Karin mukaan hyvin paljon rahaa eli lähdekielisen ja kohdekielisen fraseologisen ilmauksen merkitys on sama. Ilmausten muoto on sen sijaan täysin erilainen. Olennaista kuitenkin on, että fraseologisten ilmausten merkitykset vastaavat toisiaan.

- (7) - Идти с фальшивым билетом- куда же? в банкирскую контору, где на этом **собаку съели**, - нет, я бы сконфузился. А вы не сконфузитесь? (Достоевский Ф.М. Преступление и наказание)

– Lähteä väärä seteli mukana- minne- pankin konttoriin, missä sellaisissa asioissa **ei olla** mitään **eilisen teeren poikia**. Minä olisin hätääntynyt. Entä te? (Dostojevski F.M. Rikos ja rangaistus. Suom. Konkka)

FSRJ:n mukaan venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *собаку съел* (на чём-л.) (= söi koiran (jossakin)) tarkoittaa olla paljon kokemusta, perinpohjaista tietoa jostakin. Karin mukaan suomenkielinen fraseologinen ilmaus *ei ole eilisen teeren poikia* tarkoittaa kokenutta tekijää. Muodoltaan nämä ilmaukset eroavat täysin toisistaan, mutta ovat yhteneviä merkitykseltään.

4.2.3. Kääntäminen yhdellä sanalla

Tutkielmassani tarkoitan yhdellä sanalla kääntämisellä sitä, että lähdekielinen fraseologinen ilmaus käännetään kohdekieleen ainoastaan yhdellä sanalla. Kohdekielisellä sanalla on kirjaimellisen merkityksen lisäksi myös kuvaannollinen merkitys. Sanalla kääntäminen johtuu kielen eroista eli siitä, että fraseologinen ilmaus voidaan esimerkiksi venäjän kielessä ilmaista sanaliitolla, johon kuuluu adjektiivi + substantiivi (*волчий анкетум*), kun taas suomen kielessä vastaava ilmaus ilmaistaan yhdyssanalla, jonka alkuosa on genetiivissä tai nominatiivissa ja loppuosa nominatiivissa (*sudennälkä, merikarhu*).

Fraseologisten ilmausten määrittely ei ole yksiselitteistä, ja tällaiset yhdyssanalla ilmaistut kuvaannolliset ilmaukset voitaisiin joidenkin määrittelyjen mukaan luokitella fraseologisiksi ilmauksiksi ja siten myös lähdekielisten ilmausten fraseologisiksi vastineiksi. Tässä tutkielmassa noudatan kuitenkin fraseologisen ilmauksen määrittelyä, jossa fraseologinen ilmaus koostuu vähintään kahdesta sanasta, joten olen luokitellut nämä yhdyssanat omaksi käännösvastineryhmäksi, enkä ole yhdistänyt niitä fraseologisiin ekvivalentteihin tai analogeihin.

Yhdellä sanalla käännettyjä fraseologisia ilmauksia esiintyi aineistossani 10 kappaletta. Jokaisessa suomenkielisessä vastineessa esiintyi lähdekielen tavoin joku eläin. Suomalaisista vastineista kuudessa tapauksessa suomenkielinen yhdyssana oli genetiivialkuinen (esim. *pässinpää*). Neljässä tapauksessa suomenkielinen vastine ilmaistiin nominatiivialkuisella yhdyssanalla (esim. *syntipukki*).

- (8) Завстоловой отошел по крыльцу, а Хромой на ступеньке верхней стоит и учит:-- По пять разбираться, **головы бараньи**, сколько раз вам говорить?! Когда нужно, тогда и пуцу!
(Солженицын А.И. Один день Ивана Денисовича)

Ruokailuparakin johtaja meni syrjemmälle kuistille mutta Nilkku seisoi ylimmällä askelmalla ja opetti: - Järjestykää viiden ryhmiin, **pässinpäät**, miten monta kertaa se pitää teille sanoa?! Päästän sisään silloin kun on tarvis! (Solženitsyn A.I. Päivä Stalinin keskitysleirissä. Suom. Adrian)

FSSRLJ:n mukaan haukkumailmaus *баранья голова* (= pässin pää) tarkoittaa tyhmää, hölmöä ihmistä. Se muodostuu adjektiivista *бараний* 'lampaan-, pässin-' ja substantiivista *голова* 'pää'. Kielitoimiston sanakirjan mukaan haukkumasana *pässinpää* tarkoittaa tyhmyriä, pölkkypäätä. Adjektiivista ja substantiivista koostuvan ilmauksen sijaan suomen kielessä käytetään genetiivialkuista yhdyssanaa. Kuvaannolliselta merkitykseltään suomenkielinen yhdyssana vastaa kuitenkin venäjänkielistä fraseologista ilmausta.

- (9) Розовым воздушным шариком просвечивает голова сквозь тонкую паутину. Этот ли **мышинный хвостик** шестьдесят лет назад черным павлиньим хвостом окутывал плечи? В этих ли глазах утонул- раз и навсегда- настойчивый, но небогатый Иван Николаевич? (Толстая Т., Милая Шура)

Punervana ilmapallona häämöttää päälaki ohuen verkon lävitse. Tämäkö **hiirenhäntä** verhosi kuusikymmentä vuotta sitten mustana riikinkukonpyrstönä hänen harteitaan? Näihinkö silmiin uppoutui- kerran ja ikiajoiksi- sinnikäs mutta varaton Ivan Nikolajevitš? (Tolstaja T. Shura-kulta. Suom. Koskinen)

FSSRLJ:n mukaan lähdekielinen ilmaus *мышинный хвостик* (= hiiren häntänen) tarkoittaa hyvin ohutta palmikkoa, ohutta hiustupsua. Myös suomenkielisellä sanalla *hiirenhäntä* on tämä sama kuvaannollinen merkitys.

Adjektiivin ja substantiivin muodostaman ilmauksen lisäksi venäjänkielinen fraseologinen ilmaus voi koostua myös esimerkiksi kahdesta substantiivista, joista jälkimmäinen on genetiivissä.

- (10) Я, впрочем, во все это не ввязываюсь, не я сотворял, не я в ответе. Ну и выбрали **козла отпущения**, заставили писать в отделении критики, и получилась жизнь. Мы эту комедию понимаем: я, например, прямо и просто требую себе уничтожения. Нет, живи, говорят, потому что без тебя ничего не будет. Если бы на земле было все благоразумно, то ничего бы и не произошло. (Достоевский Ф.М. Братья Карамазовы)

Minä en muuten puutu siihen, minä en ole luonut sitä, enkä ole vastuussa siitä. Ja niin valittiin **syntipukki**, hänet pantiin kirjoittamaan kri-tiikkiosastoon ja tulokseksi saatiin elämä. Me ymmärrämme tämän komedian: esimerkiksi minä suoraan ja yksinkertaisesti vaadin omaa tuhoamistani. Ei, elä pois, ilman sinua ei mistään tule mitään, sanotaan. Jos maan päällä kaikki olisi järkevää, ei tapahtuisi mitään. (Dostojevski F.M. Karamazovin veljekset. Suom. Pyykkö)

FSSRLJ:n mukaan *козёл отпущения* (= anteeksiannon pukki) tarkoittaa ihmistä, jonka syyksi jatkuvasti laitetaan kaikki rikkomukset tai jonka niskoille vieritetään vastuu. Kielitoimiston sanakirjan mukaan *syntipukki* tarkoittaa ihmistä, jonka syyksi pannaan ikävyyksiä tai vahinkoa aiheuttaneet asiat ja joka on syytöksen kohde. Venäjänkielisen fraseologisen ilmauksen ja

suomenkielisen sanan kuvaannollinen merkitys on siis sama, suomen kielessä asia vain ilmaistaan sanalla, venäjän kielessä fraseologisella ilmauksella.

Aineistooni kuuluu myös sellaisia lähdekielisiä ilmauksia, jotka on käännetty kohdekieleen sanalla, joka ei ole yhdyssana ja jolla ei ole kuvaannollista merkitystä. Näitä käännösratkaisuja en kuitenkaan luokitellut tämän ryhmän yhteyteen, sillä ne eivät ole kielten eroista johtuvia, vaan kääntäjän tekemiä ratkaisuja. Tällaiset tapaukset olen luokitellut luvun 4.2.5. *Korvaaminen* yhteyteen.

4.2.4. Sananmukainen käänнос

Sananmukainen käänнос tarkoittaa lähdekielisen ilmauksen sananmukaista kääntämistä kohdekielelle. Kohdekielisessä ilmauksessa on voinut tapahtua pieniä sanastollisia muutoksia lähdekieleen verrattuna, mutta merkittäviä eroja ei ole. Mikäli erot lähdekielisen ilmauksen ja sananmukaisen käännökseen välillä ovat olleet suuria, olen luokitellut ilmaukset luvun 4.2.5. *Korvaaminen* yhteyteen. Myös Vlahovilla ja Florinilla on luokittelussaan sananmukainen käänнос. Heidän mukaansa (1980, 1993) sananmukaista käännöstä käytetään yleensä silloin, kun sopivaa fraseologista vastinetta ei löydy, mutta kohdekieliselle lukijalle halutaan välittää lähdekielisen ilmauksen sisältö. Sananmukaista käännöstä käytettiin aineistossani yhteensä 63 tapauksessa.

- (11) - Что это за бессмыслица! говорил Степан Аркадьич, узнав от приятеля, что его выгоняют из дому, и найдя Левина в саду, где он гулял, дожидаясь отъезда гостя. Mais c'est ridicule! **Какая тебя муха укусила?** Mais c'est du dernier ridicule! (Толстой Л.Н., Анна Каренина)

- No kaikkea järjettömyyttä! Stepan Arkaditš sanoi saatuaan kuulla, että hänen ystävänsä ajettaisiin talosta. Hän oli tavoittanut Levinin puutarhasta, missä tämä odotteli vieraan lähtöä. Mais c'est ridicule! (Tämähan on naurettavaa! (ransk)) **Mikä kärpänen sinua nyt on puraissut?** Mais c'est du dernier ridicule! (Tolstoi L.N. Anna Karenina. Suom. Pyykkö)

Venäjänkielinen fraseologinen ilmaus (*какая*) *муха укусила* у кого-л. (= (millainen) kärpänen on puraissut jotakuta) tarkoittaa FSSRLJ:n mukaan, että joku on pahalla päällä, johonkin tyytymätön. Sitä käytetään jonkun selittämättömästä käyttäytymisestä. Vastaavaa suomenkielistä fraseologista ilmausta ei ole. Kääntäjä on kääntänyt venäjänkielisen fraseologisen ilmauksen lähes sananmukaisesti. Erona lähdekieliseen tekstiin on, että kääntäjä on lisännyt suomenkieliseen käännökseen sanan *nyt*. Käännöksestä näkyy lähdekielisen ilmauksen suora merkitys, mutta siitä välittyy myös melko hyvin ilmauksen todellinen merkitys, sillä lähdekielinen fraseologinen ilmaus on riittävän läpinäkyvä. Tällaisissa tapauksissa sananmukainen käänнос toimii.

- (12) - Тут и думать нечего. **Видно птицу по полету.** Это какая станция, это какая река? Чем вздумал глаза отводить. По-твоему как, прямо на мысок, или вперед в вагон? - Я полагаю, в вагон. Как начальник скажет. (Пастернак Б.Л., Доктор Живаго)

- Tässä ei ole liikoja miettimisiä. **Linnun tuntee sen lentotavasta.** Mikä asema, mikä joki? Kas vain, millä aikoi sumuttaa meitä. Mitä sinun mielestäsi on tehtävä: viedäänkö hänet suoraan niemenkärkeen vai vaunuun? - Luulen, että vaunuun. Antaa päällikön määrätä. (Pasternak B.L. Tohtori Živago. Suom. Konkka)

FSRJ:n mukaan venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *видно птицу по полёту* (= linnun huomaa lentämisestä) tarkoittaa, että sen, minkälainen ihmisen on, voi päätellä hänen teoistaan ja käytöksestään. Kääntäjä on tehnyt lähes sananmukaisen käännöksen. Substantiivin *полёт* 'lento, lentäminen' hän on kääntänyt substantiivilla *lentotapa*, joka tässä vastaa hyvin lähdekielistä sanaa. Verbin *видеть* 'nähdä, huomata' kääntäjä on ilmaissut verbillä *tuntea*, joka on myös lähellä lähdekieltä. Suurimpana erona lähdekieliseen tekstiin on, että kääntäjä on lisännyt käännökseen omistuspronominin *sen*, jota ei lähdekielisessä tekstissä ole. Fraseologisen ilmauksen todellinen merkitys on pääteltävissä itse ilmauksesta sekä kontekstista.

Sananmukaisissa käännöksissä voi olla pieniä muutoksia tai ne voivat esiintyä hieman mukautetussa muodossa. Tällainen ratkaisu voi olla onnistunut, koska silloin käännöksestä välittyy mahdollisesti ilmauksen suora merkitys, todellinen merkitys sekä ilmauksen ekspressiivisyys.

- (13) Грябов, большой, толстый человек с очень большой головой, сидел на песочке, поджав под себя по-турецки ноги, и удил. Шляпа у него была на затылке, галстук сполз набок. Возле него стояла высокая, тонкая англичанка с выпуклыми **рачьими глазами** и большим птичьим носом, похожим скорее на крючок, чем на нос. (Чехов А.П., Дочь Альбиона)

Grjabov, isokokoinen, lihava mies, jolla oli tavattoman suuri pää, istui rantahiekalla onkimassa jalat turkkilaiseen tapaan allaan. Hattu oli takaraivolla, solmio siirtynyt sivulle. Hänen vieressään seisoi pitkä, hoikka englannitar, jolla oli **ravun mulkosilmät** ja kookas linnunnenä, pikemminkin koukun kuin nenän näköinen. (Tšehov A.P. Albionin tytär. Suom. Konkka)

Venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *рачьи глаза* (= ravun silmät) tarkoittaa suuriksi pullistuneita silmiä, mulkosilmiä. Kielitoimiston sanakirjan mukaan *mulkosilmä* tarkoittaa ulkonevaa, pyöreänä tuijottavaa silmää. Suomen kielessä ei ole vastaavaa fraseologista ilmausta. Kääntäjä on välittänyt ilmauksen kohdekieleen sananmukaisesti, mutta mukaillut sitä hieman liittämättä sanaan *silmät* sanan *mulko*-. Näin ilmauksen kirjaimellinen merkitys säilyy, mutta toisaalta myös sen kuvaannollinen merkitys välittyy hyvin lukijalle.

Sananmukaista käännöstä vastaa osittain Komissarovin luokitteluun kuuluva käännöslaina. Komissarov (1999, 183) korostaa sitä, että lähdekielisen ilmauksen on oltava riittävän läpinäkyvä,

jotta käännöksen lukija ymmärtää käännetyin ilmauksen kuvaannollisen merkityksen. Näin ei ole kuitenkaan käynyt joissakin aineistostani löytyneissä tapauksissa.

- (14) Очень выламывался один дядя в шляпе... Похоже, что это он добыл машины. Ему все хотелось, чтоб получился размах, удасть. Заставил баяниста играть на пароме, первый пустился в пляс-покрикивал, дробил ногами, **смотрел орлом**. Только на него-то и смотреть было неловко, стыдно. Стыдно было жениху с невестой-- они трезвее других, совестливее. Уж он кобенился-кобенился, этот дядя в шляпе, никого не заразил своим деланным весельем, устал... (Шукшин В.М., Осенью)

Muuan hattupäinen pappa pelleili vimmatusti... Vaikutti siltä, että juuri hän oli hankkinut autot. Hän halusi niin kovasti tehdä vauhdikkaan, huiman vaikutuksen. Hän pani haitarinsoittajan soittamaan lautalla ja ryntäsi ensimmäisenä tanssimaan- huikkaili, kopisteli jaloillaan, **kotkana katseli**. Mutta häntä juuri oli ikävää ja noloa katsella. Sulhasta ja morsianta nolotti- he olivat muita selvempiä, säädyllisempiä. Hattupäinen pappa koikkelehti minkä jaksoi, mutta ei onnistunut tartuttamaan väkinäistä hilpeyttä kehenkään ja väsyi... (Šukšin V.M. Syksyllä. Suom. Adrian)

Venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *смотреть орлом* (= katsoa kotkana) tarkoittaa katsoa, ylpästi, ylenkatseellisesti tai halveksivasti. Se on käännetty kohdekieleen sananmukaisesti, mutta tässä tapauksessa sananmukainen käännös ei ole riittävän läpinäkyvä, jolloin lähdekielisen ilmauksen merkitys jää lukijalle epäselväksi. Onnistuneempi ratkaisu olisi ollut välittää lähdekielinen ilmaus esimerkiksi korvaamisen avulla.

- (15) Шурыгин положил трубку. Подошел к продавщице, которую не однажды подымал ночами с постели-- кто-нибудь приезжал из района рыбачить, засиживались после рыбалки у бригадира **до вторых петухов**. (Шукшин В.М., Крепкий мужик)

Šurygin sulki puhelimen. Hän käveli myyjän luo, naisen jonka hän oli monesti saanut herättää keskellä yötä- piiristä tuli joku kalastamaan, ja sitten kalareissun jälkeen istuskeltiin prikaatinpäällikön luona aina **toiseen kukonlauuluun asti**. (Šukšin V.M. Kova äijä. Suom. Adrian)

FSSRLJ:n mukaan fraseologinen ilmaus *до петухов* (*первых, вторых, третьих* jne.) (= (ensimmäiseen, toiseen, kolmanteen) kukonlauuluun asti) viittaa ajan määrittämiseen sen mukaan, että kukko laulaa yöllä kolme kertaa (keskiyö, aika ennen aamunkoittoa sekä aamunkoitto). Esimerkissä käytetään ilmausta *до вторых петухов* (= toiseen kukonlauuluun asti). Lähdekielinen fraseologinen ilmaus on käännetty kohdekieleen sananmukaisesti. Kielitoimiston sanakirjan mukaan kukonlaulun aikaan tarkoittaa aikaisin aamulla, joten siitä syystä kukonlaulu kolme kertaa yössä voi jäädä epäselväksi suomalaiselle lukijalle, eikä hänelle välttämättä välity se, että lähdekielisessä ilmauksessa tarkoitetaan hetkeä ennen aamunkoittoa. Käännöksestä voi saada vaikutelman, että tekstissä tarkoitetaan hetkeä aamunkoiton, kukonlaulun jälkeen, koska suomessa kukko laulaa aamunkoiton merkiksi. Toinen kukonlaulu voi siis viitata aamunkoiton jälkeiseen aikaan, jos esimerkiksi kukko laulaa vielä toisen kerran. VSS on antanut lähdekieliselle ilmaukselle

до вторых петухов suomennoksen aamupuolelle yötä, joka vastaa ehkä hieman paremmin lähdekielistä ilmausta kuin sananmukainen käännös.

- (16) Безумец даже не посмотрел в сторону бухгалтера. Болезненно морщась, он снова принялся собирать свои мысли, разбежавшиеся от дикого крика Берлагги. Но зато к вице-королю подошел низкорослый идиот и, доверчиво обняв его за талию, сказал несколько слов на **птичьём языке**. (Ильф И., Петров Е., Золотой теленок)

Mielisairas ei edes kääntänyt päätään. Rypistäen kulmiaan sairaalloisesti hän ryhtyi uudelleen kokoamaan ajatuksiaan, jotka olivat hajaantuneet Berlagan villistä huudosta. Mutta sen sijaan varakuninkaan luo saapui vähäkasvuinen idiootti, joka syleili häntä hyväntahtoisesti ja lausui muutamia sanoja **linnun kielellä**. (Ilf I., Petrov E. Kultainen vasikka. Suom. Aarto)

Venäjänkielinen ilmaus *птичий язык* (= linnun kieli) tarkoittaa valetieteellistä, monille tuntematonta kieltä, tarkoituksellista salakieltä. Suomen kielessä vastaavaa fraseologista ilmausta ei ole. Sananmukainen käännös *linnun kieli* ei välitä lähdekielisen ilmauksen merkitystä. Pikemminkin siitä voisi tulla mieleen esimerkiksi linnun piipitys tai linnun laulu. Parempi ratkaisu olisi tässäkin tapauksessa se, että lähdekielinen ilmaus välitettäisiin kohdekieleen korvaamisen avulla.

Joissakin tapauksissa lähdekielinen fraseologinen ilmaus oli käännetty kohdekieleen sananmukaisesti, vaikka lähdekieleessä olisi ollut vastaavanmerkityksinen fraseologinen ilmaus. Tällaisia tapauksia löytyi aineistostani 19 kappaletta. Kuitenkin suurimmalle osalle eli 44 tapaukselle kohdekielestä ei olisi löytynyt fraseologista vastinetta.

- (17) В воскресный день в городе оказывается гораздо больше людей, чем в обычные дни: идут, едут, бегут, покупают, продают, набиваются в поезда, автобусы, троллейбусы, трамваи, **как сельди в бочку**, спешат из города как угорелые. (Тропольский Г., Белый Бим черное ухо)

Sunnuntaipäivänä kaupungissa on paljon enemmän väkeä kuin tavallisina päivinä. Ihmiset kulkevat, ajavat, juoksevat, ostavat, myyvät, ahtaautuvat juniin, johdinautoihin ja raitiovaunuihin **kuin sillit tynnyreihin** ja kiihuhtavat pois kaupungista kuin heikkopäiset. (Trojepolski G. Bim mustakorva. Suom. Iranto)

FSSRLJ:n mukaan venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *как сельди в бочке* (= kuin sillit tynnyrissä) tarkoittaa suurta tungosta ihmisiä ahtaassa tilassa. Lähdekielisessä tekstissä ilmaus esiintyy muodossa *как сельди в бочку* (= kuin sillit tynnyriin). Kohdekieleen tämä on välitetty sananmukaisen käännöksen avulla, tosin käännöksessä sana *tynnyri* esiintyy monikossa. Suomen kielessä on fraseologinen ilmaus *kuin sillit suolassa*, joka tarkoittaa Kielitoimiston sanakirjan mukaan ahtaasti sulloutuneita. Suomenkielisen fraseologisen ilmauksen kuvaannollinen merkitys vastaisi siis lähdekielistä venäjänkielistä ilmausta, mutta jostain syystä kääntäjä ei ole tätä käännökseensä valinnut. Todennäköisesti kääntäjä on halunnut säilyttää käännöksessä

kohdekielisen ilmauksen kuvan. Venäjänkielinen fraseologinen ilmaus muistuttaa vastaavaa suomenkielistä ilmausta, joten lähdekielisen ilmauksen merkitys kuitenkin välittyy käännöksen lukijalle, vaikka se on käännetty sananmukaisesti.

- (18) Самым любимым его положением была сосредоточенная неподвижность. Он был в состоянии простаивать целые часы на одном месте, не шевелясь и глядя в одну точку. [--] Само собою разумеется, что при такой скупости на движения Савка был **гол как сокол** и жил хуже всякого бобыля. (Чехов А.П., Агафья)

Hänen mieluisin tilansa oli keskittynyt liikkumattomuus. Niinpä hän pystyikin seisomaan hievahtamatta samassa paikassa tuntikaupalla tuijottaen samaan pisteeseen. [--] Selvää on, että näin niukasti liikehtivänä Savka oli **vaatteeton kuin haukka** ja eli kehnommin kuin maaton ja suvuton poikamies. (Tšehov A.P. Agafja. Suom. Konkka)

- (19) Мы отсюда с ней в Мокрое, это двадцать пять отсюда верст, цыган туда добыл, цыганок, шампанского, всех мужиков там шампанским перепоил, всех баб и девок, двинул тысячами. Через три дня **гол, но сокол**. Ты думаешь, достиг чего сокол-то? Даже издали не показала. (Достоевский Ф.М., Братья Карамазовы)

Ja me Grušan kanssa Mokraan, täältä on sinne kaksikymmentäviisi virstaa, siellä hankin mustalaisia, mustalaistyttöjä, samppanjaa, kaikki talonpojat kestitsin samppanjalla, kaikki eukot ja tytöt juotin, liikuttelin tuhansia. Kolmen päivän kuluttua olin **köyhä kuin kirkon rotta**. Meinaatko, että rottaparka sai iloa rahoistaan? Ei sinne päinkään. (Dostojevski F.M. Karamazovin veljekset. Suom. Pyykkö)

Esimerkeissä 18 ja 19 esiintyvä venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *гол как сокол* (= alaston/pukematon kuin haukka) tarkoittaa FSSRLJ:n mukaan todella köyhää. Esimerkissä 18 lähdekielinen ilmaus on välitetty käännökseen sananmukaisesti. Kuten esimerkin 19 käännöksestä on nähtävissä, suomen kielestä löytyy kuitenkin ainakin yksi fraseologinen ilmaus, jolla on sama merkitys kuin venäjänkielisellä ilmauksella. Kielitoimiston sanakirjan mukaan *köyhä kuin kirkon rotta* tarkoittaa rutiköyhää. Jostain syystä esimerkissä 18 kääntäjä on valinnut sananmukaisen käännöksen, vaikka suomalainen vastine olisi olemassa. Toisaalta esimerkissä 19 venäjänkielinen fraseologinen ilmaus on hieman mukautetussa muodossa (*гол, но сокол* = paljas, mutta haukka). Lähdekielinen ilmaus on välitetty suomeen fraseologisella vastineella, mutta kääntäjä ei ole ilmeisesti huomannut, että fraseologinen ilmaus on muutettu ja tarkoittaa nyt 'hyvin köyhä, mutta ylpeä'. Tämä merkitys on jäänyt fraseologisen vastineen myötä käännöksestä pois.

- (20) – Я тебе говорю, что я **сплю** везде и всегда, **как сурок**. (Толстой Л.Н., Анна Каренина)

– Sanoinhan sinulle, että minä **nukun** aina ja joka paikassa **kuin murmeli**. (Tolstoi L.N. Anna Karenina. Suom. Pyykkö)

- (21) Он шел домой и, уходя, спешил заглянуть на больного. Разумихин донес ему, что тот **спит, как сурок**. Зосимов распорядился не будить, пока проснется. (Достоевский Ф.М., Преступление и наказание)

Hän oli menossa kotiin ja tahtoi vielä lähtiessään käydä vilkaisemassa sairasta. Razumihin ilmoitti, että tämä **nukkui kuin murmeli**. Zosimov sanoi että annettakoon potilaan nukkua siihen asti kunnes itse herää. (Dostojevski F.M. Rikos ja rangaistus. Suom. Konkka)

Esimerkeissä 20 ja 21 esiintyy venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *спать как сурок* (= nukkua kuin murmeli), joka merkitsee nukkua hyvin sikeästi. Suomen kielestä löytyy vastaavan merkityksen omaava fraseologinen ilmaus *nukkua kuin tukki*. Löysin tämän venäjänkielisen fraseologisen ilmauksen aineistostani kaksi kertaa. Ilmaus esiintyy kahdessa eri teoksessa, jotka ovat eri kääntäjien kääntämiä. Molemmissa tapauksissa lähdekielinen fraseologinen ilmaus on käännetty kuitenkin sananmukaisesti. Toisaalta myös venäjän kielestä löytyy ilmaus *спать как бревно* (= nukkua kuin tukki). Venäjänkielisillä ilmauksilla *спать как сурок* ja *спать как бревно* on pieni sävyero, sillä *спать как сурок* viittaa siihen, että henkilö samalla nautiskelee nukkumisesta, ei vain nuku sikeästi ilman kummempia tuntemuksia, kuten ilmauksessa *спать как бревно*. Sananmukaisella käännöksellä kääntäjät ovat ehkä yrittäneet tuoda tätä sävyeroa esiin.

4.2.5. Korvaaminen

Korvaaminen tarkoittaa sitä, että lähdekielinen fraseologinen ilmaus välitetään kohdekieleen metaforalla tai muulla kuvaavalla ilmauksella. Ilmaus voi koostua yhdestä tai useammasta sanasta. Korvaamisen avulla välitettyjä fraseologisia ilmauksia oli aineistossani yhteensä 44 kappaletta. Yhdeksässä tapauksessa lähdekielinen fraseologinen ilmaus oli käännetty kohdekieleen yhdellä sanalla, mutta suurimmassa osassa tapauksista lähdekielisen ilmauksen sisältö oli kuvailtu kohdekieleen usean sanan avulla. 11 tapauksessa kohdekielestä olisi löytynyt venäjänkieliselle ilmaukselle fraseologinen vastine, mutta siitä huolimatta kääntäjä oli kääntänyt ilmauksen korvaamisen avulla. Kuitenkin 33 tapauksessa kohdekielestä ei olisi löytynyt fraseologista vastinetta.

- (22) В форточки дул теплый ветер с юга, на вокзалах **белугой ревели** паровозы, и болеющая Лара, лежа в постели, предавалась на досуге далеким воспоминаниям. (Пастернак Б.Л. Доктор Живаго)

Tuuletusikkunasta puhalsi lämmin etelätuuli, rautatieasemilla **parkuivat** veturit, ja vuoteessaan sairaana makaava Lara antautui joutilaisuudessaan muistojen kuljetettavaksi. (Konkka J. Tohtori Živago)

FSSRLJ:n mukaan *реветь белугой* (= kiljua kuin sampikala) tarkoittaa joko a) itkeä kovaa, ääneen tai b) huutaa kovaa, vimmatusti. Esimerkissä 22 ilmausta on käytetty sen jälkimmäisessä merkityksessä. Lähdekielisessä ilmauksessa tulee hyvin esiin kaunokirjallisille teksteille ominainen ilmeikkyys, sillä lähdetekstissä on personifikaatio *veturit huutavat kovaa* eli veturi esitetään tekstissä elollisena. Suomen kielessä ei ole vastinetta venäjänkieliselle fraseologiselle ilmaukselle, vaan ilmaus on käännetty sanalla *parkua*, joka Kielitoimiston sanakirjan mukaan tarkoittaa huutaa kovalla valittavalla, raastavalla äänellä tai itkeä suureen ääneen, rääkyä. Lähdekielisen fraseologisen ilmauksen merkitys on siis välitetty kuvailemalla tilannetta, jolloin lukijalle välittyy ilmauksen todellinen merkitys, vaikka lähdekielisen ilmauksen kuvaannollisuus on hävinnyt. Kohdekielisessä ilmauksessa on säilynyt lähdekielisen kaunokirjallisen tekstin personifikaatio *veturit parkuivat*, joten kohdeteksti on kuitenkin säilyttänyt lähdetekstin ilmeikkyuden.

- (23) Три недели назад меня дразнить вздумал: "Ты вот, говорит, влопался как дурак из-за трех тысяч, а я полтораста их тяпну, на вдовице одной женюсь и каменный дом в Петербурге куплю". И рассказал мне, что **строит куры** Хохлаковой, а та и смолоду умна не была, а в сорок-то лет и совсем ума решилась." (Достоевский Ф.М. Братья Карамазовы)

Kolme viikkoa sitten hän keksi ruveta ärsyttämään minua:- Sinä jouduit kiikkiin kuin mikäkin hölmö kolmentuhannen takia, hän sanoi,- mutta minä nykäisen puolitoistasataatuhatta, nain yhden lesken ja ostan kivitalon Pietarista. Ja hän kertoi minulle **liehrittelevänsä** rouva Hohlakovaa; akka taas ei nuorenakaan ollut mikään ruudinkeksijä ja neljäkymmenen iässä on menettänyt viimeisenkin järkensä. (Dostojevski F.M. Karamazovin veljekset. Suom. Pyykkö)

FSRJ:n mukaan lähdekielinen fraseologinen ilmaus *строить куры кому* (= järjestää tai piirtää kanoja) tarkoittaa liehitellä jotakuta tai flirttailla jonkun kanssa. Suomen kielessä ei ole tällaista fraseologista ilmausta, jolla olisi sama merkitys. Toisaalta, jos lähdekielisen ilmauksen kääntäisi sananmukaisesti, sen merkitys ei välittyisi kohdekieliselle lukijalle. Siksi venäjänkielinen fraseologinen ilmaus on välitetty kohdekieleen korvaamisen avulla, selittämällä lähdekielisen ilmauksen merkitys. Tässä esimerkissä korvaaminen on tapahtunut yhden sanan avulla. Lähdekielisen ilmauksen todellinen merkitys on välittynyt kohdekieleen.

- (24) **Зверем посмотрел** на нее Лойко, а ничего не сказал- стерпел парень и поет себе: Гей-гоп! Вдруг день придет сюда, А мы с тобою спим. Эй, гей! Ведь мы с тобой тогда В огне стыда сгорим! (Горький М. Макар Чудра)

Häijysti katsoi häneen Loiko, mutta ei sanonut mitään- malttoi mielensä nuorukainen ja lauloi vain: Yllättää voi meidät aamu yhdessä lepäämästä. Palamaan se silloin saa mun kanssas' häpeästä! (Gorki M. Makar Tšudra. Suom. Pienimäki)

Venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *смотреть зверем* (= katsoa kuin peto) tarkoittaa olla uhkaava, ilkeä, häijy, äreä sekä olla vihamielisellä tuulella. Suomen kielessä ei ole vastaavaa

tilanteeseen sopivaa fraseologista ilmausta, joten kääntäjä on ilmaissut asian korvaamisen avulla. Lähdekielessä viitataan katsomiseen, joten kääntäjä on valinnut käännökseen verbin *katsoa*, mutta sen sijaan että hän olisi kääntänyt ilmauksen sananmukaisesti, hän on kuvaillut, miten tekstissä mainittu henkilö katsoo toista. Sananmukaisen käännökseen merkitys olisi tässä tapauksessa jäänyt lukijalle epäselväksi.

(25) – Ты обо мне... прямо как родная мать заботишься. **Заладил, как попугай**: поймают, поймают. А я тебе говорю: не поймают. (Шукшин В.М., Охота жить)

– Sinähän pidät suorastaan huolta minusta... ihan kuin oma, äiti. Aloit **tolkuttaa yhtä ja samaa kuin papukaija**: saavat kiinni, saavat kiinni. Mutta minä sanon sinulle: eivät ne saa. (Šukšin V.M. Halu elää. Suom. Rymin, Parkkinen.)

Lähdekielinen fraseologinen ilmaus *заладить как попугай* (= jankuttaa kuin papukaija) tarkoittaa jankuttaa yhtä ja samaa. Tämä on välitetty suomen kieleen korvaamisen avulla, sanomalla *tolkuttaa yhtä ja samaa kuin papukaija*. Ratkaisu on onnistunut, sillä lähdekielistä fraseologista ilmausta muistuttava suomenkielinen fraseologinen ilmaus *puhua kuin papukaija* tarkoittaakin puhua solkenaan, eikä jonkun tietyn asian jankuttamista. Jos venäjänkielinen fraseologinen ilmaus olisi tässä tapauksessa käännetty suomenkielisellä ilmauksella, lähdekielisen ilmauksen merkitys olisi vääristynyt.

Pääsääntöisesti korvaaminen välittää hyvin lähdekielisen fraseologisen ilmauksen merkityksen, mutta löysin aineistostani myös muutamia tapauksia, joissa lähdekielisen fraseologisen ilmauksen merkitys ei ole välittynyt käännökseen.

(26) – Идет наш **мышинный жеребчик**! проворчал он однажды, когда дядя подходил к флигелю. (Чехов А.П., Тайный советник)

– Meidän **hiirenkokoinen varsamme** tulee! murahti hän kerran sedän lähestyessä piharakennusta. (Tšehov A.P. Herra salaneuvos. Suom. Konkka)

Venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *мышинный жеребчик* (= hiirenharmaa ori) tarkoittaa FSRJ:n mukaan vanhusta, joka pitää nuorten naisten liehittelemisestä. VSS on antanut sille vastineeksi sanaliiton *vanha pukki*. Venäjänkielistä fraseologista ilmausta ei ole käännetty sananmukaisesti kohdekieleen, vaan on pikemminkin yhdistetty sananmukaista kääntämistä ja korvaamista. Sana *мышинный* 'hiiren-, hiirenharmaa' on käännetty sanalla *hiirenkokoinen* ja sana *жеребчик*, joka on deminutiivimuoto sanasta *жеребец* 'ori', on käännetty sanalla *varsa*. Käännös ei ole täysin sananmukainen, joten siksi olen luokitellut kyseisen esimerkin *korvaaminen*-ryhmään.

Venäjänkielisen fraseologisen ilmauksen merkitys ei välity käännöksestä, sillä ilmaus *hiirenkokoinen varsamme* ei tuo mieleen nuoria naisia liehittelevää vanhaa miestä.

Sellaisten tapausten lisäksi, joissa lähdekielisen ilmauksen merkitys ei täysin välity kohdekieleen, löysin myös sellaisia korvaamisen avulla välitettyjä kohdekielisiä ilmauksia, joiden merkitys ei vastaa lainkaan lähdekielistä ilmausta. Ne olen luokitellut seuraavan luvun yhteyteen.

4.2.6. Käännösvirheet

Aineistostani löytyi jonkin verran sellaisia kohdekielisiä vastineita, joiden merkitys eroaa lähdekielisestä fraseologisesta ilmauksesta. Suurin osa näistä kohdekielisistä vastineista on suomenkielisiä fraseologisia ilmauksia, joiden merkitys eroaa venäjänkielisen fraseologisen ilmauksen merkityksestä, mutta osa suomenkielisistä vastineista on sellaisia korvaamisen avulla välitettyjä ilmauksia, joiden merkitys ei vastaa lähdekielisen ilmauksen merkitystä. Käännösvirheitä löysin aineistostani yhteensä 7 kappaletta.

- (27) – Антон! закричал он громко,- прикажи сейчас закладывать тарантас. Да,- подумал он опять,- надо велеть себе молчать, надо **взять себя в ежовые рукавицы**... (Тургенев И.С. Дворянское гнездо)

– Anton! hän huusi kovalla äänellä. Käske heti valjastaa vaunut. "Niin", hän ajatteli jälleen, "täytyy käskeä itseään pitämään suunsa kiinni, täytyy **ottaa itseään niskasta lujin kourin**... (Turgenev I.S. Aateliskoti. Suom. Heino)

FSSRLJ:n mukaan venäjänkielinen ilmaus *взять в ежовые рукавицы кого-л.* (= ottaa jotakuta siilin käsiin) tarkoittaa kohdella/käsitellä jotakuta ankarasti/kovasti tai pakottaa tottelemaan. Karin mukaan suomenkielinen fraseologinen ilmaus *tarttua itseään niskasta (kiinni)* merkitsee ryhdistäytymistä tai elämäntapansa muuttamista. Suomenkielinen fraseologinen ilmaus ei vastaa venäjänkielisen fraseologisen ilmauksen merkitystä. Suomen kielessä ei ole venäjänkielisen ilmauksen merkitystä vastaavaa fraseologista ilmausta, joten lähdekielisen ilmauksen merkitys on välitettävä muilla keinoin. Esimerkiksi esimerkissä 28 vastaava lähdekielinen ilmaus on välitetty kohdekieleen korvaamisen avulla, jolloin lähdekielisen ilmauksen todellinen merkitys on välittynyt käännökseen.

- (28) Тщательно вычистить весь механизм, проверить каждого, буквально под микроскопом посмотреть и рентгеном просветить, сделать так, чтобы те, кто уже нанят, работали как следует. **Взять их в ежовые рукавицы**, да покрепче. К каждому найти индивидуальный ключ. У Арсена не государственное предприятие, откуда плохого работника могут просто выгнать. (Маринина А. За все надо платить)

Koneisto piti perata läpikotaisin, tarkistaa jokainen työntekijä, tutkia heidät mikroskoopilla ja ottaa röntgenkuvat, varmistaa että ne, jotka oli jo palkattu, tekivät töitä kunnolla. **Piti ottaa heidät oikein todella tiukkaan otteeseen.** Arsenin organisaatio ei ollut laitos, josta huono työntekijä voitiin noin vain potkaista pellolle. (Marinina A. Kaikesta täytyy maksaa. Suom. Kuukasjärvi)

Myös seuraavassa tapauksessa kääntäjä on valinnut lähdekieltä muistuttavan, mutta kuitenkin merkitykseltään eroavan fraseologisen ilmauksen.

- (29) В течение двадцати лет бедный немец пытал свое счастье: побывал у различных господ, жил и в Москве, и в губернских городах, терпел и сносил многое, узнал нищету, **бился как рыба об лед**; но мысль о возвращении на родину не покидала его среди всех бедствий, которым он подвергался; она только одна его и поддерживала. (Тургенев И.С., Дворянское гнездо)

Kahdenkymmenen vuoden ajan köyhä saksalainen oli koettanut onneaan. Hän oli ollut erinäisten herrojen palveluksessa, asunut sekä Moskovassa että kuvernementtikaupungeissa, kärsinyt ja sietänyt paljon, tuntenut, millaista on köyhyys ja **riuhdonut kuin kala kuivalla maalla**, mutta ajatus paluusta kotimaahan ei ollut hylännyt häntä kaikkien noiden onnettomuuksien keskellä, joihin hän oli joutunut. Se olikin ainoa mikä piti häntä pystyssä. (Turgenev I.S. Aateliskoti. Suom. Heino)

Venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *биться как рыба об лёд* (= räpistellä kuin kala jäätä vasten) tarkoittaa FSSRLJ:n mukaan sitä, että kaikista ponnistuksista ja uurastuksesta huolimatta, joku on hädässä. Suomenkielinen fraseologinen ilmaus *olla kuin kala kuivalla maalla* tarkoittaa tuntoa olonsa avuttomaksi tai vieraaksi tai että joku on tilanteessa, jossa ei viihdy tai johon ei sovi. Fraseologiset ilmaukset muistuttavat sanastonsa puolesta toisiaan, mutta eroavat merkitykseltään.

Seuraavassa esimerkissä lähdekielinen fraseologinen ilmaus on käännetty kohdekieleen korvaamalla ilmaus yhdellä sanalla, mutta kohdekielisen sanan merkitys ei vastaakaan lähdekielistä ilmausta.

- (30) - Это игра в **кошки-мышки**. В политике все должно быть оговорено с самого начала. Политики торгуются, потому что для них нет тайн.
(Семенов Ю. Семнадцать мгновений весны)

– Tämä on **sokkopeliä**. Poliitikassa täytyy kaikki kysymykset sopia alusta loppuun. Poliitikot tinkivät, koska heillä ei ole salaisuuksia. (Semenov J. Kevään seitsemäntoista hetkeä. Suom. Pienimäki)

FSSRLJ:n mukaan ilmaus *кошки-мышки* (= kissat-hiiret) viittaa lasten peliin, mutta lisäksi ilmauksella on kuvaannollinen merkitys, joka tarkoittaa kieroilua, viekastelua tai jonkin pimittämistä, salailua. Tässä esimerkissä ilmaus esiintyy jälkimmäisessä eli kuvaannollisessa merkityksessä. Suomenkielinen vastine *sokkopeli* tarkoittaa Kielitoimiston sanakirjan mukaan šakkipeliä, jota pelataan muistinvaraisesti nappuloita ja lautaa näkemättä. Kohdekielinen sana ei siis vastaa lähdekielisen fraseologisen ilmauksen merkitystä. Kääntäjä on ehkä tarkoittanut tässä sanaa *sokkoleikki*, mutta sekoittanut sen sanan *sokkopeli* kanssa.

Komissarovin (1999, 180) mukaan ero fraseologisen ilmauksen tunnepitoisessa suhtautumisessa vaikuttaa siihen, ettei käännös vastaa lähdekielistä fraseologista ilmausta.

- (31) Пускай бы он надо мной покрылил, я бы с него петушиный гонор-то сбила, я бы ему, капиталисту бабьему, **показала, где раки зимуют**. Что это, правда, за бабы, что их табун надо держать, чтоб ребятишек маленько развести? (Распутин В., Живи и помни)

Yrittäisipä vain tulla minun eteeni siipiään levittelemään, niin minä kyllä niistäisin sen kukon kunnian, **näyttäisin** mokomallekin naistenriistäjä-kapitalistille, **kuka käski ja mitä kuuluu**. Ihan totta, mitä ihmeen naisia ne ovat, jos niitä pitää olla kokonainen lauma, että saadaan vähän lapsia siitetyksi? (Распутин В. Elä ja muista. Suom. Adrian)

FSRJ:n mukaan venäjänkielinen ilmaus *показать, где раки зимуют* (= näyttää, missä ravut talvehtivat) tarkoittaa jonkun löylyttämistä tai jonkun armotonta rankaisemista, kurittamista. Yleensä ilmausta käytetään uhkauksena. Käännöksessä käytetty ilmaus *näyttää jollekulle mitä kuuluu ja kuka käski* tarkoittaa Karin sanakirjan mukaan <leikkisästi> antaa nuhteita, antaa selkään. Venäjän- ja suomenkielinen fraseologinen ilmaus eroavat siis toisistaan ennen kaikkea siinä, että suomenkielinen ilmaus on leikillinen, ei todellinen uhkaus, toisin kuin venäjänkielinen fraseologinen ilmaus. Näin ollen fraseologisten ilmausten todelliset merkitykset eivät vastaa toisiaan, vaikka ne tarkoittavat selkään antamista.

4.2.7. Poistot

Poistoihin kuuluu tässä sellaiset ilmaukset, jotka on jätetty kokonaan tai osittain kääntämättä. Eriasteisia poistoja löysin aineistostani yhteensä kaksi kappaletta. Toinen aineistoni tapauksista oli sellainen, jossa fraseologinen ilmaus on jätetty kokonaan kääntämättä ja toinen sellainen, jossa lähdekielinen fraseologinen ilmaus on yhdistetty kohdekieleessä toisen ilmauksen kanssa.

- (32) Оборин любил размеренность, старался избегать конфликтов и открытого выяснения отношений, не принимал участия в кафедральных интригах и никогда не цеплялся к людям по пустякам. Но стоило ему почувствовать, что его хотят обмануть, держат за болвана и пытаются объехать, как он сам говорил, **на кривой козе**, он начинал злиться и старался во что бы то ни стало разоблачить ложь. (Маринина А. За все надо платить)

Oborin piti rauhallisesta elämänrytmistä, yritti välttää riitoja ja avoimia välienselvittelyjä, ei ottanut osaa laitoksen sisäisiin juonitteluihin eikä ikinä niuhottanut pikkuasioista. Mutta heti kun hän tunsu, että **häntä vedettiin nenästä** tai pidettiin vähän hölmönä, hän suuttui ja yritti kaikin keinoin paljastaa valheen. (Marinina A. Kaikesta täytyy maksaa. Suom. Kuukasjärvi)

Venäjänkielinen ilmaus *объехать на кривой козе* (= kiertää/ohittaa kierolla vuohella) tarkoittaa huiputtaa, hämätä, puijata, petkuttaa tai narrata. Lähdekielisessä tekstissä on kaksi samaa tarkoittavaa ilmausta sana *обмануть* 'huiputtaa, hämätä, petkuttaa, narrata' sekä fraseologinen

ilmaus *объехать на кривой козе*, joista *обмануть* esiintyy lauseessa ensimmäisenä. Jos katsoo käännöstä kohta kohdalta, kääntäjä on ikään kuin jättänyt fraseologisen ilmauksen pois ja välittänyt käännökseen vain ilmauksen *обмануть*. Toisaalta kääntäjä on välittänyt sen fraseologisella ilmauksella *vetää nenästä*, joka Kielitoimiston sanakirjan mukaan tarkoittaa petkuttaa, huiputtaa, puijata tai naruttaa. Kääntäjä on siis yhdistänyt ilmaukset *обмануть* sekä *объехать на кривой козе* ja ilmaissut ne suomenkielisellä fraseologisella ilmauksella *vetää nenästä* 'huijata'. Tässä tapauksessa ei voida täysin puhua lähdekielisen fraseologisen ilmauksen kääntämättä jättämisestä.

Toisessa tapauksessa lähdekielinen fraseologinen ilmaus oli jätetty kokonaan kääntämättä.

- (33) - Каков мошенник! воскликнула комендантша. Что смеет еще нам предлагать! Выйти к нему навстречу и положить к ногам его знамена! Ах он **собачий сын**! Да разве не знает он, что мы уже сорок лет в службе и всего, слава богу, насмотрелись? Неужто нашлись такие командиры, которые послушались разбойника? (Пушкин А.С. Капитанская дочка)

– Mokoma heittiö! huudahti komentajanrouva. Mitä se uskaltaa meiltä vaatia! Meidän pitäisi mennä häntä vastaan ja laskea lippumme hänen jalkojensa eteen! Eikö tuo tiedä että olemme palvelleet neljäkymmentä vuotta ja nähneet jo kaikenlaista, luojan kiitos. Ei suinkaan ole ollut komentajia, jotka olisivat totelleet rosvoa? (Puškin A.S. Kapteenin tytär. Suom. Hollo)

Venäjänkielinen ilmaus *собачий сын* (= koiran poika) on karkea ilmaus, joka VSS:n mukaan tarkoittaa *senkin* [saastainen] *roisto*, *senkin konna* tai *paskiainen*. Kääntäjän on kuitenkin jättänyt tämän ilmauksen kääntämättä. Toisaalta venäjäksi kielen repliikin alussa on ilmaus *каков мошенник*, joka merkitsee huijaria tai petkuttajaa. Suomenkielisessä käännöksessä käytetään ilmausta *mokoma heittiö*. Kääntäjä on mahdollisesti tämän ilmauksen avulla yhdistänyt venäjänkieliset ilmaukset *каков мошенник* ja *собачий сын*, jolloin hän ei ole nähnyt tarpeelliseksi toistaa repliikin jälkimmäistä ilmausta *собачий сын*.

4.2.8. Muita havaintoja

Aineistostani löytyi joitakin sellaisia tapauksia, joissa sama lähdekielinen fraseologinen ilmaus on käännetty usealla eri tavalla. FSSRLJ:n mukaan venäjänkielinen ilmaus *волком смотреть/глядеть* (= katsoa kuin susi) tarkoittaa katsoa syrjäkarein, jurosti tai vihamielisesti ja se esiintyi aineistossa kolme kertaa.

- (34) Димка **глянул** на него **волком**. (Аксенов В. Звездный билет)

Dimka **sinkosi** häneen **suden katseen**. (Аксенов В. Matkalippu tähtiin. Suom. Adrian)

- (35) Особенно муторным были для него поиски владельцев закрытых гаражей, потому что без них открывать гараж было нельзя. То их нет дома, то они дома, но только что пришли с работы и **смотрят** на тебя **волком**, потому что хотят поесть и завалиться на диван перед телевизором, то они пьяны и крепко спят. (Маринина А. За все надо платить)

Erityisen vastenmielistä hänestä oli etsiä yksityisten autotallien omistajia- yksityiset tallit kun sai avata vain omistajien läsnä ollessa. Omistajat joko eivät olleet kotona tai olivat juuri tulleet työstä ja **tuijottivat** heitä **kuin sudet**, koska halusivat vain syödä jotakin ja rojahtaa sohvalle television eteen, tai sitten he olivat humalassa ja nukkuivat syvää unta. (Marinina A. Kaikesta täytyy maksaa. Suom. Kuukasjärvi)

- (36) Ладно, ты на меня не обижайся. И **не смотри** на меня **волком**, больше пить сегодня не буду. Три рюмки- моя норма на каждый вечер. (Маринина А. Смерть и немного любви)

- Olkoon, älä nyt loukkaannu. **Äläkä katso minua alta kulmiesi**, enempää en aio tänä iltana juoda. Kolme lasillista on minun normini joka ilta. (Marinina A. Kuolema ja vähän rakkautta. Suom. Viitanen)

Esimerkissä 34 lähdekielinen ilmaus on välitetty kohdekieleen korvaamisen avulla. Esimerkissä 35 lähdekielinen ilmaus on käännetty kohdekielelle sananmukaisesti, jolloin on nähtävissä lähdekielisen ilmauksen kirjaimellinen merkitys. Molemmissa tapauksissa venäjänkielisen ilmauksen todellinen merkitys jää kuitenkin hieman epäselväksi.

Esimerkissä 36 venäjänkielinen ilmaus on sen sijaan käännetty suomenkielisellä fraseologisella ilmauksella *katsoa alta kulmien*. Kielitoimiston sanakirjan mukaan *kulmien alta kyräileminen/katsominen* tarkoittaa katsomista vihamielisesti tai epäluuloisesti. Venäjänkielisen ja suomenkielisen fraseologisen ilmauksen merkitys on sama, joten lähdekielinen ilmaus on käännetty kohdekieleen fraseologisella analogilla. Näin fraseologisten ilmausten kääntämisen periaate – lähdekielisen ilmauksen kääntäminen kohdekielisellä ilmauksella – on säilynyt.

Monet lähdekielisistä fraseologisista ilmauksista esiintyivät aineistossani mukautetussa muodossa. Tämä on tyypillistä kaunokirjallisissa teoksissa, sillä näin tekstiin tulee lisää ilmeikkyyttä.

- (37) Кабы сейчас не эта гидра гражданская, мировая контра, нешто я стал бы в такую пору на чужой стороне пропадать? **Черной кошкой классовою** она **промеж нас пробежала**, и вишь, что делает! (Пастернак Б.Л. Доктор Живаго)

Jospa ei olisikaan tätä kansalaissodan lohikäärmettä, noita kirottuja vastavallankumouksellisia, maleksisinko minä vieraillla seuduilla tällaisena kiireisenä aikana! Kansalaissota **on vilahtanut välistämme luokkatietoisena mustana kissana** ja niinpä näet, mitä tapahtuu! (Pasternak B.L. Tohtori Živago. Suom. Konkka)

Lähdekielisessä tekstissä olevan fraseologisen ilmauksen perusmuoto on *чёрная кошка пробежала* между кем-л. (= musta kissa on juossut joidenkuiden välistä), joka tarkoittaa, että

jotkut ovat riidoissa keskenään. Lähdekielistä ilmausta on kuitenkin mukautettu siten, että sanaliittoon *чёрная кошка* (= musta kissa) on lisätty vielä adjektiivi *классовая* (= luokka-). Näin tekstistä on tehty ilmeikkäämpää. Lähdekielinen fraseologinen ilmaus on kirjaimellisesti ”mustana luokkakissana hän on juossut välistämme”. Esimerkin ilmaus viittaa siihen, että kansalaissota on rikkonut joidenkuiden välit tai huonontanut niitä. Suomen kielessä ei ole vastaavaa fraseologista ilmausta, mutta ajatuksen voisi ilmaista sanomalla, että joidenkin välit ovat poikki. Tässä kääntäjä on kuitenkin valinnut sananmukaisen käännöksen, jotta lähdekielisen ilmauksen ekspressiivisyys tulisi esiin. Kääntäjä on halunnut välittää tekstin ilmeikkyyden lukijalle. Toisaalta lähdekielisen fraseologisen ilmauksen merkitys ei ehkä välity täysin käännöksestä.

Jotkut tapaukset olivat sellaisia, joissa lähdekielisen ilmauksen tyyli ei täysin välittynyt käännökseen.

(38) - **Не ваше собачье дело!** Говорят вам- слезайте, и слезайте! (Ильф И., Петров Е. Золотой теленок)

- **Asia ei kuulu teille, koira!** Kun teille sanotaan, että tulkaa alas, niin silloin on tultava! (Ilf I., Petrov J. Kultainen vasikka. Suom. Aalto)

Venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *не ваше собачье дело* (= ei ole teidän koiran asianne) tarkoittaa Lubenskyn mukaan, ettei asia missään nimessä kuulu jollekin, asialla ei ole mitään tekemistä jonkun kanssa. Se on tyyliltään ala-arvoinen, tönkeä ilmaus. Sen voisi ilmaista suomeksi esimerkiksi ilmauksella *piruako se teille kuuluu*. Lähdekielinen fraseologinen ilmaus on tönkeä, mutta siinä ei suoraan nimitetä toista ihmistä koiraksi. Suomenkielisessä käännöksessä taas toista haukutaan koiraksi, mutta silti lähdekielisen ilmauksen tönkeys ei tule tarpeeksi esille ja käännöksen ilmaus on lievempi. Näin lähdekielisen ilmauksen ekspressiivisyys ei välity käännöksestä.

(39) - Лезут, **как мухи на мед**, кобели рваные!.. сказала в сердцах и, низко склонив голову, убежала в барак. В дверях защемила юбку и, сердито выдернув ее, снова хлопнула дверью так, что мох посыпался из щелей. (Фадеев А., Разгром)

- Työntyvät **kuin kärpäset hunajaan**, senkin huoripukit! hän sanoi sydämistyneenä ja juoksi pää painuksissa parakkiin. Ovella hänen hameensa tarttui johonkin. Kiukkuisesti hän tempaisi sen irti ja paukautti ovea taas niin, että sammal karisi seinänraoista. (Fadejev A. Tuho. Suom. Heino)

Esimerkissä 39 taas lähdekielisen fraseologisen ilmauksen tyyli ei välttämättä välity pelkästä suomenkielisestä käännöksestä, mutta kontekstista se kuitenkin tulee ilmi. Venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *как мухи на мёд* (= kuin kärpäset hunajaan) tarkoittaa hieman tuomitsevaa

suhtautumista ihmisten innostumiseen jotakin asiaa kohtaan tai liikehdintää jonkin asian ympärillä. Kääntäjä on suomentanut venäjänkielisen fraseologisen ilmauksen sananmukaisesti. Ilmauksesta ei käy suoraan ilmi, että kyseessä on paheksunta, mutta toisaalta kontekstista tämä välittyy, joten ilmauksen tyyli tulee kuitenkin lukijalle selväksi.

Kaunokirjallisissa teoksissa kontekstilla on ylipäättään suuri merkitys vastineen valinnassa. Tutkiessani aineistoa jokin vastine saattoi aluksi ihmetyttää, mutta kontekstin tarkastelu auttoi ymmärtämään kääntäjän valintaa, kuten seuraavassa tapauksessa.

- (40) Зал кают-кампании был круглый, сюда выходили двери всех восьми кают и люк в нижний этаж, где были кладовая, кухня-синтезатор, душ и прочее. Антон оглядел стол, кресла, поправил крышку мусоропровода и направился в каюту Вадима. Там он отодвинул заслонку камеры и Вадим вывалился на него. Он был белый и **мокрый, как мышь**. (Стругацкие А. и Б., Попытка к бегству)

Messisali oli pyöreä. Siihen avautuivat kaikkien kahdeksan hytin ovet, ja siitä pääsi luukun kautta alempaan kerrokseen, jossa sijaitsivat varastot, syntetisaattori-keittiö, suihku ja muut tilat. Anton silmäili pöytää ja tuoleja, kohensi jätekuljettimen kantta ja lähti Vadimin hyttiin. Hän avasi kammion salvan, Vadim horjahti häntä vastaan. Vadim oli kalpea ja **hiestä märkä**. (Strugatski A. & B. Pakoyritys. Suom. Adrian)

Lubenskyn mukaan venäjänkielinen fraseologinen ilmaus *мокрый, как мышь* (= märkä kuin hiiri) tarkoittaa hyvin märkää tai likomärkää. Ilmaus viittaa yleensä pelosta runsaasti hikoilevaan. Suomenkielinen fraseologinen vastine joka viittaa hyvin märkään tai likomärkään on esimerkiksi ilmaus *märkä kuin uitettu koira*. Suomenkielisellä fraseologisella ilmauksella ei ole viitettä pelosta hikoilevaan. Kääntäjä on valinnut tähän korvaamisen *hiestä märkä*, koska myös konteksti viittaa siihen, että tekstissä mainittu Vadim olisi huonovointinen, kenties merisairas, jolloin kääntäjän valitsema vastine sopii käännökseen hyvin. Ilmaus *märkä kuin uitettu koira* viittaisi pikemminkin siihen, että Vadim olisi esimerkiksi pudonnut veteen. Kokonaisuuden kannalta kaunokirjallisissa teoksissa on siis aina otettava huomioon lähdekielisen fraseologisen ilmauksen lisäksi myös se, minkälaisessa ympäristössä fraseologinen ilmaus esiintyy.

5. JOHTOPÄÄTÖKSET

Fraseologisten ilmausten kääntämisessä olennaista on tunnistaa tekstistä fraseologinen aineisto. Kääntäjän on välitettävä fraseologiset ilmaukset siten, että niiden todellinen merkitys, ekspressiivisyys sekä tyyli säilyvät muuttumattomana. Jos lukijalle välittyy lähdekielisen ilmauksen merkitys ja ilmeikkyyys sellaisena kuin lähtökielisen tekstin lukija on sen ymmärtänyt, kääntäjä on onnistunut fraseologisen ilmauksen kääntämisessä.

Periaatteena on, että lähdekielinen fraseologinen ilmaus käännetään vastaavalla kohdekielisellä ilmauksella, mikäli sellainen on. Jos tämä ei onnistu, kääntäjä voi välittää lähdekielisen fraseologisen ilmauksen esimerkiksi sananmukaisella käänöksellä, korvaamisen avulla tai itse luomallaan fraseologisella ilmauksella. Toisaalta kaunokirjallisissa teoksissa esiintyvien fraseologisten ilmausten kääntämiseen ja vastineiden valintaan vaikuttaa merkittävästi myös konteksti.

Aineistossani oli yhteensä 196 fraseologista ilmausta. Näistä 70 tapauksessa (35 %) lähdekielinen ilmaus oli käännetty fraseologisella vastineella. Fraseologisista vastineista 30 (15 %) oli fraseologisia ekvivalentteja, jolloin lähde- ja kohdekieliset ilmaukset vastasivat toisiaan merkityksen lisäksi myös suurimmaksi osaksi sanastoltaan sekä kieliopiltaan. Fraseologisista vastineista 40 (20 %) oli fraseologisia analogeja, jolloin lähde- ja kohdekielisten ilmausten merkitykset vastasivat toisiaan, mutta ilmauksissa tapahtui sanastollisia ja kieliopillisia muutoksia.

10 tapauksessa (5 %) lähdekielinen fraseologinen ilmaus oli käännetty kohdekieleen kuvaannollisen merkityksen omaavalla sanalla. Syy tähän on yksinkertaisesti se, että venäjänkielinen fraseologinen sanonta ilmaistaan suomen kielessä sanalla, jolla on sama kuvaannollinen merkitys kuin venäläisellä ilmauksella.

Sananmukaista käännoä oli käytetty yhteensä 63 tapauksessa (33 %). Korvaamista käytettiin 44 tapauksessa (22 %). Sananmukaisista käänöksistä 19 tapauksella (9,5 %) ja korvaamisista 11 tapauksella (5,5 %) olisi ollut fraseologinen vastine suomen kielessä, mutta siitä huolimatta kääntäjä oli valinnut sananmukaisen käännoksen tai korvaamisen. Koko aineistosta siis 30 tapauksessa (15 %) kääntäjä oli valinnut sananmukaisen käännoksen tai korvaamisen, vaikka vastaava kohdekielinen fraseologinen ilmaus olisi ollut olemassa. Prosenttimäärä on selvästi pienempi kuin se, minkä sain kandidaatintutkielmani perusteella (33 %). Näin ollen toinen hypoteesini ei toteutunut eli se, että lähdekielinen fraseologinen ilmaus käännetään kohdekieleen sananmukaisesti usein myös silloin, kun kohdekielinen vastine olisi olemassa.

Kaikesta huolimatta tällaisia tapauksia oli aineistossani kuitenkin joitakin. Syitä siihen, miksi kääntäjä on valinnut sananmukaisen käännoksen, vaikka lähdekieleessä on fraseologinen vastine, on vaikea arvata. Yksi syy voi olla se, että kääntäjä on halunnut välittää kohdekieliselle lukijalle lähdekielisen ilmauksen kirjaimellisen merkityksen tai säilyttää lähdekielisessä ilmauksessa esiintyvän kuvan. Toinen syy on kenties voinut olla vain se, ettei kääntäjä ole huomannut, että vastaava suomenkielinen fraseologinen ilmaus on olemassa. Jälkimmäinen selitys sopii myös siihen, miksi kääntäjä on valinnut fraseologisen vastineen sijaan esimerkiksi korvaamisen. Toisaalta

vaikka sellaisia tapauksia löytyi, joissa kääntäjä oli valinnut sananmukaisen käännöksen tai korvaamisen fraseologisen vastineen sijaan, suurin osa sananmukaisista käännöksistä ja korvaamisen avulla käännettyistä venäjänkielisistä fraseologisista ilmauksista oli sellaisia ilmauksia, joilla ei suomen kielessä ole fraseologista vastinetta.

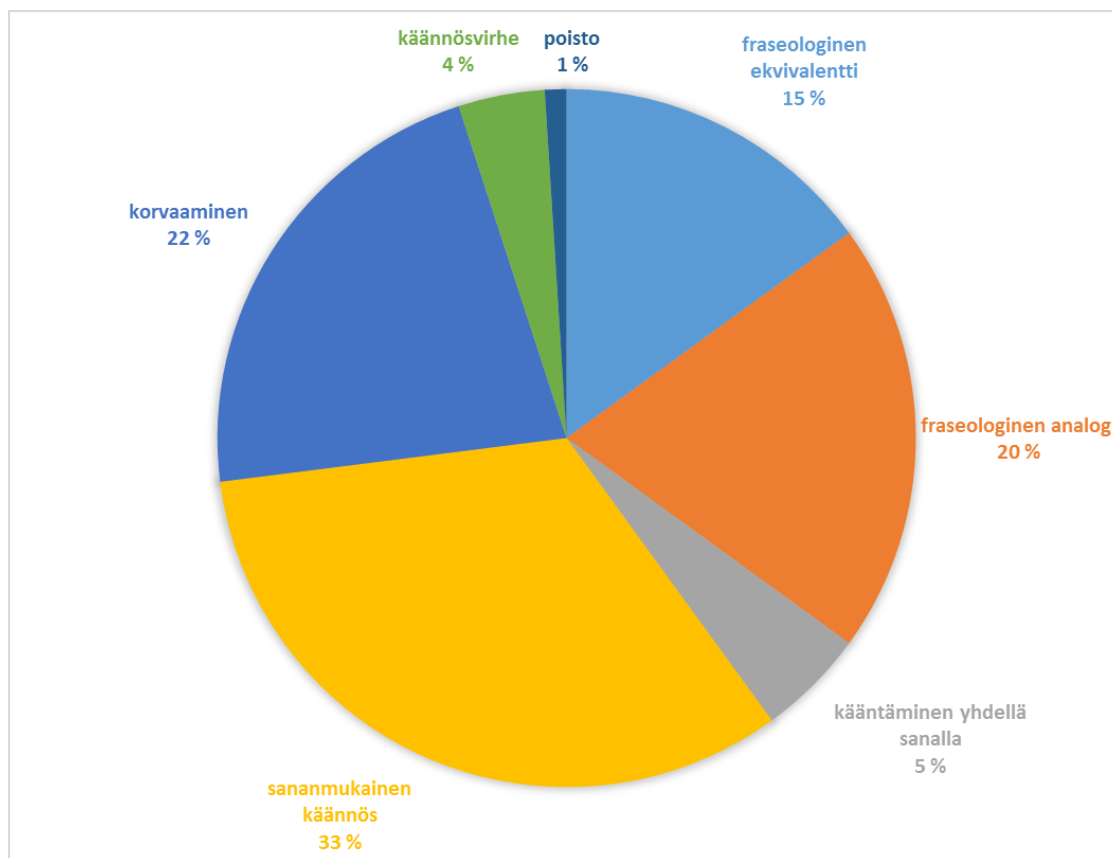
Sananmukaisten käännösten ja korvaamisen avulla välitettyjen fraseologisten ilmausten osuus aineistosta oli melko suuri (55 %). Tämä johtui pääosin siitä, ettei venäjänkielisille fraseologisille ilmauksille ole suomenkielistä fraseologista vastinetta. Suomen kielessä on useita eläinaiheisia fraseologisia ilmauksia, mutta nähtävästi nämä ilmaukset eivät kohtaa venäjänkielisten fraseologisten ilmausten kanssa. Tarkoitin tällä sitä, että venäjänkielisen eläinaiheisen fraseologisen ilmauksen vastine on suomessa joku muu kuin eläinaiheinen vastine tai sillä ei ole fraseologista vastinetta lainkaan. Jos tutkimusaineistoni olisi koostunut esimerkiksi fraseologisista ilmauksista, jotka sisältävät jonkin ruumiinosan nimityksen, tilanne olisi voinut olla toinen.

7 tapauksessa (4 %) lähdekielinen fraseologinen ilmaus oli käännetty merkitykseltään eroavalla ilmauksella, jolloin kyseessä oli käännösvirhe. Yksi syy näihin kääntäjän virheisiin on voinut olla se, että ilmausten kirjaimelliset merkitykset ovat jossain määrin muistuttaneet toisiaan, jolloin kääntäjä on ajatellut niiden olevan toistensa vastineita. Aineistossani 2 tapauksessa (1 %) lähdekielinen fraseologinen ilmaus on jätetty kokonaan tai osittain kääntämättä.

Taulukko 2. *Aineistostani löytyneet vastinetyypit*

fraseologinen ekvivalentti	30
fraseologinen analogi	40
kääntäminen yhdellä sanalla	10
sananmukainen käännös	63
vastine kohdekielessä	19
ei vastinetta kohdekielessä	44
korvaaminen	44
vastine kohdekielessä	11
ei vastinetta kohdekielessä	33
käännösvirhe	7
poisto	2
yhteensä	196

Kuva 1. Eri vastineiden osuudet koko aineistosta

Johtava hypoteesini toteutui, eli se, että fraseologinen ilmaus käännetään vastaavalla kohdekielisellä ilmauksella, mikäli sellainen löytyy. Jos kohdekielessä oli vastaava fraseologinen ilmaus, pääsääntöisesti kääntäjä oli käyttänyt sitä. Aineistoni useassa tapauksessa oli kuitenkin käynyt niin, ettei vastaavaa ilmausta löytynyt kohdekielestä. Siksi fraseologisten vastineiden osuus on suhteellisen pieni (35 %). Toinen hypoteesini ei sen sijaan toteutunut.

Olisi mielenkiintoista tutkia kaunokirjallisissa teoksissa esiintyvien fraseologisten ilmausten kääntämistä suomesta venäjään päin. Tämä ei kuitenkaan onnistunut *ParFin*-korpuksella, josta yritin etsiä suomenkielisiä eläinaiheisia fraseologisia ilmauksia, sillä aineisto ei ollut tarpeeksi laaja ainakaan eläinaiheisille ilmauksille. Tätä asiaa voisi tutkia toiseen aihepiiriin liittyvillä fraseologisilla ilmauksilla, jolloin aineistosta tulisi kenties laajempi.

6. Lähteet

Tutkimusaineisto

ParRus, venäjä-suomi kaunokirjallisten tekstien rinnakkaiskorpus. Tampereen yliopisto, Kieli-,
käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Saatavuus: mustikka.uta.fi/corpora ja corp.csc.fi.

6.1. Kirjallisuuslähteet

Gläser, Rosemarie 1998. The Stylistic Potential of Phraseological Units in the Light of Genre.

Teoksessa Cowie, A.P. (toim.) *Phraseology: theory, analysis, and applications*. Oxford: Clarendon, s. 125–143.

Ingo, Rune 1990. *Lähtökielestä kohdekieleen. Johdatusta käännöstieteeseen*. Juva: WSOY.

Jänis, Marja 2006. *Venäjältä suomeksi ja suomesta venäjäksi*. Vaajakoski: Gummerus.

Kislova, Irina 2001. *Mihail Bulgakovin Sobacje Serdce novellin fraseologismit ja niiden suomennokset*. Tampereen yliopisto, käännöstieteen (venäjä) pro gradu -tutkielma.

Kuusi, Anna-Leena 1971. *Johdatusta suomen kielen fraseologiaan*. Helsinki: SKS.

Nida, Eugene 2000. Principles of Correspondence. Teoksessa Venuti, Lawrence (toim.) *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, s. 153–167.

Oittinen, Riitta 2001. Tekstilaji ja strategia: ajatuksia kaunokirjallisesta kääntämisestä. Teoksessa Oittinen, Riitta & Mäkinen, Pirjo (toim.): *Alussa oli käännös*. Tampere: Tampereen yliopisto, s. 165–185.

Pekkanen, Hilikka 2006. Kaunokirjallinen käännös – kirjailijan ja kääntäjän duetto. Teoksessa: Tommola Jorma (toim.). *Kieli ja kulttuuri kääntäjän työvälineenä*. Englannin kääntäminen ja tulkkaus. Turku: Turun yliopisto, s. 83–93.

Ruokonen, Minna 2004. Schleiermacher, Berman ja Venuti: kolme käännösteoreettista näkökulmaa vieraannuttamiseen. Teoksessa Tommola, Jorma (toim.), *Kieli, teksti ja kääntäminen. Language, text and translation*. Englannin kääntäminen ja tulkkaus. Turku: Turun yliopisto, s. 63–80.

- Rõõm, Anette 2006. *Fraseologismit Anatolij Rybakovin romaanissa "Täželyj pesok" ja sen käännöksissä*. Tampereen yliopisto, käännöstieteen (venäjä) pro gradu -tutkielma.
- Sahlan, Anna 2008. Pukki, pässi vai nuija? Kaunokirjallisen tekstin sanastollisten käännösongelmien ratkaisuja. Teoksessa Helin, Irmeli & Yli-Jokipii, Hilkka (toim.), *Kohteena käännös. Uusia näkökulmia kääntämisen ja tulkkauksen tutkimiseen ja opiskelemiseen*. Käännöstieteenlaitoksen julkaisuja IV. Helsingin yliopisto, Käännöstieteenlaitos. Helsinki: Yliopistopaino, s. 187–215.
- Schleiermacher, Friedrich 2000. On the Different Methods of Translating. Teoksessa Venuti, Lawrence (toim.) *The Translation Studies Reader*. London: Routledge, s. 43–63.
- Tiikki, Irina 2003. *Idiomit ja niiden kääntäminen*. Tampereen yliopisto, käännöstieteen (saksa) pro gradu -tutkielma.
- Vehmas-Lehto, Inkeri 1999. *Kopiointia vai kommunikointia? Johdatus käännösteoriaan*. Helsinki: Finn Lectura.
- Баранов, А. Н., Добровольский, Д. О. 2008. *Аспекты теории фразеологии*. Москва: Знак.
- Виноградов, В.В 1977. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке. Saatavilla WWW-sivulla: <http://www.philology.ru/linguistics2/vinogradov-77d.htm>. Luettu: 7.9.2014.
- Влахов, С., Флорин, С. 1980. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международная отношения.
- Гвоздарев, Ю.А. 1977. *Основы русского фразеобразования*. Ростов-на-Дону: Издательство Ростовского университета.
- Комиссаров, В.Н. 1999. *Современное переводоведение*. Москва: ЭТС.
- Молотков, А.И. 1977. *Основы фразеологии русского языка*. Ленинград: Наука.
- Рецкер, Я.И. 2007. *Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвистической теории перевода*. Москва: Р.Валент.
- Шанский, Н.М. 1972. *Лексикология современного русского языка*. Москва: Просвещение.

6.2. Sanakirjat

- Kari, Erkki 1993. *Naulan kantaan. Nykysuomen idiomisanakirja*. Helsinki: Otava.
- Lubensky, Sophia 1995. *Russian-English dictionary of idioms*. New York: Random House.
- Nurmi, Timo 1998. *Uusi suomen kielen sanakirja*. Jyväskylä: Gummerus.
- Rodima, Aino, Vehmas-Lehto, Inkeri 1999. *Hu nyxa nu nepa! – Onnea ja menestystä! Venäläisiä fraseologismeja suomalaisille*. Helsinki: Finn Lectura.
- VSS = Kuusinen, M. (toim.) 2006. *Venäjä–Suomi -suursanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Быстрова, Е.А., Шанский, Н.М. 1979. *700 фразеологических оборотов русского языка*. Москва: Русский язык.
- Козлова, Т.В. 2001. *Идеографический словарь русских фразеологизмов с названиями животных*. Москва: Дело и Сервис.
- Кузьмин, С.С., Шадрин, Н.Л. 1989. *Русско-английский словарь пословиц и поговорок: 500 единиц*. Москва: Русский язык.
- Шанский, Н.М., Зимин, В.И., Филиппов, А.В. 1987. *Опыт этимологического словаря русской фразеологии*. Москва: Русский язык.
- Фелицына, В.П., Прохоров, Ю.Е. 1979. *Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения. Лингвострановедческий словарь*. Москва: Русский язык.
- ФСРЯ = Молотков, А.И. (ред.) 1987. *Фразеологический словарь русского языка*. Москва: Русский язык.
- ФССРЛЯ = Тихонов, А.Н. (ред.) 2004. *Фразеологический словарь современного русского литературного языка*. Москва: Флинта (Наука).

7. LIITTEET

Aineistossa esiintyvät venäjänkieliset fraseologiset ilmaukset lajiteltuna ilmauksessa esiintyvän eläimen mukaan sekä ilmausten esiintymislukumäärä

Fraseologinen ilmaus	Lukumäärä
Баран	
как баран на новые ворота	2
как баранов стадо	2
баранья башка	2
баранья голова	2
Белуга	
реветь белугой	1
Блоха	
выискивать блох	1
Бык	
здоров, как бык	1
ухватить быка за рога	1
быть бычку на веревочке	1
Вол	
работать/трудиться, как вол	3
Волк	
волк в овечьей шкуре (pääsana tässä волк)	1
волк вас ешь	1
морской волк	1
старый/травленный волк	2
голодный, как волк	2
волком смотреть/глядеть	3
волчий аппетит	1
Воробей	
стреляный воробей	1
Ворона	
ворон ловить	1
Вошь	
ядрена вошь	1
Гоголь	
ходить гоголем	1
Голубь	
невинный, как голубь	1

Гусь	
гусей дразнить	1
хорошь гусь / что за гусь	3
как с гуся вода	2
Ёж	
взять в ежовые рукавицы	2
держат в ежовых рукавицах	2
Заяц	
гоняться за двумя зайцами	1
Зверь	
смотреть зверем	1
Змея	
змею на груди отогреть	1
Коза, козёл	
козла дать	1
что от козла, ни шерсти ни молока	1
на кривой козе не объедешь	1
козёл отпущения	1
сечь как сидорову козу	1
Комар	
комар носа не подточит	1
Корова	
кусочек с коровий носочек	1
Кот	
купить кота в мешке	2
кот наплакал	1
не всё коту масленица	1
Кошка	
влюблен, как кошка	1
знает кошка, чьё мясо съела	1
кошке игрушки, мышке слёзки	1
чёрная кошка пробежала/проскочила	2
кошки скребут на душе	1
кошки-мышки	1
Крокодил	
проливать крокодиловы слёзы	1
Крыса	
крысы бегут с тонущего корабля	1
Курица	
курица петухом запела	1
слепая курица	1
носиться как курица с яйцом	1

денег куры не клюют	2
строить куры	1
попасть как кур во щи	3
курам на смех	3
куриные мозги	1
курицын сын	2
Лебедь	
лебединая песня	1
Лев	
сражаться как лев	1
Лошадь	
работать как лошадь	1
Лунь	
белый/седой как лунь	2
Мартышка	
мартышкин труд	1
Медведь	
медвежий угол	1
Муравей	
мурашки бегают/ползут по спине/телу и т.п.	10
Муха	
мухи не обидит	4
как мухи на мёд	1
какая муха укусила	2
Мышь	
мокрый, как мышь	1
мышиный жеребчик	1
как мышь притаиться/затаиться и т.п.	2
мышиный хвостик	1
Наседка	
кудахтать как наседка	2
Овца	
паршивая овца	1
заблудшая овца	1
(все кругом) в овечьей шкуре (mukautettu fraasi, pääsana tässä овца)	1
Орел	
смотреть орлом	1
Петух	
до (первых/вторых/третьих) петухов	4
жареный петух не клевал	1

Пёс	
псу под хвост	3
пёс с ним/ней и т.п.	1
пёс знает	1
Попугай	
заладить как попугай	2
Птица	
видно птицу по полёту	1
вольная птица	4
жить как птица небесная	3
птицей/как птица лететь	4
с птичьего полета	1
на птичьем языке	1
Рак	
красный, как рак	8
показать, где раки зимуют	1
рачьи глаза	1
Рыба	
как рыба в воде	3
биться, как рыба об лёд	2
в мутной воде рыбу ловить	1
Свинья	
как свинья напиться/быть пьяным	3
идти к свиньям	2
ну его к свиньям	1
подложить свинью	1
свиные глазки	2
Сельдь	
как сельди в бочке	1
Собака	
как собак нерезаных	1
собаку съесть	1
всякая/каждая собака	3
ни (одна) собака	2
к чертям собачьим	2
не его собачье дело	1
собачья жизнь	4
собачий сын	2
Сокол	
гол как сокол	3
ясный сокол	3
Сорока	
как сорока трещать/заладить	2
Сурок	

спать как сурок	2
Телёнок	
телячьи нежности	2
Черепаха	
разделать как бог черепаху	1

8. VENÄJÄNKIELINEN LYHENNELMÄ

Название работы:

Взять быка за рога. Употребление русских фразеологических оборотов с названиями животных и проблемы их перевода на финский язык

Введение

Когда мы говорим, мы употребляем не только отдельные слова, но и целые устойчивые сочетания или фразеологические обороты. Фразеологизмы составляют одну из существенных сторон языка и придают речи живость и образность (Быстрова, Шанский 1979, 5).

Основные признаки фразеологических оборотов – образность и метафоричность. Значение фразеологизма невозможно мотивировать значениями его компонентов и поэтому понимание значения фразеологизма может вызывать затруднения. Из-за образности и метафоричности их нелегко переводить на другой язык. Для переводчика важно распознавать фразеологические обороты в тексте, потому что если он переведет фразеологизм на уровне слова, перевод не будет передавать истинный смысл исходного фразеологического оборота. Если это возможно, фразеологический оборот следует переводить фразеологическим эквивалентом, чтобы сохранить в переводе экспрессивность исходного текста. Если на языке перевода нет фразеологического эквивалента, смысл исходного оборота может передаваться другим способом.

Задача и структура исследования

В настоящем исследовании рассматриваются на материале художественных текстов способы перевода русских фразеологизмов с названиями животных на финский язык. Цель данного исследования – сравнивать исходные фразеологические обороты с переводами и выяснить, передаются ли русские фразеологизмы на финский язык фразеологическим оборотом, дословным переводом, одним словом или описательным переводом.

Тема исследования мне знакома, потому что в моей бакалаврской работе рассматривались русские фразеологические обороты с лексемами *кошка* и *собака* и проблемы их перевода на

финский язык. При анализе исследовательского материала бакалаврской работы было замечено, что во многих случаях фразеологический оборот переводился фразеологическим эквивалентом с тем же значением. В материале исследования было все же выявлено достаточно много противоположных случаев, в которых фразеологический оборот русского языка был переведен путем калькирования, хотя русский фразеологизм имел финское соответствие.

Первая гипотеза настоящего исследования заключается в том, что если возможно, фразеологический оборот переводится фразеологизмом. Вторая гипотеза на основе моей бакалаврской работы состоит в том, что часто фразеологический оборот передается дословно, даже в случае существования в языке перевода фразеологического аналога.

Данное исследование состоит из двух частей. Первая часть представляет собой теоретический фон исследования, а вторая часть – анализ материала. Теоретические вопросы изложены в главах 2 и 3. В главе 2 рассматриваются определение и основные признаки фразеологизмов. Глава 2 включает в себе также классификацию фразеологических оборотов. За основу берется классификация с точки зрения семантической слитности фразеологизмов. В главе 3 рассматриваются перевод художественных текстов и способы перевода фразеологических оборотов на основе теорий Комиссарова, Инго, Рецкера и Влахова и Флорина.

В исследовательской части работы (глава 4) рассматривается, каким образом русские фразеологизмы с названиями животных переводятся на финский язык. Источниками материала для настоящего исследования послужил русско-финский параллельный корпус художественных текстов «ПарРус», собранный на Отделении переводоведения Тамперского университета. Из корпуса было получено 196 примеров. В конце работы (в главе 5) подводится итог по результатам исследования.

Теоретический фон исследования

Определение фразеологического оборота

До сих пор по вопросу об определении фразеологического оборота у лингвистов нет единого мнения (Шанский 1972, 168). По определению А.-Л. Кууси, фразеологический оборот – это повторяющееся в речи словосочетание, состоящее из двух или более слов, имеющее определенное значение и являющееся в предложении несамостоятельным элементом (Кууси 1971, 16).

Шанский подчеркивает, что фразеологизмы отличаются от слов и свободных словосочетаний, потому что свободные словосочетания создаются из отдельных слов в процессе речи, а фразеологизмы воспроизводятся как готовые, целостные единицы. Они извлекаются из памяти целиком, в виде готовых целостных образований. Фразеологические обороты состоят из определенных частей, «тесно связанных между собой как части целого, и располагающихся друг за другом в строго установленном порядке» (Шанский 1972, 170-171).

Основные признаки фразеологических оборотов

Фразеологические обороты называют разные явления действительности, они характеризуют предметы, действия и свойства (Глясер 1998, 126). Например, *стреляный воробей* 'опытный человек' указывает на лицо, *сломая голову* 'быстро' отвечает на вопрос *как?* и *ходить на голове* 'шалить, проказничать' указывает на действие.

Фразеологический оборот функционирует в языке на правах отдельного слова. Для фразеологического оборота характерна своя собственная семантика, существующая у него сама по себе, независимо от значений составляющих его компонентов. По своей структуре он является сложным целым (Шанский 1972, 170).

Одна из характерных особенностей фразеологического оборота является то, что значение его не определяется значением входящих в него компонентов. Например, значение фразеологизма *собаку съест* 'имеет богатый опыт в чём-либо' не мотивируется значением слова *собака* и значением слова *съест*.

Фразеологические обороты воспроизводятся в речи в неизменном виде. У некоторых фразеологизмов порядок слов все же может варьироваться, например, *сгореть со стыда* и *со стыда сгореть* 'очень стыдиться', *тянуть волюнку* и *волюнку тянуть* 'медлить'. Шанский отмечает, что их местоположение является незакрепленным. У таких фразеологизмов есть две одинаковые возможные вариантные формы (Шанский 1972, 173). Есть фразеологические обороты, которые вообще не изменяются, например, *во всю ивановскую* 'очень громко, изо всех сил (кричать)', *спустя рукава* 'небрежно' и *как по маслу* 'без затруднений' (Молотков 1977, 24).

Фразеологические обороты могут быть однозначными или многозначными. Однозначные фразеологизмы, например, *отправиться к праотцам* 'умереть' и *оставить в дураках* 'одурачить'. У многозначных фразеологизмов некоторые значения. Например, значения фразеологизма *сводить с ума* – 1) приводить в состояние сильного волнения, раздражения и

2) очаровывать, увлекать. Большинство фразеологизмов имеет, все-таки, только одно значение, а у многозначных фразеологических оборотов обычно не более двух значений (Шанский 1972, 183).

Многие фразеологические обороты стилистически окрашены. Некоторые из них имеют книжный характер и употребляются преимущественно в письменной речи. Книжными фразеологизмами, например, являются *золотой телец* 'деньги', *вечер жизни* 'старость' и *последний путь* 'похороны' (Шанский 1972, 253-254).

Наряду с книжными фразеологическими оборотами существуют разговорно-бытовые фразеологизмы. Они употребляются обычно в обиходной речи, а также в художественных произведениях и в публицистических статьях. Примеры разговорно-бытовых фразеологизмов: *заморить червячка* 'слегка закусить, утолить голод', *танцевать от печки* 'начинать с самого простого, привычного' и *смотать удочки* 'поспешно, торопливо уходить, убираться откуда-либо' (Шанский 1972, 252-253).

Помимо книжных фразеологических оборотов и разговорно-бытовых фразеологизмов существуют также грубые выражения, например, *накрутить хвост* 'в грубой форме сделать выговор, разругать, разбранить', иронические выражения, например, *открыть Америку* 'говорить очевидные, давно всем известные истины' и шутливые выражения, например, *ничтоже сумняся (сумняшеся)* 'ничуть не сомневаясь, нисколько не раздумывая'.

Фразеологические обороты используются в самых разных текстах: в художественной литературе, в публицистических статьях, в научных текстах и даже в учебниках (Глясер 1998, 132-143).

Классификация фразеологизмов

В данной работе рассматривается классификация фразеологических оборотов с точки зрения их семантической слитности. За основу берется классификация В.В. Виноградова, развитая и уточненная Н.М. Шанским. Фразеологизмы можно разделить на четыре группы: фразеологические сращения, фразеологические единства, фразеологические сочетания и фразеологические выражения (Шанский 1972, 196-202).

а) Фразеологические сращения – это неделимые и неразложимые устойчивые фразеологические обороты, общее значение которых не зависит от значения составляющих их слов, например, *собаку съест*.

б) Фразеологические единства – это такие устойчивые фразеологические обороты, в значении которых можно выделить смысл, мотивированный значениями компонентов в их обычном употреблении, например, *жить как кошка с собакой*.

в) Фразеологические сочетания – это устойчивые обороты, в которых есть слова как со свободным, так и со связанным употреблением, например, *заклятый враг*.

г) Фразеологические выражения – это такие устойчивые фразеологические обороты, являющиеся семантически членимыми и состоящие целиком из слов со свободными значениями. В речи они воспроизводятся как готовые единицы с постоянным составом и значением, например, *высшее учебное заведение*; *Не все то золото, что блестит*.

Перевод художественных текстов

Художественный перевод – это перевод произведений художественной литературы. Основная задача переводчика – передать художественно-эстетические достоинства оригинального произведения и создать полноценный художественный текст на языке перевода (Комиссаров 1999, 115).

В художественном переводе интерпретация текста переводчиком играет большую роль. На основе своей интерпретации переводчик, например, решает, какие по характеру персонажи произведений и как они будут говорить в переводе (Ойттинен 2001, 171-172).

Художественные произведения воздействуют на воображение и чувства читателя и вызывают их. Поэтому важно, чтобы отдельные слова подходили по контексту. Например, если среди слов, принадлежащих к высокому стилю речи, появится грубое слово, оно может испортить настроение произведения. Задача переводчика – подобрать подходящее контексту слово (Пекканен 2006, 89-90).

В выборе слов вызывает затруднения то, что слова включают в себя коннотации. Это эмоциональные, экспрессивные и стилистические добавки к основному значению. Коннотации предназначены для выражения эмоциональных или оценочных оттенков высказывания и отображают культурные традиции общества. Коннотации могут быть положительными или отрицательными (Сахлан 2008, 199-200).

В области коннотаций основные проблемы перевода связаны с тем, что в некоторых случаях коннотации у слова исходного языка и у его соответствия в переводе не совпадают или совпадают не полностью. Например, русское слово «сон» полностью соответствует

английскому слову «sleep», но в английском языке есть ещё поэтическое слово «slumber», которое тоже значит «сон». При переводе этот стилистический оттенок будет утрачен (Комиссаров 1999, 133).

Динамическая и формальная эквивалентность

С художественным переводом часто связывается понятие *динамическая эквивалентность*, введенное в лингвистику американским ученым Ю. Найдой. Динамическая эквивалентность основана на принципе эквивалентного эффекта, то есть связь между переведенным сообщением и его получателем должна быть такой же, как между исходным сообщением и его получателем. Динамическую эквивалентность можно считать критерием удачного художественного перевода (Янис 2006, 35-36).

В теории динамической эквивалентности прежде всего обращается внимание на реакцию получателя перевода, которая должна соответствовать реакции получателя оригинала (Инго 1990, 161). Если эти реакции соответствуют друг другу, перевод можно считать эквивалентным оригиналу (Вехмас-Лехто 1999, 56).

Чтобы реакция читателя перевода соответствовала реакции читателя оригинала, язык перевода должен быть правильным, понятным, грамматически и стилистически корректным (Найда 2000, 160). По определению Найды, перевод по принципу динамической эквивалентности заключается в создании на языке перевода «ближайшего естественного эквивалента» оригиналу (Найда 2000, 163). Чтобы создать правильный и понятный перевод, переводчик может использовать при переводе лексические и грамматические трансформации.

Тем не менее, нелегко достичь одинаковой реакции у читателя перевода и читателя оригинала из-за языковых и культурных особенностей (Ingo 1990, 263-264). Помимо этого, Янис отмечает, что измерение и сравнение реакций получателя перевода и реакций получателя оригинала является очень трудной задачей (Янис 2006, 36).

При формальной эквивалентности вместо реакций получателей обращается внимание на само сообщение, на его форму и на содержание (Найда 2000, 156). При переводе по принципу формальной эквивалентности форма перевода должна быть такая же, как форма исходного текста (Вехмас-Лехто 1999, 27). Важно, чтобы слово соответствовало слову, а предложение – предложению.

Наряду с формой, перевод должен соответствовать содержанию оригинала. Например, фразеологизмы, метафоры и другие образные выражения обычно переводятся дословно (Инго 1990, 261). Цель перевода по принципу формальной эквивалентности состоит в том, что читатель перевода должен узнать исходный язык и исходную культуру (Найда 2000, 156).

Перевод фразеологизмов

При переводе важно, чтобы переводчик распознавал фразеологические обороты в тексте. По исследованию Влахова и Флорина, переводчик может допускать следующие ошибки (Влахов, Флорин 1980, 180):

- 1) Он принимает фразеологический оборот за свободное словосочетание и переводит его на уровне слова;
- 2) Он замечает слитность устойчивого сочетания, но приписывает ее индивидуальному стилю автора;
- 3) Он наделяет свободное сочетание качествами устойчивого и передает его на фразеологическом уровне.

Многие языковеды (напр. Инго, Рецкер) подчеркивают, что если возможно, фразеологический оборот следует переводить фразеологическим эквивалентом с тем же значением. Между соотносимыми фразеологизмами не должно быть различий в смысловом содержании, метафоризации и эмоционально-экспрессивной окраски. Они должны иметь приблизительно одинаковый состав компонентов и обладать рядом одинаковых лексико-грамматических показателей (Влахов, Флорин 1980, 184).

Если на языке перевода нет требуемого фразеологического эквивалента, переводчик может употребить вариант, т.е. частичный фразеологический эквивалент. Это такая единица языка перевода, являющаяся эквивалентом единицы исходного языка, но не во всех значениях (Влахов, Флорин, 184-185).

Если фразеологический оборот не имеет на языке перевода ни эквивалентов, ни вариантов, переводчик вынужден употребить индивидуальный эквивалент или переводить без использования фразеологизма, т.е. дословно или описательно. Если читатель поймет прочитанное, то индивидуальный эквивалент обладает показателями фразеологической единицы и можно считать, что перевод удачен (Влахов, Флорин 1980, 193).

Рассмотрение результатов исследования

В исследовательской части работы рассматривается, каким образом русские фразеологизмы с названиями животных переводятся на финский язык. В исследовании сравниваются исходные фразеологические обороты с переводами и выясняется, передаются ли русские фразеологизмы на финский язык фразеологическим оборотом, дословным переводом, одним словом или описательным переводом. В настоящем исследовании проанализировано 196 примеров с фразеологическими оборотами.

В анализировавшемся материале в 70 случаях переводчик применил фразеологический перевод. Из этих фразеологических переводов в 30 случаях переводчик нашел на языке перевода фразеологический эквивалент, и в 40 примерах – фразеологический аналог.

К группе фразеологических эквивалентов относятся фразеологизмы переводящего языка, не имеющие различий в смысловом содержании и метафоризации. У них одинаковый состав компонентов.

- (1) Трудно найти двух свояков, менее похожих друг на друга, как ваши мужья,- сказал он с тонкою улыбкой. Один подвижной, живущий только в обществе, **как рыба в воде**; другой, наш Костя, живой, быстрый, чуткий на все, но, как только в обществе, так или замрет, или бьется бестолково, как рыба на земле. (Толстой Л.Н. Анна Каренина)

On vaikea löytää langoksia, jotka olisivat erilaisemmat, hän lisäsi hienoisesti hymyillen. Toinen on joustava ja viihtyy seuralämässä **kuin kala vedessä**, toinen taas, meidän Kostjamme, on vilkas, nopea, herkkä kaikelle, mutta vieraiden seurassa joko kokonaan jähmettynyt tai tolkuttomasti rimpuileva, kuin kala kuivalla maalla. (Tolstoi L.N. Anna Karenina. Suom. Pyykkö)

В приведенном выше примере и русский фразеологический оборот, и финский фразеологизм состоят из лексем с аналогичным значением (рыба — kala, вода — vesi), и оба имеют одинаковое смысловое содержание. Перевод полностью (и семантически, и стилистически) соответствует исходному фразеологизму.

Фразеологический аналог отличается от фразеологизма исходного языка. Значение сохраняется, но имеют место значительные лексические и грамматические изменения.

- (2) А денег у меня – **кот наплакал**. Самое большое, что на три пирожных. Она кушает, а я с беспокойством по карманам шарю, смотрю рукой, сколько у меня денег. А денег- с гулькинос. (Зощенко М. Аристократка)

Rahaa minulla on **tuskin nimeksikään**. Korkeintaan kolme leivosta, ei yhtään enempää. Hän syö ja minä kaivelen levottomana taskuja, tunnustelen kädellä, paljonko minulla on rahaa. Rahaa kyllä on- mutta naurettavan vähän. (Zoštšenko M. Aristokraatti. Suom. Losowitch)

В примере (2) русский фразеологический оборот и финский фразеологизм имеют одинаковое значение, но как показывает пример, у них значительные различия в лексике.

Перевод одним словом значит, что исходный фразеологический оборот переводится только одним словом, возможно имеющим переносное значение. В данной работе в 10 случаях переводчик принял такое решение.

- (3) Я, впрочем, во все это не ввязываюсь, не я сотворял, не я в ответе. Ну и выбрали **козла отпущения**, заставили писать в отделении критики, и получилась жизнь. Мы эту комедию понимаем: я, например, прямо и просто требую себе уничтожения. Нет, живи, говорят, потому что без тебя ничего не будет. Если бы на земле было все благоразумно, то ничего бы и не произошло. (Достоевский Ф.М. Братья Карамазовы)

Minä en muuten puutu siihen, minä en ole luonut sitä, enkä ole vastuussa siitä. Ja niin valittiin **syntipukki**, hänet pantiin kirjoittamaan kri-tiikkiosastoon ja tulokseksi saatiin elämä. Me ymmärrämme tämän komedian: esimerkiksi minä suoraan ja yksinkertaisesti vaadin omaa tuhoamistani. Ei, elä pois, ilman sinua ei mistään tule mitään, sanotaan. Jos maan päällä kaikki olisi järkevää, ei tapahtuisi mitään. (Dostojevski F.M. Karamazovin veljekset. Suom. Pyykkö)

Как рассказывает пример (3), на русском языке фразеологизм «козёл отпущения» состоит из двух слов, а финское соответствие выражается одним словом. Значение обоих выражений одинаковое.

В 63 случаях переводчик применил дословный перевод. К группе дословного перевода относятся фразеологические обороты, которые передаются на языке перевода путем калькирования.

- (4) - Что это за бессмыслица! говорил Степан Аркадьич, узнав от приятеля, что его выгоняют из дому, и найдя Левина в саду, где он гулял, дожидаясь отъезда гостя. Mais c'est ridicule! **Какая тебя муха укусила?** Mais c'est du dernier ridicule! (Толстой Л.Н., Анна Каренина)

- No kaikkea järjettömyyttä! Stepan Arkaditš sanoi saatuaan kuulla, että hänen ystävänsä ajettaisiin talosta. Hän oli tavoittanut Levinin puutarhasta, missä tämä odotteli vieraan lähtöä. Mais c'est ridicule! (Tämähän on naurettavaa! (ransk)) **Mikä kärpänen sinua nyt on puraissut?** Mais c'est du dernier ridicule! (Tolstoi L.N. Anna Karenina. Suom. Pyykkö)

В приведенном выше примере, русский фразеологический оборот переводится на финский слово в слово, но в перевод добавлено одно слово «nyt», которого нет в оригинале.

В 44 примерах с дословными переводами на языке перевода нет эквивалентного соответствия. В 19 случаях такое соответствие существует.

- (5) В воскресный день в городе оказывается гораздо больше людей, чем в обычные дни: идут, едут, бегут, покупают, продают, набиваются в поезда, автобусы, троллейбусы, трамваи, **как сельди в бочку**, спешат из города как угорелые. (Тропольский Г., Белый Бим черное ухо)

Sunnuntaipäivänä kaupungissa on paljon enemmän väkeä kuin tavallisina päivinä. Ihmiset kulkevat, ajavat, juoksevat, ostavat, myyvät, ahtautuvat juniin, johdinautoihin ja raitiovaunuihin **kuin sillit tynnyreihin** ja kiiruhtavat pois kaupungista kuin heikkopäiset. (Trojepolski G. Bim mustakorva. Suom. Iranto)

В примере 5, русский фразеологизм передается на финский язык дословно. В финском языке есть все-таки фразеологический оборот «*kuin sillit suolassa*», но переводчик выбрал дословный перевод. По-видимому, он хотел сохранить образ исходного оборота.

В 44 случаях переводчик применил описательный перевод. К группе описательного перевода относятся фразеологические обороты, которые передаются на языке перевода при помощи лексических средств, например, описательно. В анализировавшемся материале в 33 примерах в языке перевода нет эквивалентного соответствия, а в 11 случаях такое соответствие существует.

- (6) **Зверем посмотрел** на нее Лойко, а ничего не сказал- стерпел парень и поет себе: Гей-гоп! Вдруг день придет сюда, А мы с тобою спим. Эй, гей! Ведь мы с тобой тогда В огне стыда сгорим! (Горький М. Макар Чудра)

Häijysti katsoi häneen Loiko, mutta ei sanonut mitään- malttoi mielensä nuorukainen ja lauloi vain: Yllättää voi meidät aamu yhdessä lepäämästä. Palamaan se silloin saa mun kanssa' häpeästä! (Gorki M. Makar Tšudra. Suom. Pienimäki)

Как показывает пример (6), исходный фразеологический оборот передается на финском языке путем описательного перевода. В переводе описывается содержание русского фразеологизма.

В исследовательском в материале в 7 случаях русские фразеологизмы переводились несоответствующим фразеологическим оборотом или неподходящим соответствием.

- (7) В течение двадцати лет бедный немец пытал свое счастье: побывал у различных господ, жил и в Москве, и в губернских городах, терпел и сносил многое, узнал нищету, **бился как рыба об лед**; но мысль о возвращении на родину не покидала его среди всех бедствий, которым он подвергался; она только одна его и поддерживала. (Тургенев И.С., Дворянское гнездо)

Kahdenkymmenen vuoden ajan köyhä saksalainen oli koettanut onneaan. Hän oli ollut erinäisten herrojen palveluksessa, asunut sekä Moskovassa että kuvernementikaupungeissa, kärsinyt ja sietänyt paljon, tuntenut, millaista on köyhyys ja **riuhtonut kuin kala kuivalla maalla**, mutta ajatus paluusta kotimaahan ei ollut hylännyt häntä kaikkien noiden onnettomuuksien keskellä, joihin hän oli joutunut. Se olikin ainoa mikä piti häntä pystyssä. (Turgenev I.S. Aateliskoti. Suom. Heino)

В приведенном выше примере, значение русского фразеологизма *биться как рыба об лёд* – «несмотря на все усилия, страдания, бедствовать, нуждаться». Значение финского

фразеологического оборота *riuhtoa kuin kala kuivalla maalla* – «кто-то в ситуации, в которой чувствует себя неуверенно и нелегко». Значения финского оборота не соответствует русскому фразеологизму.

И наконец, лишь в двух случаях из всех исследуемых фразеологических оборотов русский фразеологизм остался непереведенным.

Выводы

Целью настоящего исследования было выяснить, передаются ли русские фразеологические обороты с названиями животных на финский язык фразеологическими оборотами, дословными переводами, лексически или описательным переводом. Первая гипотеза настоящего исследования заключалась в том, что фразеологический оборот переводится фразеологизмом, если это возможно. Вторая гипотеза состояла в том, что фразеологический оборот может передавать и дословно, даже при наличии в языке перевода фразеологического эквивалента или фразеологического аналога.

В результате исследования можно отметить, что обычно фразеологический оборот переводится фразеологическим эквивалентом, если на языке перевода существует фразеологизм, значение которого соответствует значению фразеологизма исходного языка. Соответствие может быть полным фразеологическим эквивалентом или фразеологическим аналогом.

В материале исследований во многих случаях русский фразеологический оборот все-таки переводился на финский язык путем дословного или описательного перевода. В основном это было связано с тем, что в финском языке нет эквивалентного соответствия. В некоторых случаях такое соответствие существует, но переводчик выбрал дословный или описательный перевод. На наш взгляд, в некоторых случаях переводчик хотел сохранить образ и форму исходного оборота, а в некоторых случаях он не заметил исходного фразеологизма.

Подводя итог исследованию можно отметить, что первую гипотезу можно считать доказанной. Вторая гипотеза не подтвердилась: тенденция, замеченная на материале бакалаврской работы, не наблюдается на большем материале.

В дальнейших исследованиях было бы интересно рассмотреть, какие тенденции передачи фразеологии существуют в финско-русских переводах и на материале других языковых пар.